

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ**

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Тищенко Дмитро Олександрович

УДК 368:351.82](477)(043.3)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Тищенко Д.О.

Науковий керівник: Залетов Олександр Миколайович , к.е.н., доцент

Київ-2021

АНОТАЦІЯ

Тищенко Д.О. Державне регулювання страхової діяльності в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2021.

В дисертації досліджуються теоретичні та прагматичні питання державного регулювання страхової діяльності в Україні. В дисертації наголошується, що страхова послуга володіє наступними характеристиками: по-перше, є одним із видів фінансових послуг; по-друге, спрямована на задоволення потреби економічних агентів у страховому захисті на випадок настання несприятливих подій; по-третє, має відповідне юридичне оформлення у вигляді страхового договору; по-четверте, її вартісним вираженням є страхова премія, по-п'яте, характеризує страхові відносини, в яких ключовими суб'єктами є страховики та споживачі страхових послуг.

В дисертаційній роботі страхову діяльність визначено як вид підприємницької діяльності страховиків, який полягає у наданні страхового захисту на випадок настання певних несприятливих подій шляхом продажу страхових послуг, і через поєднання з іншими видами економічної діяльності забезпечує отримання прибутку та можливість досягнення інших (в тому числі – метоекономічних) цілей. Доведено, що державне регулювання страхової діяльності представляє собою цілеспрямовані дії держави з використанням правових, економічних, організаційних, технологічних та інших методів, що спрямовані на подолання різноманітних екстерналій страхового ринку, які знижують ефективність функціонування страховиків щодо здійснення страхової діяльності.

Акцентовано, що державне регулювання страхової діяльності хоча і є невід'ємною частиною державного регулювання страхового ринку, проте це не

свідчить про їх тотожність. Ключова різниця полягає в об'єкті регулювання: в першому випадку мова йде лише про страхову діяльність, що здійснюється страховиками, а у випадку державного регулювання страхового ринку – про значно ширший спектр відносин, які характеризують страховий ринок загалом. В будь-якому випадку державне регулювання реалізується за рахунок відповідного механізму, який складається з форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава впливає на страхову діяльність.

З урахуванням тенденцій, що притаманні сучасній економіці, зокрема перетворення інформації на стратегічний ресурс розвитку, аргументовано необхідність доповнення існуючих принципів принципом транспарентності, який засвідчує як інформаційну відкритість держави-регулятора страхової діяльності, так й інформаційну стратегію інших учасників страхового ринку.

Вихідним положенням стосовно порівняльного аналізу форм, методів та інструментів державного регулювання страхової діяльності в Україні стала теза про існування суттєвих дисбалансів на страховому ринку України у 2013-2019 рр. Про це, зокрема, свідчить різке скорочення (у 1,74 рази) кількості страхових компаній в Україні, що демонструє низьку популярність страхових послуг. Особливо, в частині страхування життя, частка якого в структурі валових страхових премій коливається в межах 6,0-9,0 %; стандартне відхилення кількості договорів страхування (крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті) складає 36,1 %, а питома вага договорів обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті сягає 60 % від їх загальної кількості; рівень валових виплат, який знаходиться в межах 24-27 %, а чистих страхових виплат – 33,1-35,7 %; стандартне відхилення показника активів страховиків складає 7,9 % та періодично знижується.

В дисертації аргументовано, що існуючі на сьогодні підходи представляють собою «регулювання постфактум», коли абсолютна більшість заходів фактично є реакцією держави-регулятора на тенденції, що складаються на вітчизняному страховому ринку. Про це свідчить і аналіз результативності

державного регулювання страхової діяльності в Україні, і слабкість системи пруденційного регулювання.

Зазначено, що в прагматичній площині оцінка результатів державного регулювання має базуватися на врахуванні таких положень:

1. Ключовим критерієм має бути рівень розвитку страхового ринку та страхової діяльності. З позиції кількісних показників в якості базового для оцінки страхової діяльності має використовуватися обсяг чистих страхових премій. Інші критерії результативності – обсяг податків, що сплачені до бюджетів усіх рівнів страховиками.

2. Витрати, пов'язані з державним регулюванням страхової діяльності, можна оцінити за допомогою показника обсягу фінансування діяльності уповноваженого органу.

Отримані оцінки стали підставою для висновків не тільки щодо низької результативності державного регулювання страхової діяльності в Україні, але й щодо необхідності розробки та запровадження ефективної та транспарентної системи моніторингу з розробкою чітких кількісних критеріїв, які б свідчили про регулювальний ефект від державної політики на страховому ринку.

Проведено аналіз переваг та недоліків потенційного створення державного страхової компанії в Україні. З цього приводу рекомендовано:

- на часовому проміжку у 2 роки реалізувати проект створення державної страхової компанії, що функціонувала б у сегменті ризикового страхування;
- формування такої фінансової інституції передбачити за «нульовим» циклом, а не шляхом придбання існуючого страховика;
- розробити та імплементувати модель управління державною страховою компанією, яка б унеможливила вплив політичних ризиків на її діяльність;
- корпоративна стратегія державної страхової компанії має бути спрямована на ті сегменти страхового ринку, в активізації та підтримці яких зацікавлена держава (агροстрахування тощо);

- встановити чіткі критерії та стандарти діяльності державної страхової компанії, які використовувати в процесі прийняття відповідних рішень щодо призначення осіб до органів управління.

З метою подолання дисбалансів в оподаткуванні страхової діяльності рекомендовано:

- по-перше, внести зміни до чинного законодавства для зниження можливостей маніпулювання резервами та витратами страхових компаній. Зокрема, чітко регламентувати на рівні законодавства перелік доходів та витрат страховика, а також нівелювати вплив суб'єктивних чинників на процес формування страхових резервів;

- по-друге, трансформувати підходи до регулювання перестраховування в Україні;

- по-третє, після реалізації заходів, визначених вище, оголосити мораторій на зміни в оподаткуванні страхової діяльності.

В дисертаційній роботі також ідентифіковано загрози розвитку страхової діяльності в Україні в контексті євроінтеграційних перспектив розвитку нашої держави. Встановлено, що за ключовими кількісними показниками вітчизняний страховий ринок є аутсайдером, що відповідно погіршує стартові позиції українських страховиків. Окрім того, треба зважати на посилення залежності вітчизняного страхового ринку від зовнішніх «шоків» у випадку реалізації стрімкого інтеграційного сценарію, а також на зниження в цьому випадку регуляторних можливостей держави.

З метою нівелювання деструктивного впливу зазначених дисбалансів в дисертаційній роботі пропонується:

- а) внесення змін до критеріїв і нормативів достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика в частині – посилення вимог до акцій та облігацій підприємств українських емітентів; банківські вклади (депозити) – не більше 50 відсотків страхових премій;

б) розширення антикризового інструментарію в розпорядженні Національного банку України, як регулятора страхового ринку, за рахунок запровадження проактивного ризик-орієнтованого пруденційного нагляду за страховими компаніями.

У контексті унормування відносин страховиків та споживачів страхових послуг обґрунтовано ряд заходів, що спрямовані на встановлення вимог до договорів страхування:

- дозволити уповноваженому органу встановлювати додаткові вимоги до всіх договорів страхування;
- розширити перелік інформації щодо страхової послуги, яка в обов'язковому порядку наводиться в договорі;
- посилити вимоги щодо технічного оформлення договорів страхування, особливо, в частині представлення інформації щодо умов здійснення страхових виплат.

В дисертації наголошується на необхідності формування системи моніторингу дій уповноваженого органу, а також розроблені заходи, спрямовані на вдосконалення порядку складання звітних даних страховиками в Україні. Зокрема, в частині розкриття інформації про кінцевих бенефіціарів страхової компанії. Доведена необхідність імплементації системи моніторингу державного регулювання страхової діяльності, яка має включати: періодичність розрахунку (не менше 2 разів на рік); встановлення чітких критеріїв щодо кількісних оцінок рівня розвитку страхового ринку; ідентифікація критеріїв, що характеризують безпосередньо страхову діяльність; порівняння на умовах «витрати/ефект», прийняття та оприлюднення відповідних рішень.

Ключові слова: страхування, страхова послуга, фінансова послуга, страхова діяльність, державне регулювання страхової діяльності, податкове регулювання, споживачі страхових послуг, страховий договір, активи страховиків.

SUMMARY

Tyshchenko D.O. State regulation of insurance activity in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in economics by specialty 08.00.08 «Money, finance and credit». – Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, 2021.

The dissertation deals with theoretical and pragmatic issues of state regulation of insurance activity in Ukraine. The dissertation emphasizes that the insurance service has the following characteristics: firstly, it is one of the types of financial services; secondly, it is aimed at meeting of economic agents needs in insurance protection in case of adverse events; thirdly, it has the appropriate legal arrangement in the form of insurance contract; fourthly, its value is an insurance premium, and fifthly, it characterizes insurance relationships in which the key subjects are insurers and consumers of insurance services.

In the dissertation, insurance activity is defined as a type of insurers business activity, which is to provide insurance protection in case of certain adverse events through the sale of insurance services, and through a combination of other economic activities provides profit and opportunities to achieve others (including metaeconomic) aims. It is proved that the state regulation of insurance activity is a purposeful action of the state using legal, economic, organizational, technological and other methods directed at overcoming various externalities of insurance market, which reduce the efficiency of insurers in carrying out insurance activities.

It is emphasized that the state regulation of insurance activity, although it is an integral part of insurance market state regulation, does not indicate their identity. The key difference lies in the object of regulation: in the first case it is only about insurance activities carried out by insurers, and in the case of insurance market state regulation - a much wider range of relationships that characterize the insurance market as a whole. In any case, state regulation is implemented through an

appropriate mechanism, which consists of forms, methods and tools by which the state influences insurance activities.

Given the trends inherent in the modern economy, in particular the transformation of information into a strategic resource for development, argued the need to supplement existing principles with the principle of transparency, which testifies to the information openness of the insurance regulator and information strategy of other insurance market participants.

Taking into account trends to the modern economy, in particular transformation of information into a strategic development resource, the necessity to supplement existing principles with the principle of transparency is argued, which testifies to the information openness of the insurance regulator and information strategy of other insurance market participants.

The starting point for comparative analysis of forms, methods and instruments of insurance state regulation in Ukraine is the thesis of significant imbalances existence in the insurance market of Ukraine in 2013-2019. This is evidenced, in particular, a sharp reduction (1.74 times) in the number of insurance companies in Ukraine, which demonstrates the low popularity of insurance services. Especially in terms of life insurance, the share of which in the structure of gross insurance premiums ranges from 6.0 to 9.0%; the standard deviation of insurance contracts number (except for contracts on compulsory insurance against accidents on transport) is 36.1%, and the share of contracts for compulsory insurance against accidents on transport reaches 60% of their total number; the level of gross payments, which is in the range of 24-27%, and net insurance payments - 33.1-35.7%; the standard deviation of insurers' assets is 7.9% and decreases periodically.

In the dissertation it is argued that existing approaches are "post factum regulation", when the vast majority of measures are in fact a reaction of the regulatory state on the trends in the domestic insurance market. This is evidence by the analysis of state regulation effectiveness of insurance activities in Ukraine, and the weakness of the prudential regulation system.

It is noted that in the pragmatic area, the assessment of state regulation results should be based on the following provisions:

1. The key criterion should be the level of development of the insurance market and insurance activity. From the standpoint of quantitative indicators, the amount of net insurance premiums should be used as a basis for assessing insurance activity. Other performance criteria are the amount of paid taxes to the budgets of all levels by insurers.

2. Expenses associated with the state regulation of insurance activity can be assessed using the indicator of funding amount for the activities of authorized body.

Obtained assessments became the basis for conclusions not only concerning low efficiency of insurance activity state regulation in Ukraine, but also concerning the necessity to develop and implement an effective and transparent monitoring system with clear quantitative criteria that would indicate the regulatory effect of state policy in the insurance market.

An analysis of advantages and disadvantages of potential creation of state insurance company in Ukraine is made. In this regard, it is recommended:

- for a period of 2 years to implement a project of creation of state insurance company that would operate in the segment of risk insurance;
- formation of such financial institution will be forecasted on a "zero" cycle, rather than by acquiring of existing insurer;
- develop and implement the management model for state-owned insurance company that would prevent the impact of political risks on its activity;
- the corporate strategy of state insurance company should be aimed at those segments of insurance market in which the state is interested in activating and supporting (agricultural insurance, etc.);
- establish clear criteria and standards of activity of state insurance company, which should be used in the process of making appropriate decisions on the appointment of persons to management bodies.

In order to overcome imbalances in the taxation of insurance activity, it is recommended:

- firstly, amend changes to existing legislation for reducing the ability to manipulate the reserves and costs of insurance companies. In particular, to clearly regulate at the level of legislation the list of income and expenses of the insurer, as well as eliminate the influence of subjective factors on the process of insurance reserves' formation;

- secondly, to transform approaches to reinsurance regulation in Ukraine;

- thirdly, after the implementation of the measures defined above, declare a moratorium on changes in insurance activity's taxation.

The dissertation also identifies threats to the development of insurance activity in Ukraine in the context of European integration prospects of our country development. It is established that according to key quantitative indicators domestic insurance market is an outsider, which accordingly worsens the starting position of Ukrainian insurers. In addition, it is necessary to take into account the increasing dependence of domestic insurance market on external "shocks" in the case of rapid integration scenario, as well as reduce of state regulatory capacity in this case.

In order to level the destructive impact of these imbalances in the dissertation it is proposed:

- a) amendments to the criteria and standards of capital adequacy and solvency, liquidity, profitability, asset quality and riskiness of the insurer's operations in the part of requirements' strengthening for shares and bonds of Ukrainian issuers; bank deposits - no more than 50 percent of insurance premiums;

- b) expansion of anti-crisis instruments at the disposal of National Bank of Ukraine, as a regulator of insurance market, through implementation of proactive risk-oriented prudential supervision of insurance companies.

In the context of normalization of relations between insurers and consumers of insurance services, a number of measures aimed at establishing requirements for insurance contracts are justified:

- allow the authorized body to set additional requirements for all insurance contracts;

- expand the list of information on insurance services, which must be provided in the contract;

- strengthen the requirements for the technical design of insurance contracts, especially in terms of providing information on the conditions of insurance payments.

In the context of normalization of relations between insurers and consumers of insurance services, a number of measures aimed at establishing requirements for insurance contracts are justified:

- allow the authorized body to set additional requirements to all insurance contracts;

- expand the list of information concerning insurance services, which must be provided in the contract;

- strengthen the requirements concerning technical design of insurance contracts, especially in the part of providing information on the conditions of insurance payments.

The dissertation emphasizes on the necessity to form a monitoring system of authorized body actions, as well as developed measures directed at improving the procedure of compiling reporting data by insurers in Ukraine. In particular, in terms of information disclosure about the final beneficiaries of the insurance company. The necessity of the of monitoring system of state regulation of insurance activity is proved, which should include: periodicity of calculation (not less than twice per year); establishing clear criteria for quantitative assessments of development level of insurance market; identification of criteria that directly characterize the insurance activity; comparison on the terms "cost / effect", adoption and publication of relevant decisions.

Key words: insurance, insurance service, financial service, insurance activity, state regulation of insurance activity, tax regulation, consumers of insurance services, insurance contract, insurers' assets.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У колективній монографії:

1. Тищенко Д.О. Державне регулювання ринку страхових послуг в Україні та шляхи його удосконалення. *Стан та перспективи розвитку фінансової системи України*: колективна монографія / за ред. д.е.н., професора О.О. Непочатенко. Умань: Видавець «Сочінський», 2012. С. 236-242. (18,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: розглянуто шляхи удосконалення державного регулювання ринку страхових послуг в Україні).

У наукових фахових виданнях України:

2. Тищенко Д.О. Державне регулювання страхової діяльності в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. №22. С.74-76. (0,5 д.а.).

3. Тищенко Д.О. Необхідність вдосконалення системи державного регулювання страхування в Україні. *Ринок цінних паперів України*. 2012. №9. С. 95-100. (0,4 д.а.).

У наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз:

4. Тищенко Д.О. Державне регулювання страхового ринку України: проблеми комунікації зі споживачами фінансових послуг. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Економіка (Index Copernicus)*. 2017. Вип. 3 (56). Т. 22. С. 166-169. (0,5 д.а.).

5. Тищенко Д.О., Франчук Т.М. Інституційні інвестори в інноваційній економіці: координати сучасного етапу. *Причорноморські економічні студії (Index Copernicus, Google Scholar)*. 2020. Вип. 52-1. С. 100-104. (0,6 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: проведено аналіз сучасного стану ринку послуг недержавних пенсійних фондів, ринку страхових послуг та ринку спільного інвестування).

6. Тищенко Д.О. Теоретичні підходи до цілей державного регулювання страхового ринку. *Економіка та держава (Google Scholar)*. 2016. №12. С. 94-96. (0,5 д.а.).

7. Тищенко Д.О. Питання аналізу сутності страхових послуг в контексті державного регулювання. *Ринок цінних паперів України* (Google Scholar). 2015. №9-10. С. 119-124. (0,4 д.а.).

У науковому виданні України, що входить до міжнародних наукометричних баз:

8. Тищенко Д.О. Сучасна регуляторна модель вітчизняного страхового ринку та перспективи її розвитку. *Економіст* (RePec). 2016. №11. С. 33-37. (0,4 д.а.).

В інших виданнях:

9. Тищенко Д.О. Організація державного регулювання ринку страхових послуг України. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 17-18 травня 2012 р. Умань: Видавець «Сочінський», 2012. С. 118-119. (0,1 д.а.).

10. Тищенко Д.О., Залетов О.М. Сучасний стан державного нагляду за страховою діяльністю. *Економічна теорія в умовах глобалізації економіки*: тези доп. і вист. IV Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і мол. вчених, 14-15 березня 2012 р. Донецьк: Юго-Восток, 2012. С. 88-90. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: ідентифіковано мету та завдання державного нагляду за страховою діяльністю).

11. Тищенко Д.О. Міжнародний досвід державного регулювання діяльності страхових організацій. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 10-12 жовтня 2012 р. Київ: КНЕУ, 2012. С. 220-223. (0,2 д.а.).

12. Тищенко Д.О. Страховий ринок України: уроки кризи. *Створення сильної економіки країни: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали наук.-практ. Інтернет-конф. Тернопіль: ФОП Шпак Б.В., 2016. С. 89-91. (0,2 д.а.).

13. Тищенко Д.О. Оподаткування страхового бізнесу в Україні: в очікуванні змін. *Трансформація фіскальної політики України в умовах євроінтеграції*: VIII наук.-практ. Інтернет-конф., м. Ірпінь, 01-15 грудня 2016 р.

URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2518/1/2352_IR.pdf. (0,1 д.а.). (дата звернення: 12.10.2019).

14. Тищенко Д.О. Регуляторна модель страхового ринку України: в пошуках компромісу. *Інноваційні напрями розвитку страхового ринку України*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 квітня 2016 р. Київ: Кт. «Забєліна – Дільковська Т.С. і компанія Київська нотна фабрика», 2016. С. 356-358. (0,2 д.а.).

15. Тищенко Д.О. Оцінка результативності антикризових заходів на вітчизняному ринку страхування. *Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами*: I Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. 22 листопада 2017 р. Київ. 2017. С. 417-419. (0,2 д.а.).

16. Тищенко Д.О. Трансформація регуляторних підходів на страховому ринку України: фінансові аспекти. *Страховий ринок України на шляху євроінтеграції*: IV Міжнар. наук.-практ. конф., 17-18 квітня 2018 року. Київ: КНЕУ. 2018. С. 127-130. (0,2 д.а.).

17. Тищенко Д.О. Іноземний капітал на вітчизняному страховому ринку: компроміс між розвитком та національною безпекою? *Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку*: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 12 жовтня 2018 р. Київ. 2018. С. 426-428. (0,2 д.а.).

18. Тищенко Д.О. Новий формат регулювання страхового ринку в Україні. *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 23 грудня 2019 р. Полтава: ЦФЕНД, 2019. С. 37-38. (0,2 д.а.).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	26
1.1. Поняття страхової діяльності, її змістовні характеристики та особливості.....	26
1.2. Сутність державного регулювання страхової діяльності.....	46
1.3. Форми, інструменти та принципи регулювання страхової діяльності.....	64
Висновки до розділу 1.....	82
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО РОЗВИТОК.....	85
2.1. Генеза регулювання страхової діяльності в Україні.....	85
2.2. Аналіз ключових форм та інструментів державного регулювання страхової діяльності в Україні.....	107
2.3. Результативність державного регулювання страхової діяльності.....	130
Висновки до розділу 2.....	154
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	156
3.1. Концептуальні підходи до розбудови вітчизняної моделі регулювання страхової діяльності.....	156
3.2. Євроінтеграційні координати державного регулювання страхової діяльності в Україні.....	175
3.3. Інформаційна компонента розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні.....	187
Висновки до розділу 3.....	204
ВИСНОВКИ.....	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	211
ДОДАТКИ	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

АТ – акціонерне товариство;

ВВП – валовий внутрішній продукт;

ДФСУ – Державна фіскальна служба України;

ДКСУ – Державна казначейська служба України;

ІСІ – інститут спільного інвестування;

МФУ – Міністерство фінансів України;

НБУ – Національний банк України;

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

Нацкомфінпослуг – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

НПФ – недержавний пенсійний фонд;

ПКУ – податковий кодекс України;

СК – страхова компанія;

ФДМУ – Фонд державного майна України.

ВСТУП

Актуальність теми. Однією із ключових ознак фінансового середовища сучасності, що суттєво впливає на діяльність усіх без винятку економічних агентів, є надзвичайна турбулентність. Така волатильність економічної динаміки призводить до вибухоподібного зростання різноманітних ризиків, появі принципово нових їх видів та модифікації існуючих. У цих умовах результативність та ефективність діяльності суб'єктів економіки значною мірою залежить від розвитку прагматичних засад управління ризиками. Фінансова теорія і практика пропонують досить широку множину методів та інструментів ризик-менеджменту, серед яких особливе місце займає страхування, що пронизує всі без виключення сторони життя сучасного суспільства. Така універсальність страхових відносин, їх безпосередній вплив на функціонування економіки визначає особливості страхової діяльності як специфічного виду підприємництва.

Досвід економічно розвинених держав переконливо свідчить, що поточний стан і перспективні тенденції страхової діяльності значною мірою залежать від різноманітних ендогенних та екзогенних факторів. Проте, усі вони напряду чи опосередковано формуються під впливом регуляторних важелів, за допомогою яких держава впливає на страхову діяльність. Специфіка страхової діяльності та страхових відносин загалом змушує країни використовувати різноманітні форми й методи їх регулювання, проте головною метою залишається стимулювання розвитку страхування. Особливо актуальними ці висновки є для країн колишнього «соціалістичного табору», в яких саме державне регулювання є одним із ключових чинників посилення ролі, значення та ефективності страхової діяльності.

Проте, в Україні протягом тривалого часу спостерігається принципово інша ситуація – регуляторні механізми не тільки не сприяють розвитку страхової діяльності, але й часто перешкоджають їй. Періодичні зміни нормативно-правового забезпечення, непослідовність у реалізації регуляторних

заходів, багаторічна відсутність стратегічних пріоритетів у розвитку регуляторної моделі, слабкість системи нагляду та контролю – це надзвичайно короткий перелік неповноцінних компонентів державного регулювання страхової діяльності в Україні. По суті, після майже трьох десятиліть економічних реформ наша держава виявилася неспроможною чітко вибудувати стратегію подальшого розвитку державного регулювання страхової діяльності.

Не треба відкидати й деструктивну роль деформацій, що притаманні страховій діяльності на мікрорівні, про що свідчать численні скарги споживачів страхових послуг, низька транспарентність страхового бізнесу, неспроможність учасників страхового ринку протистояти викликам, що виникають в умовах макрофінансової нестабільності в Україні тощо. Дієвість державного регулювання страхової діяльності в нашій державі є низькою та не відповідає інтересам усіх учасників страхового ринку. Виникає необхідність розроблення нових, а також доповнення існуючих теоретичних і практичних підходів до розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні.

Проблематика розвитку страхової справи розглядається в роботах цілого ряду провідних зарубіжних учених: Ж. Антона, Дж. Бердса, П. Бернштейна, Д. Бланда, К. Бурроу, М. Вілсона, Р. Дофа, П. Коя, А. Манеса, Р. Меркіна, О. Маула, В. Сміта, Б. Сойєра, С. Таргенманна, П. Хазелла та ін. Питання державного регулювання страхової діяльності знаходиться в центрі уваги вітчизняних науковців – В. Базилевича, А. Баранова, Л. Богріновцевої, А. Василенко, Н. Внукової, В. Волкової, О. Гаманкової, Т. Гарматій, Н. Докторової, О. Залєтова, Т. Кривошлик, В. Левченко, Т. Кублікової, І. Моїсеєнко, С. Осадця, Н. Пацурії, Р. Пікус, В. Фурмана, Л. Шірінян, Я. Шумелди та багатьох інших.

Віддаючи належне теоретичним і прикладним здобуткам зарубіжних і вітчизняних авторів, визнаючи наукову цінність їх праць, зазначимо, що події 2014-2017 рр. надзвичайно виразно окреслили слабку ефективність моделі державного регулювання страхової діяльності в Україні, неспроможність держави-регулятора протистояти численним викликам. Інтеграція українського

страхового ринку у глобальне фінансове середовище (визначена, насамперед, євроінтеграційною парадигмою розвитку України) вимагає використання виважених, науково обґрунтованих підходів до використання в нашій країні зарубіжного досвіду регулювання страхової діяльності.

Актуальність, теоретична та практична значущість подальших досліджень у сфері державного регулювання страхової діяльності в Україні обумовили вибір теми дисертаційної роботи, її мету, завдання, структуру та логіку дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано на кафедрі страхування ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» відповідно до плану науково-дослідних робіт за темою «Напрямки розвитку страхового сектору економіки України в умовах посилення глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 0111U007428). Особисто автором у рамках теми досліджувались проблемні питання державного регулювання страхової діяльності, а також обґрунтовано напрями його вдосконалення з урахуванням зарубіжного досвіду.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – поглибити теоретико-методичні засади та розробити прагматичні рекомендації щодо вдосконалення державного регулювання страхової діяльності в Україні.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання наступних важливих завдань:

- уточнити існуючі теоретичні положення фінансової науки щодо змісту державного регулювання страхової діяльності;
- доповнити принципи державного регулювання страхової діяльності з врахуванням тенденцій, що притаманні сучасній економіці;
- оцінити результативність державного регулювання страхової діяльності в Україні та визначити напрями її підвищення за рахунок створення державної страхової компанії;

- визначити можливості інтенсифікації страхової діяльності за рахунок посилення вимог до транспарентності страхових компаній;

- обґрунтувати стратегічні пріоритетні напрями розвитку конкуренції в страховій діяльності за рахунок запровадження ряду регуляторних заходів;

- розробити регуляторні заходи, спрямовані на посилення рівня фінансової стійкості страхових компаній;

- дослідити можливості формування та імплементації в Україні системи моніторингу державного регулювання страхової діяльності.

Об'єктом дослідження є державне регулювання страхової діяльності в Україні.

Предмет дослідження – відносини, що виникають між державою, з одного боку, та учасниками страхового ринку – з іншого, у процесі здійснення державного регулювання страхової діяльності в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань у роботі були застосовані такі *методи дослідження*: системний – при обґрунтуванні сутності страхової діяльності та її місця на сучасному ринку фінансових послуг; порівняння – при оцінці результативності державного регулювання страхової діяльності на сучасному етапі; групування – при вивченні емпіричних даних та оцінюванні практики функціонування Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національного банку України та страхових організацій в Україні; аксіоматичний – при дослідженні форм та принципів державного регулювання страхової діяльності; аналізу і синтезу – у процесі визначення можливостей адаптації зарубіжного досвіду регулювання страхового ринку на вітчизняних теренах; статистичні – при ідентифікації взаємозв'язків між окремими явищами та процесами на вітчизняному ринку страхового ринку.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти з питань функціонування страхового ринку, офіційні статистичні дані, матеріали Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії

з цінних паперів та фондового ринку, Державної служби статистики України, звітність учасників страхового ринку України, а також Ліги страхових організацій України, Української федерації убезпечення, положення сучасної фінансової теорії, наукові праці провідних учених і фахівців.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, які визначають наукову новизну дисертаційної роботи, такі:

удосконалено:

- теоретичні положення щодо змістовного наповнення державного регулювання діяльності страхових організацій, яке визначено, як множину цілеспрямованих дій держави з використанням правових, економічних, організаційних, технологічних та інших важелів, спрямованих на подолання об'єктивних та суб'єктивних екстерналій страхового ринку. Такий підхід, що орієнтований на аналіз страхової діяльності в контексті підприємницької діяльності страховиків, дає можливість розширити інструментарій регуляторного впливу держави, ідентифікувати ключові цілі держави-регулятора з урахуванням специфіки страхових відносин;

- науково-практичні позиції щодо посилення рівня транспарентності страхової діяльності шляхом: розширення переліку нормативних вимог до договорів страхування; розробки та запровадження нових вимог до веб-сайтів страхових компаній; посилення відповідальності за порушення страховими компаніями умов договорів страхування; створення передумов для посилення ролі репутаційних ризиків в страховій діяльності. Це дозволить суттєво скоротити кількість порушень прав споживачів страхових послуг в Україні за рахунок подолання інформаційної асиметрії;

- науково-практичні положення щодо створення в Україні державної страхової компанії шляхом обґрунтування поетапного сценарію на часовому проміжку у 2 роки, який передбачає: а) формування такої фінансової інституції за «нульовим» циклом; б) імплементацію моделі корпоративного управління, яка нівелює вплив політичних ризиків; в) орієнтацію на окремі сегменти страхового ринку, у розвитку яких зацікавлена держава; г) встановлення чітких

критеріїв та стандартів функціонування. Реалізація зазначених кроків розширить можливості прямого впливу держави на страхову діяльність в Україні;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні підходи до виділення принципів здійснення державного регулювання страхової діяльності в умовах інформаційної економіки та поступової віртуалізації економічних відносин через доповнення їх принципом взаємної транспарентності, який відображає відповідальність учасників страхового ринку з позиції розкриття інформації про свою діяльність і прийняття рішень на основі максимально повного обсягу інформації, а також необхідність встановлення вимог до прозорості рішень держави-регулятора страхової діяльності;

- засади формування системи моніторингу державного регулювання страхової діяльності в Україні та ідентифікації її ключових складових, до яких віднесено: періодичність розрахунку (не менше 2 разів на рік); встановлення чітких критеріїв щодо кількісних оцінок рівня розвитку страхового ринку; ідентифікація критеріїв, що характеризують безпосередньо страхову діяльність; порівняння на умовах «витрати/ефект», прийняття та оприлюднення відповідних рішень. Запровадження такої системи дасть можливість підвищити прозорість регуляторних рішень і чітко встановити критерії їх оцінки;

- рекомендації щодо підвищення рівня стійкості страхових компаній через посилення вимог до якості їх активів у частині: боргових цінних паперів емітованих резидентом України (не більше 50 % протягом 15 днів); активів, що розміщені в банках (не більше 60 % протягом 20 днів); акцій українських емітентів, що пройшли процедуру за I рівнем лістингу; акцій іноземних емітентів (за умови провадження ним діяльності не менше ніж 5 років). Такий підхід дасть можливість збільшити якість активів страховиків та, відповідно, сприятиме підвищенню ефективності їх страхової діяльності;

- прагматичні підходи до розвитку конкуренції на вітчизняному страховому ринку через запровадження ряду регуляторних заходів: розробка та

імплементация Положення про конкурентне середовище на страховому ринку України; здійснення моніторингу та контролю за рівнем цінової конкуренції; посилення нагляду за діяльністю страхових організацій, які порушують принципи конкуренції на страховому ринку України; стимулювання непрямыми заходами розвитку нецінової конкуренції; забезпечення переваг для страхових компаній в сегменті страхування життя порівняно з іншими фінансовими інституціями.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання з метою вдосконалення державного регулювання страхової діяльності в Україні.

Зокрема, фахівцями Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг при розробленні проектного законодавства, використані рекомендації щодо імплементції системи моніторингу результативності державного регулювання страхової діяльності в Україні та необхідності встановлення нормативів достатності капіталу, якості активів і ризиковості операцій (довідка №21043/09-12 від 24.09.2019 р.).

Спеціалістами Української асоціації інвестиційного бізнесу під час розробки проектів нормативно-правових актів, а також запровадження стандартів професійної діяльності з управління активами використовуються окремі пропозиції щодо: по-перше, заходів, спрямованих на підвищення рівня транспарентності вітчизняних страхових компаній, як потенційних споживачів послуг з управління активами; по-друге, забезпечення зростання конкуренції на ринку послуг з управління активами страхових компаній (довідка №84-д від 12.08.2019 р.).

Окремі пропозиції щодо зміни формату та принципів взаємодії між регуляторами страхового ринку та страховиками в умовах віртуалізації економічних відносин використані в процесі діяльності ПрАТ «ПТ «Європоліс» (довідка №73 від 15.04.2020 р.).

Результати дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима

Гетьмана» в процесі підготовки бакалаврів та магістрів на факультеті фінансів під час викладання дисциплін «Страховання», «Ризик-менеджмент у страхованні», «Страховий менеджмент» (довідка від 12.03.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом власних досліджень автора. Наукові положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться дисертантом на захист, одержані самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї, положення і розробки, що є особистим доробком автора.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методологічні положення дисертації доповідалися, обговорювалися і дістали позитивну оцінку на десяти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: VI Міжнародна науково-практична конференція «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 17-18 травня 2012 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція студентів і молодих вчених «Економічна теорія в умовах глобалізації економіки» (м. Донецьк, 14-15 березня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації» (м. Київ, 10-12 жовтня 2012 р.); Науково-практична Інтернет-конференція «Створення сильної економіки країни: проблеми та перспективи розвитку» (м. Тернопіль, 3 березня 2016 року); III Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні напрями розвитку страхового ринку України» (м. Київ, 19-20 квітня 2016 р.); VIII науково-практична Інтернет-конференція «Трансформація фіскальної політики України в умовах євроінтеграції» (м. Ірпінь, 1-15 грудня 2016 року); I Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами» (м. Київ, 22 листопада 2017 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Страховий ринок України на шляху євроінтеграції» (м. Київ, 17-18 квітня 2018 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи

інноваційного розвитку» (м. Київ , 12 жовтня 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі» (м. Полтава, 23 грудня 2019 р.)

Публікації. За результатами дослідження автором опубліковано 18 наукових праць загальним обсягом 5,1 д.а., з них: 1 – колективна монографія, 2 – у наукових фахових виданнях України, 4 – у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз, 1 – у науковому виданні України, що входить до міжнародних наукометричних баз, 10 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок друкованого тексту. Робота містить 19 таблиць на 11 сторінках, 63 рисунки на 33 сторінках та 7 додатків на 15 сторінках. Список використаних джерел налічує 219 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

1.1. Поняття страхової діяльності, її змістовні характеристики та особливості

Питання державного регулювання страхової діяльності є складним та неоднозначним за своєю суттю, оскільки торкається впливу держави на такий особливий вид підприємництва як страхування. Окрім того, сама проблематика державного втручання в економічні процеси та фінансові відносини є об'єктивно дуальною – немає жодних гарантій, що обрані регуляторні механізми будуть ефективними, і не тільки не зашкодять учасникам страхового ринку, але й сприятимуть їх розвитку.

Набутий в масштабах глобальної економіки досвід також свідчить, що інструментарій державного регулювання страхового ринку, який ефективно використовується в одній країні, може дати абсолютно інший результат у разі його застосування на страхових ринках інших країн.

Отже вибір моделі та інструментів регулювання страхових відносин постає надзвичайно складним завданням, зважаючи на те значення, що притаманне страхуванню в розвинених економіках, і через складність та багатогранність страхової діяльності.

З цього приводу наведемо твердження відомого вітчизняного науковця В. Базилевича, який вказує, що в глобальному вимірі роль страхування полягає в наступному – формування впевненості в розвитку бізнесу; можливість оптимізації ресурсів; раціональність формування й використання коштів, призначених для здійснення соціальних програм; формування ресурсів, що спрямовуються для інвестицій в економіку [3, С. 186-170].

Інші вчені намагаються акцентувати увагу на питаннях виокремлення передумов, які визначили потребу у страхуванні, визначаючи їх наступним

чином: члени суспільства у будь-яких сферах своєї діяльності не є вільними від небезпек, в т.ч. – катастрофічних; всі вказані небезпеки несуть збитки для членів суспільства; можливість настання випадкових небезпек та їх масштаби прогресивно зростають; насамкінець, технологічна революція призвела до появи нових ризиків, в їх числі можна виділити і ті, які виникають внаслідок діяльності людини [119, С. 16-17].

Немає потреби досить детально зупинятися на передумовах виникнення страхування та ролі страхових відносин у сучасній економіці, оскільки це виходить за межі об'єкту нашого дослідження. Але підкреслимо, що місце страхування (яке відіграє фундаментальну роль у економічних процесах) багато в чому визначає і необхідність застосування до нього відповідних регуляторних важелів.

Сучасна фінансова наука, характеризуючи страхові відносини використовує широкий понятійний апарат, до якого належить і поняття «страхова діяльність». Акцентуємо увагу на найбільш поширених та аргументованих позиціях авторів щодо сутності дефініції «страхова діяльність».

Вітчизняний вчений В. Щербина вважає, що страхова діяльність – це врегульована нормами права господарська діяльність страхових організацій з надання *страхових послуг (виділено нами – Д.Т.)* за рахунок сформованих страхових фондів, що здійснюється на підставі ліцензії, як правило, з метою отримання прибутку [210].

Тобто в такому підході акцент робиться на кількох моментах: по-перше, страхова діяльність пов'язана з наданням страхових послуг; по-друге, мета страхової діяльності – отримання прибутку; по-третє, це діяльність унормована та вимагає відповідної ліцензії. Звернемо увагу також і на той факт, що у підході В. Щербини здійснення страхової діяльності віднесено до компетенції саме страхових організацій.

У зв'язку із зазначеним також привертає увагу акцент на цілеутворенні в процесі здійснення страхової діяльності. Декларація базової мети у вигляді

отримання прибутку очевидно дає можливість аналізувати страхову діяльність в контексті підприємництва та підприємницької діяльності загалом.

Підтверджується зроблений висновок щодо аналізу страхової діяльності через призму підприємницької діяльності і аналізом наукових позицій інших науковців. Так, вітчизняний науковець Д. Задихайло у співавторстві з іншими вченими стверджує наступне: «Страхова діяльність – це вид господарської (фінансової) діяльності щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів» [29].

В цьому випадку науковці вважають за доцільне говорити про захист майнових інтересів, а не про страхову послугу. Окрім того, вказується на фінансові ресурси, за рахунок яких така діяльність проводить – сплата страхових внесків та страхових премій. У цій позиції вітчизняних авторів звернемо увагу також і на ще один момент – страхова діяльність розглядається в якості фінансової діяльності.

Настільки виправданим є саме такий підхід? На наш погляд, для аналізу цього питання варто провести аналіз страхової діяльності в контексті понять «страхова послуга» та «фінансова послуга», який буде наведено нижче. В той же час, з нашого погляду, відсутність «прив'язки» страхової діяльності до страхових послуг є не зовсім аргументованим, адже як бачимо з наведеної позиції, в такому підході автори змушені акцентувати на певних характеристиках страхування – зокрема, формуванні грошових фондів, сплаті страхових платежів і т.п.

В свою чергу, Ю. Фогельсон вважає, що страхова діяльність також виникає і здійснюється лише при визначених передумовах, а основою її здійснення є надання страхового захисту інтересів третіх осіб шляхом компенсації нереалізованого або порушеного інтересу шляхом сплати визначеної грошової суми [196].

Зміст страхової діяльності полягає в прийнятті страховиком на себе обов'язку по відшкодуванню втрат страхувальника, що виникли внаслідок настання непередбаченої події за допомогою відшкодування збитку в рамках розподілу ризиків. На які характеристики страхової діяльності варто звернути у такій позиції?

В першу чергу варто звернути увагу на той факт, що Ю. Фогельсон пов'язує здійснення страхової діяльності з наявністю певних передумов. З нашої точки зору, тут варто говорити щонайменше про дві групи факторів – перша стосується сформованого інституційного середовища для підприємництва взагалі, тоді як друга – безпосередньо страхової діяльності.

Загалом, сучасна фінансова наука детермінує значну кількість факторів, які стосуються розвитку страхової діяльності. Для прикладу наведемо позицію, яка зафіксована у Стратегії розвитку страхового ринку України на 2012-2021 рр. Зокрема, в цьому програмному документі детерміновані такі ризики, які впливають на страхову діяльність [157]:

- ✓ по-перше, глобальні ризики, які зумовлені циклічним характером розвитку світової економічної та фінансової систем, неможливістю передбачити час та масштаб чергової кризи. Загалом, надалі в нашому дослідженні ми виходитимемо з того, що розвиток страхової діяльності в будь-якій країні перебуває під суттєвим впливом глобалізаційних факторів. Тим більше цей висновок є справедливим для країн з «перехідними» економіками, таких як Україна;

- ✓ макро- та мікроекономічні ризики, пов'язані, зокрема, із збереженням тенденцій до зниження темпів зростання національної економіки або окремих галузей і т.п. Як буде показано нижче (див. Розд. 2) страхова діяльність в Україні розвивається в умовах значної волатильності макрофінансового середовища. Очевидно, що періодичні економічні кризи, що виникають в Україні, суттєво стримують розвиток страхової діяльності і вимагають від держави відповідних кроків;

- ✓ фінансові ризики, що включають, зокрема, незадовільний

фінансовий стан значної частини страховиків, низький рівень якості активів, нестабільність інвестиційних доходів і т.д. Загалом, варто зазначити, що фінансові ризики, які впливають на страхову діяльність, відносяться як до внутрішнього середовища учасників страхового ринку, так і до їх зовнішнього середовища;

✓ комерційні ризики, до яких, зокрема, належить посилення цінової конкуренції та загроза банкрутства значної кількості страховиків, зростання обсягу невиконаних зобов'язань між страховиками і т.д.

На наш погляд, наведені вище ризики, що притаманні страховій діяльності, багато в чому є і передумовою для розвитку її державного регулювання (більш детально це питання буде розглянуто у п.п. 1.2). Адже держава таким чином намагається створити передумови для розвитку страхової діяльності.

Продовжуючи аналіз сутнісних характеристик дефініції «страхова діяльність», акцентуємо на позиції колективу вітчизняних науковців на чолі з С. Осадцем [162]. Зазначені автори вважають, що страхова діяльність «...це врегульована нормами права, здійснювана на підставі ліцензії господарська діяльність страхової організації з надання на платних засадах страхових послуг, як правило, з метою отримання прибутку» [162].

З нашої точки зору, ключовими перевагами цієї наукової позиції варто визнати:

- по-перше, автори акцентують увагу на правовій характеристиці страхової діяльності – вона здійснюється на підставі ліцензії та регулюється нормами права. Така ознака є надзвичайно важливою, адже вона характеризує страхову діяльність не тільки з точки зору економічних та фінансових відносин, але й з позиції права;

- по-друге, ідентифікується чіткий зв'язок між поняттями «страхова діяльність» та «страхова послуга», при цьому вказується, що страхова послуга надається на платній основі;

- по-третє, в якості ключової мети здійснення страхової діяльності розглядається отримання прибутку страховими організаціями.

Багато в чому аналогічну позицію займає вітчизняний науковець Т. Яворська, яка вважає страхову діяльність видом господарської діяльності, оскільки це діяльність страхових компаній, що спрямована на надання за плату страхових послуг юридичним особам та громадянам для захисту їх майнових інтересів [211].

В контексті порівняння з попереднім визначенням С. Осадця зауважимо наступне. Якщо С. Осадець в якості суб'єкта здійснення страхової діяльності розглядає страхові організації, то в досліджуваному підході таким суб'єктом є страхові компанії. Споживачами страхових послуг є юридичні особи та громадяни. Також варто відзначити, що у підході Т. Яворської не вказується на мету та завдання страхової діяльності, окрім як захист майнових прав споживачів страхових послуг.

Акцент на платності страхових послуг і діяльності роблять і інші вітчизняні автори: «Страхова діяльність – це вид комерційно-господарської діяльності спрямованої на створення попиту та надання за плату страхових послуг із перерозподілу ризику, які надаються спеціалізованими компаніями, та отримання прибутку через максимальне задоволення споживачів» [50].

З нашої точки зору, наведене визначення є у достатній мірі складним та вимагає покрокового сутнісного аналізу. Як бачимо, суб'єктами здійснення страхової діяльності визнаються спеціалізовані компанії. Безпосередньо страхова діяльність розглядається не тільки в контексті надання страхових послуг, але й через створення попиту та його задоволення на страхові послуги. Зауважимо, що цей у певній мірі «широкий» підхід до розуміння сутності страхової діяльності є в достатній мірі дискусійним.

Зокрема, в контексті формування попиту на страхові послуги. Так, слід погодитися, що у певній мірі це можна розглядати як складову діяльності страхових компаній і страхової діяльності, проте попит визначається багато в чому зовнішніми ринковими факторами, в т.ч. – стратегією державного регулювання.

В свою чергу, О. Лаврова стверджує, що сутність страхової діяльності полягає в тому, що один суб'єкт, за відповідну плату, перебирає на себе фінансову частину ризиків іншого суб'єкта. При цьому, кошти акумульовані у вигляді плати за страхові послуги підлягають інвестиційному розміщенню з метою захисту інтересів споживачів [83, С. 197].

Як бачимо, в такому підході акцентується на кількох загальновизнаних ознаках страхової діяльності – платності страхових послуг, інвестиційному характерові спрямування ресурсів, які формуються за рахунок «плати за страхові послуги». В той же час, з нашої точки зору, додаткового обґрунтування вимагає теза автора про «перебирання на себе фінансової частини ризиків іншого суб'єкта». Загалом, можна зробити висновок, що у такій позиції відображені не усі ключові характеристики дефініції «страхова діяльність».

Інколи поняття страхової діяльності ототожнюють зі страховою справою: «Страхова діяльність (страхова справа) - сфера діяльності страховиків зі страхування, перестрахування, взаємному страхуванню, а також страхових брокерів, страхових актуаріїв по наданню послуг, пов'язаних зі страхуванням, з перестрахуванням» [10, С. 286].

На наш погляд, підхід запропонований у праці С. Білоус вимагає додаткового пояснення. Зокрема, зазначений автор розглядає страхову діяльність виключно через перерахування її окремих видів – надання страхових послуг, перестрахування і т.п. Незважаючи на свою лаконічність така позиція не може бути визначена в якості досконалою, адже і ній не відображені ключові характеристики дефініції «страхова діяльність».

Окрім того, зауважимо, що досить часто науковці не ототожнюють поняття «страхова діяльність» та «страхова справа». Для прикладу наведемо такі позиції:

1. Страхова справа являє собою багатofакторну, динамічну систему, яка складається із постійно взаємодіючих частин [204].

2. Такий вид господарської діяльності який отримує вигоду із страхових угод [62].

Розглянемо позицію відомого вітчизняного фахівця у сфері страхового права Н. Пацурії, який зазначає: «Страхова діяльність – це врегульована нормами права, здійснювана на підставі ліцензії господарська діяльність суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) за рахунок грошових фондів (страхових резервів), які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів, щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків)» [118].

Які ознаки виділяє зазначений автор у своєму підході до сутності страхової діяльності? По-перше, жорстке правове регламентування цього виду господарської діяльності; по-друге, логічний зв'язок з страховими послугами, по-третє, формування грошових фондів шляхом сплати страхових платежів; по-четверте, відбувається захист майнових прав у разі настання страхових випадків. Відзначимо, що багато в чому така позиція щодо сутності страхової діяльності перекликається з поглядами одного із фундаторів цього напрямку фінансової науки С. Осадця, які наведені вище.

Значно рідше зустрічаються наукові позиції, в яких страхова діяльність розглядається як система певних відносин. Зокрема, в роботі О. Маковоз зазначається, що це – відносини, які формуються з приводу захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб при настанні певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються із сплачуваних ними страхових внесків (страхових премій) [87].

У зв'язку з цим виникає питання щодо виправданості такої позиції. Загалом, зауважимо, що аналіз через призму економічних відносин притаманний дослідженням сутності страхування. Саме з цих причин, страхову діяльність, яка є однією із компонент страхових відносин можна розглядати саме так, як пропонується в роботі О. Маковоз, проте при цьому варто

розуміти, що спектр відносин в страховій діяльності є значно нижчим у порівнянні з відносинами, що притаманні страхуванню взагалі.

Звернемо увагу і на позицію А. Жили, яка полягає у наступному: «Зміст страхової діяльності полягає в прийнятті страховиком на себе обов'язку по відшкодуванню втрат страхувальника, що виникли внаслідок настання непередбаченої події за допомогою відшкодування збитку в рамках розподілу ризиків» [48, С. 169].

З нашої точки зору, погляди А. Жили на сутність страхової діяльності вимагають певного уточнення. Зокрема, варто звернути увагу на той факт, автор підкреслює зв'язок на рівні «страхувальник – страховик», аде при цьому не деталізує сутнісні сторони такого зв'язку.

Окрім того, на наш погляд, не варто зводити страхову діяльність виключно до «обов'язку по відшкодуванню втрат», адже спектр відносин у цьому випадку є значно ширшим за змістом.

Привертає увагу своєю лаконічністю визначення ознак страхової діяльності, що надається вже згадуваним у нашій роботі науковцем - В. Щербиною. Зокрема, зазначений вітчизняний науковець пропонує орієнтуватися на наступну позицію: «... страхова діяльність є особливим видом господарської діяльності, що здійснюється за плату, постійно і на професійній основі щодо надання специфічних страхових послуг» [210].

Отже, з погляду В. Щербини варто відзначити це дві ознаки страхової діяльності, які не зустрічалися у тих наукових підходах, що були проаналізовані нами раніше. Зокрема, цей автор вказує, що страхова діяльність здійснюється на професійній основі.

Настільки виправданим є такий підхід? З одного боку, він логічно пов'язаний з правовою стороною страхової діяльності, оскільки «професійний» статус страховика в будь-якому випадку пов'язаний з реалізацією певних юридичних дій. З іншого, треба розуміти, що «професійність» страховика забезпечується не тільки дотриманням юридичних вимог, але і за рахунок певних інституційних факторів, що лежать за межами страхової діяльності. Для

прикладу, можна навести фахові компетенції працівників страховика, які формуються під впливом факторів, які стосуються освітнього ринку та ринку праці.

Щодо постійного характеру страхової діяльності, то хоча така ознака має дискусійний характер, все ж вона заслуговує на увагу. Багато в чому «постійність» страхової діяльності – це наслідок ефективності стратегії страховика щодо надання страхових послуг. Саме можливість задоволення попиту та інші аспекти страхової діяльності дозволяють її суб'єктам функціонувати на ринку на постійній основі.

Насамкінець, зазначимо, що окремі вітчизняні науковці аналізують страхову діяльність в контексті фінансового посередництва. Зокрема, в одній із наукових робіт присутнє таке визначення: «Страхова посередницька діяльність – це господарська діяльність у сфері нематеріального виробництва, що спрямована на оплатне надання страхових посередницьких послуг і здійснюється суб'єктами господарювання (страховими посередниками, які отримали право займатися нею в порядку, встановленому законодавством, з метою отримання прибутку» [25, С. 76].

Як бачимо, зазначений автор виділяє більшість класичних ознак страхової діяльності, лише аналізуючи її в контексті посередництва.

Загалом, авторська позиція та результати дослідження наукових поглядів інших вчених дають можливість зробити висновок про логічний зв'язок між дефініціями «страхова діяльність» та «страхова послуга». Абсолютна більшість авторів вказують, що зміст страхової діяльності серед іншого полягає і у наданні страхових послуг.

Такий підхід визначає необхідність аналізу сутності страхових послуг. Очевидно, що в контексті дослідження вказаної проблеми слід відштовхуватися від існування чіткого логічного ланцюга «фінансова послуга – страхова послуга – страхова діяльність». Тому варто визначити специфічні ознаки фінансових послуг, а надалі – страхових послуг. Саме така послідовність надасть

можливість найбільш повно охарактеризувати особливості страхової діяльності з позиції їх державного регулювання.

Аналіз поширених наукових позицій щодо сутності ринку фінансових послуг дав можливість зробити такі висновки:

1. Окремі автори акцентують на тому, що об'єктом купівлі/продажу (споживання та надання) на ринку фінансових є фінансові послуги, тоді як інші (і ми підтримуємо таку позицію) вважають, що таким об'єктом є фінансові активи (або навіть фінансові інструменти). З нашої точки зору, фінансова послуга хоча і не має матеріально-речового змісту, проте отримує конкретне вартісне вираження, оскільки формується її відповідна цінність для споживача (наприклад, у вигляді страхового захисту).

2. Функціонування ринку фінансових послуг є прямим наслідком виникнення фінансового посередництва. Саме фінансові посередники як особливі інституції фінансового ринку забезпечують процес надання та споживання фінансових послуг, в тому числі – страхових.

Акцентуємо на сутності фінансових послуг, що надалі дасть можливість чітко детермінувати особливості страхових послуг. В законодавстві України визначено, що фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [54].

Як бачимо, законодавець виділив наступні базові змістовні характеристики фінансових послуг:

1. Це операції, об'єктом яких є фінансові активи (це підтверджує наведену нами вище тезу про те, що об'єктом купівлі/продажу на ринку фінансових послуг є саме фінансові активи). Хоча відзначимо, що така позиція не достатньо корелює з поширеними в науковому середовищі на сьогодні визначеннями страхової діяльності.

2. Такі операції здійснюються фінансовими установами. Підкреслимо, що останнє випливає з того факту, що у згаданому вище вітчизняному законодавчому акті зазначено: «Фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов’язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку». До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, *страхові компанії (виділено нами – Д.Т.)*, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, - інші послуги (операції), пов’язані з наданням фінансових послуг» [54].

3. Мета споживання/надання фінансових послуг – отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. В цілому це відповідає найбільш аргументованим поглядам на сутність страхової діяльності, коли страховики мають на меті отримання прибутку, а споживачі страхових послуг – захист майнових інтересів (в тому числі – і через збереження реальної вартості активів).

Зауважимо, що питання щодо сутності фінансових послуг є дискусійним (оскільки досить часто їх ототожнюють з фінансовими операціями), хоча, як буде показано далі, щодо сутності страхових послуг можна говорити про наявність певного консенсусу. Так в роботі відомих вітчизняних науковців виділяються наступні ознаки фінансових послуг [106]:

- ✓ діяльність особи (юридичної чи фізичної), яка надає послугу;
- ✓ відсутня матеріально-речова форма вираження;
- ✓ абстрактна форма фінансової послуги набуває конкретного вираження на основі договірних відносин або в процесі купівлі-продажу цінних паперів;
- ✓ корисний ефект фінансової послуги виявляється в процесі її надання;

✓ час надання та споживання фінансової послуги здебільшого збігається.

Інші вчені вважають, що поняття «фінансова послуга» та «фінансова операція» тісно взаємопов'язані [142, С. 12-13]. Їх думка базується на тому, що у процесі надання фінансових послуг завжди виникає потреба у двох видах операцій: фінансовій та допоміжній. Проте серед вчених існують і позиції, які одночасно акцентують увагу і на спільних рисах понять «фінансова послуга» та «фінансова операція» і на їх відмінностях.

Зокрема, до відмінностей вітчизняний науковець О. Шевчук відносить: «Фінансова операція – найменший структурний елемент у системі фінансових послуг; фінансова операція конкретна і не може поділятися на складові частини; фінансова операція є складовою фінансової послуги; фінансова послуга може включати декілька фінансових і допоміжних операцій, а за необхідності – супутніх послуг і дій; фінансова послуга має споживчу вартість, яка відображається в тарифах» [207].

В свою чергу, Б. Денисенко, визначивши місце фінансової послуги в понятійно-логічному рядові «послуга – відплатна послуга – фінансова послуга» зосереджується на характеристиці фінансової послуги висловивши кілька застережень [35].

Так згаданий науковець підкреслив, що легальне визначення поняття фінансових послуг міститься в нормативному акті, тому в силу поліфункціонального характеру законодавчого терміну неможливо втиснути в нього саме ті ознаки, що характеризуватимуть фінансову послугу як цивілістичну категорію. Тобто, приймаючи таку позицію, варто розуміти, що неможливо у повній мірі синхронізувати поняття «фінансова послуга» та «страхова послуга».

Цікаву займає А. Пінчук, який стверджує, що: «Фінансова послуга – нематеріальної форми результат взаємодії, якому притаманна споживча вартість, між суб'єктами у процесі задоволення одним учасником (виробником фінансової послуги) фінансових потреб іншого (споживача фінансової послуги,

клієнта) за власний рахунок, рахунок клієнта або за рахунок залучених фінансових ресурсів інших споживачів відповідно до чинного законодавства з метою отримання прибутку, збереження вартості активів або досягнення соціального ефекту від реалізації такої послуги» [122].

Головна відмінність зазначеного підходу від наведених вище – відмова від концепції, згідно з якою мета надання фінансових послуг полягає у отриманні прибутку та збереженні вартості фінансових активів. У своїй аргументації автор посиляється на досвід функціонування кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів, які є неприбутковими організаціями.

На наш погляд, раціональне зерно у такій концепції цілеутворення для фінансових послуг є, проте, пояснювати наявність соціального ефекту виключно тим, що окремі фінансові установи є неприбутковими організаціями щонайменше некоректно. Як приклад – значна частина страхових послуг, щодо яких майже неможливо застосувати концепцію цілеутворення, яка базується на пріоритетові прибутковості.

Окреслені характеристики фінансових послуг дають нам можливість надалі розглянути особливості страхових послуг. Зазначимо, що якщо в науковій літературі відносно небагато визначень поняття «фінансова послуга» (зважаючи на той факт, що окремі наукові доктрини взагалі не передбачають їх виділення в окрему категорію), то в свою чергу змістовні параметри страхових послуг розглянуто доволі широко.

Відомий вітчизняний фахівець проф. О. Гаманкова визначає страхову послугу як «фінансову послугу у вигляді продажу юридично оформлених зобов'язань з надання страхового захисту, яку пропонують на ринку страховики потенційним страхувальникам» [161]

На наш погляд, в такому підході слід виділити насамперед наступні переваги:

- ✓ по-перше, факт юридичного оформлення відносин між споживачем страхової послуги і страховиком;

- ✓ по-друге, сутнісна основа страхової послуги, яка визначена страховим захистом, що в свою чергу конкретизує її споживчі якості;
- ✓ по-третє, з погляду страховиків страхова послуга призводить до виникнення певних зобов'язань перед різними економічними агентами.

Також підкреслимо, що ми у повній мірі приймаємо позицію О. Гаманкової, у відповідності з якою страхові послуги треба розглядати виключно в контексті послуг фінансових.

Непоодинокі випадки, коли страхова послуга ототожнюється зі страховими продуктами хоча і в цьому випадку вчені вживають у характеристиках поняття «захист». Зокрема, вже згадуваний відомий вітчизняний фахівець С. Осадець вважає: «Страховий продукт (послуга) – це комплекс цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством» [162].

Порівнюючи це визначення з позицією О. Гаманкової можна зазначити, що спільним є визнання необхідності правового оформлення страхових відносин, проте головна різниця – акцент виключно на захист саме майнових прав в останньому з наведених визначень, тоді як О. Гаманкова говорить про «страховий захист», що є значно ширшим поняттям.

В свою чергу, українські вчені Т. Ротова і Л. Руденко вважають, що страхова послуга є складовою страхового продукту, який у свою чергу, є набором основних і допоміжних послуг, що надаються страхувальнику при виконанні договору страхування [145].

Тобто, на думку вказаних авторів, страховий продукт включає в себе безпосередньо страхову послугу (страховий захист) та ряд допоміжних (супутніх) послуг. В цьому контексті об'єктивно виникає питання і про зв'язок страхової послуги зі страховою діяльністю.

Як бачимо, зміни на страховому ринку призводять до того, що поняття страхової діяльності все більше універсалізується, і до нього включаються і такі

види господарської діяльності які напряду не пов'язані з пропозицією страхових послуг та страхового захисту.

Зауважимо, що понятійний апарат сучасної науки стосовно змістовних характеристик дефініції «страхова послуга» доволі часто аналізується виключно в контексті маркетингу в страховій діяльності, але ніяким чином не з позиції державного регулювання страхової діяльності. Саме з цих причин доволі часто відбувається підміна понять «страхова послуга», «страховий продукт», «страховий товар».

Група вітчизняних авторів вважає: «Страхова послуга – товар, що його пропонує страхова компанія страхувальнику за певну плату (страхову премію)» [78].

Лаконічність такого визначення має як свої переваги, так і недоліки. З одного боку, в ньому підкреслюються визначальні ознаки фінансових послуг – платність, нематеріальна форма тощо; з іншого боку, в ньому відсутні ознаки що характеризують саме страхову діяльність і виникає потреба у виокремленні додаткових характеристик. В будь-якому випадку виникне питання щодо сутності та характеристик цього особливого товару, що його пропонує страхова компанія на ринку.

В свою чергу, В. Тринчук вважає, що страхова послуга є втіленням і практичною реалізацією конкретних продуктів страхової компанії, у зв'язку з чим вона завжди індивідуальна [191].

За таким підходом формується логічний зв'язок «страхові продукти – страхова послуга». Автор, на наш погляд, акцентує увагу на тому, що прагматична складова – страхова послуга, є відображенням відносин, які, в свою чергу, є відображенням страхових продуктів. Проте незрозуміло, яким чином взаємопов'язані вказані категорії, як можливо охарактеризувати різницю між ними і т.д.. Насамкінець, що є базисним поняттям, а що похідним.

Ще простіше що вказаного питання підходить С. Єфімов: «страхова послуга – це перелік видів договорів страхування, за якими працює певний страховик» [46].

З нашої точки зору, така позиція не висвітлює усіх сутнісних характеристик, що притаманні страховій послугі. Більше того, пов'язувати сутність страхової послуги з простим «переліком» видів договорів не варто, адже це штучно звужує предмет аналізу.

Відмінні погляди на вказану проблему виказують інші вчені: «Страхова послуга – вид діяльності, спрямований на задоволення потреби страхувальника в страховому захисті, що знаходить своє втілення в особливому (страховому) товарі — страховій програмі, і що включає конкретизацію потреби страхувальника, страховий консалтинг, якісний супровід укладеного договору страхування» [209, С. 50-51].

Як бачимо, В. Щербакова вважає, що страхова послуга знаходить своє відображення у страховому товарі, втіленням якої є страхова програма, в якій виділяються кілька складових, орієнтованих на задоволення потреб страхувальника. Аналіз таких визначень дає можливість зробити висновок, що страхова послуга розглядається як певне практичне віддзеркалення страхових відносин. Наведемо і визначення, що суттєво відрізняються від наведених. Російські вчені А. Крутик, та Т. Никітіна займають таку позицію: «Одна вартість, що виражена через ціну і споживчу вартість, робить страхову послугу страховим товаром – універсальним в умовах ринку засобом, що задовольняє інтереси усіх учасників страхового ринку» [79].

Тобто на думку цих вчених фактично страхова послуга є універсальним страховим товаром, сутність якого виражається через ціну та споживчу вартість.

В свою чергу, С. Митрофанов зазначає, що страхова послуга є процесом взаємовідносин між страховиком, страхувальником, посередником із сервісною компанією, який спрямований на задоволення потреб страхувальника в захисті майнових інтересів, завдяки перерозподілу ризику та фінансуванню відновлювальних робіт [99, С. 40-41].

Навряд чи можна без застережень прийняти позицію у відповідності із якою страхову послугу потрібно розглядати як певний процес взаємодії між учасниками страхових відносин.

Досить своєрідно підійшов до вирішення досліджуваної проблеми С. Сухонос: «Страхова послуга – це специфічна фінансова послуга, яку пропонує страховик страхувальнику на ринку страхових послуг з метою страхового захисту» [166].

Загалом, узагальнюючи наукові позиції різних авторів щодо сутності страхової послуги зазначимо наступне:

1. Страхова послуга є одним із особливих видів фінансових послуг та володіє усіма специфічними якісними характеристиками, що їм притаманні.
2. Страхова послуга задовольняє потребу споживачів у страховому захисті, який полягає в тому, що у випадку настання певних подій, страховик за рахунок раніше сформованих фондів, захищає майнові інтереси юридичних та фізичних осіб.
3. Страхова послуга в обов'язковому порядку має відповідне юридичне оформлення. Таке юридичне оформлення передбачає обов'язкове укладання страхового договору, а в окремих випадках – і інших договорів між учасниками.
4. Вартісне вираження страхової послуги існує у страховій премії, яка в свою чергу характеризує і головну мету здійснення страхової діяльності – отримання прибутку. Проте це не виключає того факту, що можуть переслідувати і інші цілі
5. Страхова послуга характеризує взаємовідносини між учасниками страхового ринку, ключовими з яких є oferent таких послуг (страхова компанія) та споживач.

Формалізовано сутнісні характеристики страхової послуги можна представити наступним чином (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Змістовні характеристики страхової послуги

Джерело: складено автором.

Отже, на наш погляд, страхову послугу можна представити як вид фінансових послуг, що надається спеціалізованими фінансовими установами (страховими компаніями та), і полягає у наданні страхового захисту, має відповідне вартісне вираження та юридично оформлена у вигляді страхового договору і інших договорів.

На наш погляд, саме такий підхід до визначення сутності страхової послуги дає змогу найбільш повно охарактеризувати її особливості з позиції використання для характеристики страхової діяльності. Зазначимо, що аналіз цієї дефініції, дозволяє детермінувати страхову діяльність за рахунок виділення наступних ознак.

1. З суб'єктного погляду – це діяльність спеціалізованих фінансових інституцій, які надають страхові послуги. При цьому, ці спеціалізовані фінансові установи для надання страхових послуг мають виконати певні умови визначені на законодавчому рівні, і на рівні ринкових інститутів. Це дає можливість забезпечити професійний характер страхової діяльності та її постійний характер.

2. З погляду цілей страховика – страхова діяльність передбачає мету у вигляді отримання прибутку, але догмат прибутковості не виключає можливості існування і інших додаткових цілей в страховій діяльності, в тому числі – соціальних. З погляду цілей споживача страхової послуги, його основна мета – отримання страхового захисту на випадок настання певних подій.

3. Прибуток як основна мета страхової діяльності формалізується через платну ознаку страхових послуг. Оскільки остання має свою вартість, в процесі здійснення страхової діяльності відбувається формування певних фондів грошових ресурсів, які надалі інвестуються, та використовуються для страхового захисту.

4. Аналіз страхової діяльності як окремого виду підприємницької діяльності, що спрямована на отримання прибутку, детермінує її поєднання страховиками, з іншими додатковими видами діяльності (зокрема, і в частині інвестування сформованого фонду ресурсів). Відповідно, аналіз страхової діяльності має поєднуватися з аналізом інших видів діяльності страховика, оскільки це дає можливість оцінити його підприємницьку діяльність в цілому.

5. Основа страхового захисту – можливість страховика у разі настання певних подій забезпечити такий перерозподіл ризиків, який сприятиме формуванню попиту на страхові послуги з боку потенційних споживачів.

З врахуванням викладених аргументів, можна навести наступне визначення страхової діяльності – як вид підприємницької діяльності страховиків, який полягає у наданні страхового захисту на випадок настання певних несприятливих подій шляхом продажу страхових послуг, і через поєднання з іншими видами економічної діяльності забезпечує отримання прибутку та можливість досягнення інших (в тому числі – метоекономічних) цілей. Саме такий підхід дозволяє у повній мірі відобразити особливості страхової діяльності, а також її вплив на підприємництво страховиків загалом. В той же час, виділені особливості дають можливість провести аналіз питання щодо сутності державного регулювання страхової діяльності, які визначені особливостями останньої.

1.2. Сутність державного регулювання страхової діяльності

Загальновизнано, що проблематика державного регулювання підприємницької діяльності (в т.ч. – і страхової діяльності) є складною та неоднозначною. З часів свого виникнення держава, як особлива форма організації політичної та економічної влади, втручається у різноманітні процеси, що відбуваються на суспільному рівні. Передумови такого втручання не викликають сумнівів у наукових колах, тоді як отримані результати бувають досить суперечливими. Часто, переслідуючи цілком реальні та важливі з точки зору економічного розвитку для суспільства цілі, держава використовує регуляторні інструменти та отримує цілком протилежні до очікуваних результати. В повній мірі це стосується і державного регулювання страхової діяльності.

Зрозуміло, що страхова діяльність, як вид підприємницької діяльності, реалізується в межах окремого ринку, яким в цьому випадку є страховий ринок. В той же час, чітко обмежувати страхову діяльність виключно відносинами, що охоплюють страховий ринок не варто, адже цей сегмент є невід’ємною частиною ринку фінансових послуг. Окрім того, про процесі страхової діяльності страховики взаємодіють і з учасниками інших ринків – фінансового, ринку праці, інвестиційного і т.п. Для кожного ринку характерні певні принципи функціонування [96]. Не є виключенням і страховий ринок, в рамках якого реалізуються страхові послуги та відповідно здійснюється страхова діяльність.

Екстраполюючи чинні підходи до принципів функціонування будь-якого ринку на рівень страхової діяльності, можна зробити наступні висновки:

1. Для забезпечення ефективності страхової діяльності має бути економічна свобода. Тобто страхова діяльність передбачає вільні контрактні відносини між страховиками та іншими економічними агентами. В той же час, як буде показано нижче, держава має в своєму арсеналі досить ефективні

інструменти, які як забезпечують економічну свободу, так і можуть обмежувати її (якщо це необхідно для забезпечення сталого розвитку).

2. Страхова діяльність має реалізуватися в умовах свободи вибору, в тому числі – з погляду забезпечення конкуренції між страховиками, які здійснюють страхову діяльність. Знову таки, це не виключає того, що держава може обмежувати таку свободу (наприклад, через введення обов'язкових видів страхування).

3. Рівноправний розвиток різних форм власності. Як правило, в економічно розвинених країнах страхова діяльність здійснюється переважно компаніями приватного сектору. Таким чином, держава стимулює підприємництво у цій галузі та забезпечує високий рівень конкуренції. В той же час, досить поширеною є практика функціонування державних страхових компаній, за рахунок потенціалу яких держава опосередковано регулює страхову діяльність.

4. Страхова діяльність має передбачати отримання прибутку суб'єктами, що її здійснюють. Вище вже говорилося, що прибуток – ключова ціль економічних агентів, що здійснюють страхову діяльність. Тому якщо ринок не буде надавати таких можливостей, це нівелюватиме підприємницьку ініціативу, мінімізуватиме можливості приходу на нього нових гравців.

5. Насамкінець, здійснення страхової діяльності в рамках ринкових відносин передбачає відповідальність перед кінцевим споживачем, яка полягає в тому, що страховик перебирає на себе певні зобов'язання, яких має чітко дотримуватися до кінця діє страхового договору.

Зазначимо, що наведені вище принципи не існують самі по собі, а в значній мірі результатом впливу множини об'єктивних та суб'єктивних факторів. У зв'язку з чим виникає очевидне питання щодо можливості дотримання цих принципів на основі ринкового саморегулювання. І в разі неможливості в тій чи іншій частині – об'єктивної потреби у державному регулюванні страхової діяльності. Вітчизняні вчені виходять з того, що ринковий механізм має значний потенціал для саморегулювання [154].

Зокрема, в результаті реалізації цього саморегульовного механізму забезпечуться: об'єднання учасників ринку в єдину систему; стимулювання появи на ринку нових продуктів та послуг; селекція на рівні виробників товарів та послуг за рахунок конкурентних механізмів.

В контексті страхової діяльності роль саморегульовного механізму ринку полягає у наступному (рис. 1.2).

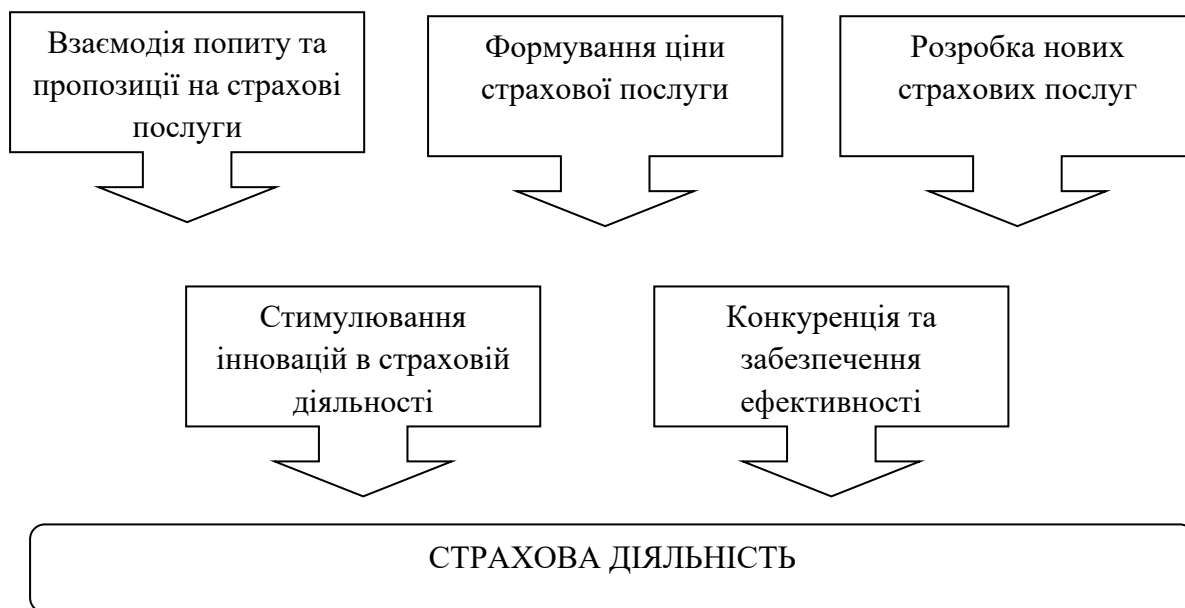

Рис. 1.2. Роль саморегульовних ринкових механізмів для здійснення страхової діяльності

Джерело: авторська розробка.

Сучасна концепція щодо державного регулювання економіки (в т.ч. – страхової діяльності) виходить з того, що для ефективного функціонування підприємництва механізмів ринкового саморегулювання недостатньо. Як правило, така позиція базується на кількох постулатах, якими детермінуються недоліки ринкового саморегулювання. Для прикладу, вітчизняні вчені Г. Третяк та К. Бліщук до таких недоліків відносять: по-перше, можливість виникнення недосконалих ринкових структур (зокрема, монополізація); по-друге, недостатня ефективність розподілу суспільних благ; по-третє, низька ресурсозабезпеченість інтелектуальної, екологічної та соціальної сфер [37].

Більшою конкретизацією в цій проблематиці відзначається позиція іншого вітчизняного автора: поступове послаблення, а в окремих випадках навіть свідомо ліквідація конкуренції; неспроможність забезпечення повної зайнятості населення; інфляція; відсутність матеріальних стимулів для виробництва суспільних благ; суттєва диференціація доходів населення [31].

Очевидно, що не усі з наведених «провалів» ринку можуть бути застосовані до страхової діяльності.

Найбільш значимі з них наведені наступним чином (рис. 1.3):

Рис. 1.3. Недоліки ринкового саморегулювання з точки зору страхової діяльності

Джерело: авторська розробка.

Розвиваючи думку щодо наявності різноманітних екстерналій, які впливають на страхову діяльність, окремі науковці стверджують, що такі «провали» набагато сильніше виявляють свій деструктивний вплив в певних умовах [68].

Як правило, серед таких умов називаються і певні характеристики, що притаманні економікам особливого типу – «транзитивним»: «Недоліки ринкового саморегулювання особливо притаманні транзитивній економіці з недосконалим конкурентним середовищем, неповним інформаційним забезпеченням, наявними зовнішніми ефектами, фінансовою нестабільністю» [68].

В той же час, варто відзначити ще один важливий момент – вплив «зовнішніх шоків» на страхову діяльність. Зокрема, особливо загострилася вказана проблематика через суттєву активізацію процесів глобалізації.

Зокрема, в роботі вітчизняного науковця Р. Пікуса розкрито наступні особливості розвитку страхової діяльності в умовах глобалізації [121]:

- ❖ по-перше, відбувається загострення конкуренції між найкрупнішими транснаціональними страховиками;
- ❖ по-друге, з'являються нові види страхування і перестрахування;
- ❖ по-третє, посилюються процеси злиття страхового, банківського і фінансового капіталів;
- ❖ по-четверте, започатковується процес формування всеохоплюючого і ефективного міжнародного страхового законодавства;
- ❖ по-п'яте, зростає адаптація національних ринків до нового режиму міжнародної торгівлі страховими послугами.

Цілком очевидно, що кожен із виділених вище процесів в тій чи іншій мірі засвідчує з одного боку наявність механізмів ринкового саморегулювання, з іншого – наявність у такому механізмі певних дисбалансів. Для прикладу, зростання глобальної конкуренції між страховиками має «зворотній» бік медалі – необхідність захисту національних страхових ринків.

Звернемо увагу на підхід запропонований К. Базилевичем, який вважає, що причини, які визначають причини державного регулювання страхової діяльності є такими [6]:

- неефективність конкуренції в страховій галузі;

- суспільний або змішаний (квазісуспільний) характер ряду страхових послуг;
- потреба в запровадженні обов'язкових видів страхування;
- необхідність урегулювання негативних ефектів, пов'язаних з виникненням масштабних негативних подій;
- забезпечення прозорості страхової діяльності.

В підсумку, аналіз проведений у пп. 1.1 в поєднанні з дослідженнями провідних вітчизняних науковців щодо дисбалансів, які виникають у страховій діяльності та на страховому ринку дозволяє виділити наступні першопричини державного регулювання (рис. 1.4):

Рис. 1.4. Фактори державного регулювання страхової діяльності

Джерело: авторська розробка.

Досліджуючи поняття «державне регулювання страхової діяльності» варто відзначити, що термін «регулювання» неоднозначно трактується сучасними науковцями. Окремі вчені зазначають, що оскільки дефініція «регулювання» як правило використовується у словосполученні з іншими термінами (наприклад, державне, банківське тощо), це означає, що зміст терміна «регулювання» частково розкривається в інших категоріях [44].

В той же час, поширеними є і позиції, в яких дефініція «регулювання» розглядається як самостійне поняття. Щодо поняття «державне регулювання», то цілком очевидним є той факт, що за своїми змістовними характеристиками воно пов'язане з діяльністю держави, її функціями. Наведемо з цього приводу думку О. Коломоєць: «...функції сучасної держави слід розуміти як конкретизовані, інституційно та нормативно оформлені напрямки реалізації діяльності держави в ключових сферах життя суспільства» [71].

Таким чином, державне регулювання економіки напряду пов'язане з економічною функцією держави, її цілями та завданнями в економічній сфері, частиною якого є страхування. Загалом, оцінюючи позиції різних авторів щодо економічної функції держави, зазначимо, що її основні задачі можна формалізовано представити наступним чином (рис. 1.5).

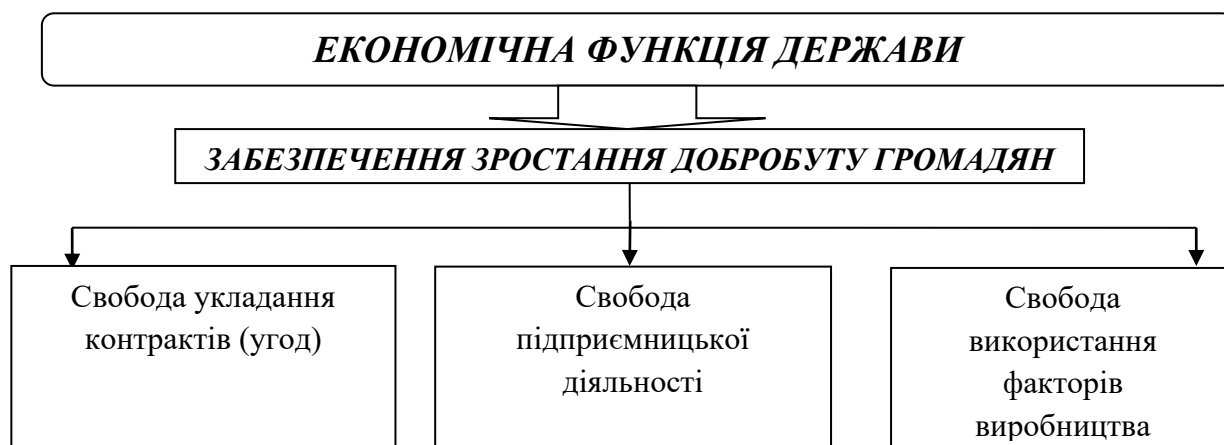

Рис. 1.5. Задачі економічної політики держави, що реалізуються через економічну функцію

Джерело: розроблено автором за [16; 116; 165].

Зупинимося на сутності та визначальних характеристиках поняття «державне регулювання економіки», що в подальшому дасть можливість екстраполювати зроблені в цій площині висновки на рівень державного регулювання страхової діяльності.

Зокрема, Г. Осовська та О. Осовський стверджують, що: «Регулювання – це діяльність із підтримки в динамічній системі управління виробництвом заданих параметрів [115].

Отже, на думку вказаних авторів, функція регулювання забезпечує виконання поточних заходів, пов'язаних з усуненням відхилень від заданого рівня оптимуму. Зокрема, регулюючи страхову діяльність держава має орієнтуватися на певні критерії, які характеризують і безпосередньо страхових ринок, і роль та місце страхування в економічних відносинах.

Про функцію подолання відхилень серед завдань державного регулювання говорить і вітчизняний науковець О. Кузьмін [82]. Така позиція видається нам надзвичайно актуальною, зважаючи на те, що у сучасній глобальній економіці надзвичайно посилилася динамічність процесів, відповідно виникають різноманітні «шоки», серед ймовірних інструментів подолання яких треба виділити і державне регулювання.

Загалом, в сучасній науці є досить поширеною позиція у відповідності з якою ціль регулювання якраз і полягає у подоланні певних протиріч [94-95; 146].

Значно складнішими є підходи до визначення сутності державного регулювання економіки. В той же час, варто відзначити, що державне регулювання страхової діяльності є невід'ємним елементом саме державного регулювання економіки.

Окремими науковцями це поняття визначається як економічний метод державного управління, який є системою типових заходів законодавчого і контрольного характеру, що здійснюється відповідними державними органами та громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до постійно змінюваних умов [91].

Як бачимо, державне регулювання розглядається через діяльність державних органів та громадських організацій. Також зазначимо, що в такому підході акцентується на тому фактові, що причиною державного регулювання є постійно змінювані умови.

В свою чергу, інші науковці аналізують державне регулювання виключно в контексті діяльності держави [205]. Очевидно, що така думка визначена контекстом поняття «державне регулювання», проте вона не заперечує можливості виникнення різноманітних форм саморегулювання, в тому числі – і на страховому ринку

Так, А. Кісельов зазначає: «Структура механізму державного регулювання – це система заходів, розроблених державою...» [66]. Тобто, тут мова йде про механізм державного регулювання, наповнення якого представляє собою певну множину заходів.

Зауважимо, що зазначений автор не вказує на цілі, які переслідує держава, втручаючись у економічні процеси. На противагу цьому, Д. Стеченко чітко їх ідентифікує: «Державне регулювання економіки – це система заходів задля...діяльності...спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем» [36].

Оригінальністю відзначається підхід інших вітчизняних авторів: «Державне регулювання економіки – це створення приблизно однакових стартових умов для формування, становлення і розвитку індивідуума» [37]. З іншого боку, очевидно, що роль державного регулювання полягає не тільки у створенні однакових стартових умов для ведення будь-якого бізнесу.

Акцент на взаємовідносини між державними органами та іншими економічними агентами присутній і в інших визначеннях змістовних характеристик державного регулювання економіки [190].

Ознаки державного регулювання економіки, виділені на основі аналізу робіт сучасних вчених [40; 73; 100; 124;156], можна представити наступним чином (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Характеристики державного регулювання економіки

Джерело: систематизовано автором

На рівні спеціалізованої літератури досліджуються і теоретичні аспекти державного регулювання ринку фінансових послуг, страхового ринку, насамкінець – страхової діяльності. Як буде показано нижче, вони в значній мірі перекликаються з тими теоретичними позиціями, що стосуються державного регулювання економіки в цілому.

Яке значення надають сучасні науковці поняттю «державне регулювання страхової діяльності»? З цією метою розглянемо найбільш поширені підходи, виділені у фаховій літературі.

Так, зарубіжний фахівець В. Сухов дотримується думки, що державне регулювання страхової діяльності може виявлятися в різних формах, у тому числі прийняття законодавчих положень, що регламентують страхові правовідносини, встановлення в інтересах суспільства обов'язкового страхування, проведення спеціальної податкової політики, а також створенням особливого правового механізму, що забезпечує нагляд за створенням і функціонуванням страховиків [164].

Тобто можна зробити висновок, що ключовими формами державного регулювання страхової діяльності є: нормативне регулювання, виділення обов'язкових видів страхування, податкова політика, нагляд за створенням та функціонуванням страховиків. В той же час зазначимо, що позиція В. Сухова страждає суттєвою «розмитістю», оскільки не дає можливості виділити ключові ознаки державного регулювання страхової діяльності.

Науковці Б. Сербіновський та В. Гаркуша стверджують, що державне регулювання страхової діяльності має забезпечувати розвиток національної системи страхування і дієвий контроль страхового сектора економіки [148].

Тобто, на думку зазначених авторів, ключовими завданнями державного регулювання страхової діяльності є безпосередньо розвиток страхової сфери та контроль за діяльністю страхового сектору.

В свою чергу, на рівні спеціального страхового законодавчого акту зафіксовано наступне визначення: «Державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників» [52].

Як бачимо з наведеного, виникає цікава правова колізія: з одного боку, законодавством про ринки фінансових послуг визначено шляхи державного регулювання ринків фінансових послуг (одним із сегментів якого є страховий ринок); з іншого, у законодавстві про страхування використовується дефініція «державний нагляд», а не державне регулювання.

Зазначимо, що у законодавстві України цей термін визначено наступним чином: «державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема

належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища» [51].

Цікаву позицію щодо досліджуваного питання займає вітчизняний науковець Н. Докторова, яка зазначає: «Державне регулювання страхової діяльності сьогодні – це система засобів і методів, які здійснюються на правовій основі з метою визначення рамок і правил функціонування страхового ринку та діяльності страхових компаній на ньому» [43].

В такій науковій позиції варто звернути увагу на кілька основоположних моментів. По-перше, автор розглядає державне регулювання страхової діяльності як певну множину засобів і методів; по-друге, базис такого регулювання – страховий ринок та діяльність на ньому страхових компаній. У зв'язку з чим виникає цілком логічне питання щодо взаємозв'язку понять «державне регулювання страхової діяльності» та «державне регулювання страхового ринку». Фактично, в спрощеному варіанті можна стверджувати, що державне регулювання в цьому випадку зводиться до встановлення «правил гри» для страхових компаній на страховому ринку.

В свою чергу, на думку А. Самойловського державне регулювання страхової діяльності в Україні здійснюється на базі двох взаємопов'язаних і водночас найвпливовіших форм, а саме – правового забезпечення і здійснення нагляду за страховою діяльністю [147].

Тобто, на думку цього вітчизняного вченого ключовими формами державного регулювання страхової діяльності є нормативно-правове регулювання та нагляд за страховою діяльністю.

Зазначимо, що така позиція заслуговує на увагу, проте у ній не розкрито сутнісні сторони досліджуваного поняття. Варто зазначити, що розвиваючи свою думку А. Самойловський вказує на пріоритети державного регулювання страхової діяльності, виділяючи серед них «стимулювання ефективності страхової системи, тобто забезпечення надійного та прибуткового функціонування страхового сектору шляхом забезпечення платоспроможності страховиків та підтримки раціональних масштабів конкуренції на страховому

ринку України» [147]. Звернемо увагу на той факт, що серед завдань державного регулювання науковець виділяє і забезпечення прибутковості страхового сектору, що логічно пов'язане з виділеними у пп. 1.1 характеристиками страхової діяльності як такої.

Зазначимо, що у вітчизняних наукових колах досить часто розглядають сутність державного регулювання страхової діяльності через її цілі та завдання. Зокрема, в одному із фахових джерел наводиться така думка: «...головне завдання державного регулювання страхової діяльності – запобігання зовнішнім і внутрішнім ризикам та створення належних умов для розвитку страхування, підтримки конкурентного середовища, захисту прав споживачів страхових послуг» [193].

Як бачимо, на відміну від наведеного вище визначення Н. Федорова вказує, що ключові завдання державного регулювання страхової діяльності лежать у площині запобігання ризикам, які притаманні внутрішньому та зовнішньому середовищу. Також варто звернути увагу на той факт, що зазначений автор акцентує на надзвичайно важливій ролі механізмів захисту прав споживачів страхових послуг.

Зовсім інакше дивиться на досліджувану проблему вітчизняного науковця О. Вовчак. У праці цього вітчизняного науковця зазначається наступне: «Головною метою державного регулювання страхової діяльності є забезпечення формування страховиками достатнього обсягу коштів, за рахунок яких вони зможуть виконати свої зобов'язання перед страхувальниками за будь-яких обставин, тобто забезпечення платоспроможності кожного конкретного страховика» [20].

Ми цілком погоджуємося з тим фактом, що показники платоспроможності відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні ефективної страхової діяльності. Саме платоспроможність характеризує здатність страховиків виконувати свої зобов'язання і виступає в якості одного із ключових показників оцінки розвитку страхового ринку. З іншого боку, зводити результати державного регулювання страхової діяльності виключно до забезпечення

платоспроможності не варто. Адже це поняття є набагато глибшим, у порівнянні з такою позицією.

В роботі іншого вітчизняного фахівця Р. Соболя вказується: «встановлення норм та вимог до функціонування страхових компаній; використання фінансового механізму в регулюванні страхової справи; контроль за виконанням суб'єктами страхового ринку чинного законодавства України; визначення обов'язкових видів страхування [149].

Як бачимо, Р. Соболю детермінує кілька аспектів державного регулювання страхової діяльності. Зокрема, варто звернути увагу на той факт, що серед її форм цей науковець розглядає і встановлення обов'язкових видів страхування.

Також, якщо більшість авторів, досліджуючи державне регулювання страхової діяльності, вказує на основних суб'єкті впливу – страхові компанії, то Р. Соболю суттєво розширює цей перелік, включаючи до нього усіх без винятку суб'єктів страхового ринку. З нашої точки зору, з врахуванням авторської позиції щодо сутності дефініції «страхова діяльність», такий підхід має дискусійний характер та потребує додаткових пояснень.

На наш погляд, варто звернути увагу на досить цікаву позицію щодо досліджуваного питання, яка запропонована Ю. Сплєтуховим: «Державне регулювання страхової діяльності представляє собою створення державою рамкових умов для функціонування страхового ринку, в межах яких його суб'єкти вільні в прийнятті своїх рішень» [151].

Які основні особливості зазначеного підходу? З нашої точки зору, їх кілька. По-перше, автор акцентує на тому, що державне регулювання страхової діяльності концептуально пов'язане зі страховим ринком. По-друге, за рахунок регуляторних інструментів держава встановлює певні «рамкові умови», але усі без винятку учасники страхового ринку вільні у своєму виборі. На наш погляд, це досить «ліберальний» підхід до державного регулювання страхової діяльності, але він заслуговує на увагу.

В роботі Є. Кузнецової зазначається наступне: «Державне регулювання страхової діяльності спрямоване на створення та розвиток ефективно

функціонуючого ринку страхових послуг, захист прав та законних інтересів усіх суб'єктів страхових відносин» [81].

Знову таки, варто звернути увагу на той факт, що Є. Кузнєцова вважає, що за рахунок державного регулювання страхової діяльності держава впливає на усіх без винятку учасників страхового ринку, а не тільки на страховиків.

Повертаючись до питання співвідношення між поняттями «державне регулювання страхового ринку» та «державне регулювання страхової діяльності» варто зауважити, що окремі науковці взагалі їх ототожнюють [150].

На наш погляд, для відповіді на це питання варто провести аналіз і окремих наукових поглядів на сутність державного регулювання страхового ринку, щоб надалі порівняти їх з виділеними особливостями державного регулювання страхової діяльності.

На думку Філонюка О.Ф., найповнішим визначенням «державного регулювання страхового ринку» є сукупність різноманітних методів, інструментів, за допомогою яких держава, в особі уповноваженого регулятивного органу, впливає на економічну діяльність суб'єктів страхових правовідносин [194].

Як бачимо, цей вітчизняний вчений для характеристик державного регулювання страхового ринку майже повністю повторює підхід, що притаманний для окремих авторів у висвітленні особливостей дефініції «державне регулювання економіки». Акцент робиться на множині різноманітних методів та інструментів впливу на страховий ринок. Як буде показано нижче, в цілому більшість вчених повторюють саме такий підхід, а головна дискусія точиться навколо об'єкта регулювання – або страховий ринок, або страхова діяльність, або навіть безпосередньо страхування.

У дослідженнях Магамадова А.Н. державне регулювання страхового ринку визначається як цілеспрямований процес впливу держави на діяльність суб'єктів страхового ринку та його ринкову кон'юнктуру за допомогою системи адміністративно-правових та економічних інструментів з урахуванням

зміни економічної кон'юнктури і пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, що забезпечує максимальну реалізацію його функцій [89].

В такому підході привертає увагу той факт, що А. Магамадов вважає необхідним впливати не тільки на діяльність суб'єктів страхового ринку, але й на ринкову кон'юнктуру. На наш погляд, таке формулювання є більш коректним, оскільки визнає можливість і прямого, і непрямого впливу на страховий ринок, тобто сприяти формуванню попиту та пропозиції на страхові послуги.

Зокрема, на думку С. Чистова методи прямого впливу безпосередньо діють на функціонування суб'єктів ринку. До них належать, інструменти адміністративно-правового характеру, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання (нормативно-правові акти, централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензії). Методи непрямого впливу – це методи, які регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти у потрібному державі напрямку. До них належать інструменти фіскального, бюджетного, грошово-кредитного та іншого регулювання [201].

Вітчизняний дослідник Фурман В.М. визначив державне регулювання страхового ринку як сукупність економічних, адміністративно-правових та організаційно-технологічних відносин між суб'єктами страхового ринку і державою під час цілеспрямованого комплексного впливу останньої на страховий ринок як єдину систему [198].

Перевагою такої позиції є конкретизація відносин, які віддзеркалюють інструментарій державного впливу: економічні важелі, правові засади, адміністративні заходи, організаційну, технологічну складову.

В свою чергу, Кондратенко Д. вважає, що державне регулювання страхового ринку покликане сприяти розвитку страхового ринку, захисту інтересів страхувальників, забезпечувати реєстрацію страхових організацій, ліцензування страхових операцій, здійснювати контроль за дотриманням страховими організаціями законодавства [163].

З нашої точки зору в такій позиції більше мова йде про конкретні методи державного впливу та цілі регулювання страхового ринку, а не визначення суті його державного регулювання.

Загалом, можна погодитися з думкою Л. Шірінян, яка вказує, що у вітчизняній літературі досить поширеною практикою є некоректне тлумачення та одночасне використання понять «державне регулювання страхового ринку», «державне регулювання страхової діяльності», «державне регулювання страхових організацій» [208].

Авторська позиція щодо сутності державного регулювання страхової діяльності полягає в наступному:

1. Існує чіткий логічний взаємозв'язок з дефініціями «державне регулювання економіки» та «державне регулювання страхового ринку» та певна їх підпорядкованість (рис. 1.7):

Рис. 1.7. Місце державного регулювання страхової діяльності в реалізації економічної функції держави

Джерело: розроблено автором

З наведеного на рис. 1.7 випливає, що державне регулювання страхової діяльності є невід'ємною частиною державного регулювання страхового ринку, державного регулювання економіки та, насамкінець – економічної політики держави. Державне регулювання страхової діяльності реалізується за рахунок відповідного механізму, який складається з форм, методів та інструментів, за

допомогою яких держава впливає на страхову діяльність та страховий ринок. Об'єктом впливу є: у вузькому сенсі – страхова діяльність, що здійснюється страховиками; у широкому сенсі – діяльність усіх без винятку учасників страхових відносин.

Щодо співвідношення понять – державне регулювання страхової діяльності за своїми характеристиками є ширшим ніж державний нагляд, проте в свою чергу – вужчим за поняття «державне регулювання страхового ринку». В цьому контексті авторська позиція ґрунтується на тому, що відносини, які притаманні сучасному страховому ринку, включають в себе не тільки безпосередньо відносини «страховик – споживач страхових послуг», але й цілий ряд супутніх, допоміжних послуг і т.п.

Державне регулювання страхової діяльності представляє собою цілеспрямовані дії держави з використанням правових, економічних, організаційних, технологічних та інших інструментів, спрямовані на подолання об'єктивних та суб'єктивних екстерналій страхового ринку, які знижують ефективність функціонування страховиків у їх взаємовідносинах з іншими учасниками ринку. В той же час, вважаємо, що це поняття є тотожним до державного регулювання діяльності страхових організацій.

Тобто, в першу чергу за рахунок державного регулювання страхової діяльності держава впливає на страховиків, проте це не виключає супутнього впливу на функціонування інших учасників страхових відносин. Окрім того, враховано, що страхова діяльність реалізується безпосередньо на страховому ринку.

На наш погляд, такий підхід у повній мірі розкриває сутність зазначеного поняття, визначає його особливості, підкреслює широкі можливості держави та її інструментарій впливу на процеси, що притаманні фінансовому середовищу в цілому, та страховому ринку зокрема. Втім, треба визнати, що насамперед необхідно акцентувати увагу на інструментарії державного регулювання та його принципах, оскільки це дає можливість адекватно реагувати на зовнішні відносно страхового ринку виклики. Адже вибір відповідного інструментарію –

надзвичайно складне питання, особливо з точки зору прагматичних дій держави у цій царині. Як правило саме тут сконцентровані значні можливості та ризики, які в кінцевому випадку і визначають результати регуляторних дій держави.

1.3. Форми, інструменти та принципи регулювання страхової діяльності

Сучасна парадигма державного втручання в економічні процеси розглядає широкий спектр форм та інструментів, за допомогою яких державне регулювання може досягти своїх цілей. В той же час, варто відзначити, що об'єктивно функціонують різні наукові напрями та школи щодо зазначеного питання. При цьому, спектр наукових позицій та поглядів суттєво відрізняється – від обґрунтування доцільності мінімального впливу держави на економіку до досить «жорстких» аргументів, ідеологи яких намагаються довести необхідність активного застосування державою широкого спектру регуляторних заходів. Як правило, дискусія щодо цього питання активізується в періоди економічних криз, коли висвітлюються більшість проблем, притаманних тій чи іншій сфері.

Не є виключенням і страхові відносини та страхова діяльність. Кожна країна має свої особливості, які детерміновані історичними особливостями, практикою функціонування страховиків та інших учасників страхового ринку і т.п. Об'єктивно, на сьогодні у світі сформовано кілька магістральних підходів до регулювання страхової діяльності, які є складовими загальних моделей державного регулювання страхового ринку. Їх існування ставить питання про переваги та недоліки кожної з них, а також про можливість імплементації характеристик кожної з моделей у країнах з «перехідними» економіками. Питання розвитку державного регулювання страхової діяльності в таких країнах має базуватися не тільки на особливостях кожної моделі, а й на загальних теоретико-методологічних підходах до форм, інструментів та

принципів. І лише після їх виділення варто говорити про імплементацію на страхові ринки країн з «перехідною» економікою рис базових моделей державного регулювання страхової діяльності. На наш погляд, в зазначеному питанні слід виходити з наступного:

1. Страхова діяльність за своєю суттю є підприємницькою діяльністю, тому щодо неї можна та потрібно застосувати положення щодо державного регулювання підприємництва.

2. Страхова діяльність здійснюється на ринку страхових послуг, як невід’ємній частині ринку фінансових послуг, відповідно існує можливість екстраполяції окремих підходів до його регулювання на рівень страхової діяльності.

3. Страхова діяльність здійснюється страховими компаніями, які є фінансовими інституціями, тому мають бути враховані принципи та інструменти державного регулювання фінансового посередництва та фінансового сектору.

4. Насамкінець, варто приділити увагу проблематиці впливу особливостей страхової діяльності на форми та інструменти її державного регулювання.

Формалізовано такий підхід виглядає наступним чином (рис. 1.8):

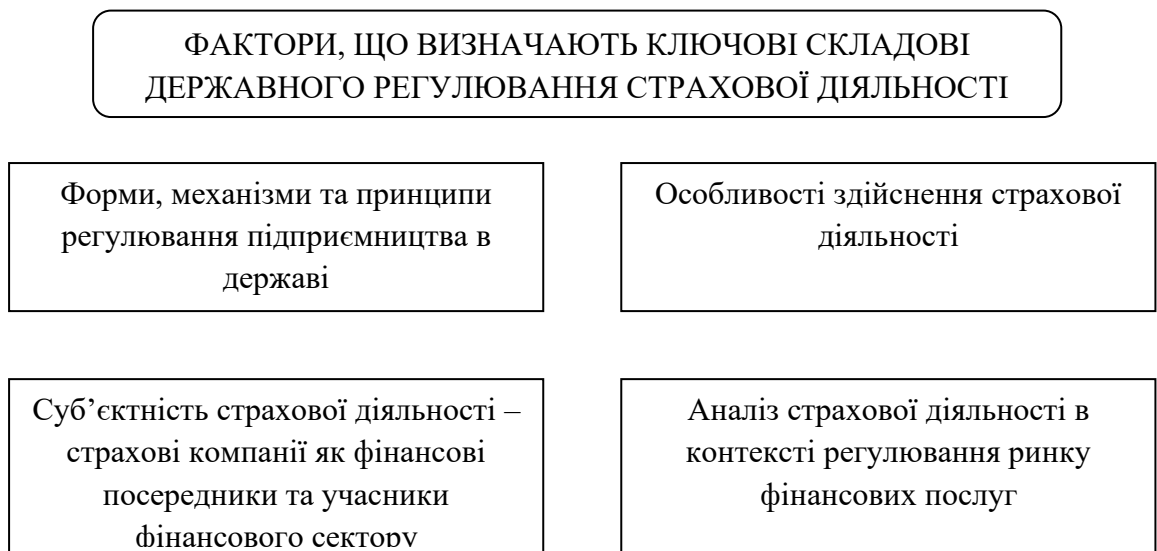

Рис. 1.8. Фактори, що визначають форми, механізми та принципи державного регулювання страхової діяльності

Джерело: авторська розробка.

Відповідно, основою аналізу має бути дослідження форм, механізмів та принципів державного регулювання підприємництва, які надалі будуть екстрапольовані на рівень страхової діяльності. Зауважимо, що надалі ми виходитимемо з тотожності понять «державне регулювання підприємництва» та державне регулювання підприємницької діяльності».

Так, на думку окремих вітчизняних авторів: «Державне регулювання підприємництва - це система правових, організаційних, адміністративних та регулятивно-контролюючих заходів держави, спрямованих на створення сприятливих умов для становлення та розвитку підприємництва (сприятливого підприємницького середовища) і на його підтримку, а також управління державним сектором економіки для забезпечення ефективності та конкурентноздатності національної економіки» [64].

Як бачимо з наведеного визначення, держава володіє цілим спектром методів та інструментів для впливу на підприємницьку діяльність. Окрім того, виділена мета таких заходів – формування сприятливого підприємницького середовища. Варто звернути увагу ще на один механізм впливу держави на підприємницьку діяльність – функціонування суб'єктів господарювання державного сектору економіки. У контексті нашого дослідження тут мова має йти про державні страхові компанії.

Інші фахівці зазначають наступне: «Механізм регулювання підприємництва з боку держави – це система впливу держави на підприємницьку діяльність з метою спрямованості її на забезпечення перспективного розвитку національної економіки в цілому і створення умов для розвитку самого підприємництва» [123].

Як бачимо, аналогічно до попередніх авторів, в цьому підході акцентується, що головна мета державного регулювання підприємництва має конкретне втілення – його розвиток, що в кінцевому випадку призводить до економічного розвитку. Також підкреслюється важливість системного підходу, який полягає у використанні широкого спектру інструментів регулювання.

Звернемо увагу і на наступну позицію: «Методи й механізми державного регулювання підприємницької діяльності – це система заходів, розроблених державою, з урахуванням вимог ринку та інтересів суб'єктів підприємництва. До цієї системи входять правовий та фінансовий механізм, механізми стимулювання, підтримки, сприяння, контролю» [168].

На наш погляд в такій позиції можна підкреслити важливу особливість – держава має таким чином розробляти та реалізовувати власну регуляторну політику щодо страхової діяльності, щоб враховувати ситуацію, що склалася на страховому ринку та інтереси суб'єктів підприємництва – в нашому випадку страхових компаній та інших учасників.

В свою чергу, В. Воротін виділяє способи впливу держави на сферу підприємництва, інфраструктури ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов їх ефективного функціонування відповідно до напрямів державної економічної політики, кожен з яких ґрунтується на використанні сукупності інструментів (регуляторів, важелів) [23].

Як бачимо, цей вітчизняний науковець аналізує державне регулювання підприємництва через способи впливу на нього, проте визнає, що усі вони мають реалізовуватися з врахуванням напрямів та цілей державної економічної політики. Це підтверджує зроблений вище висновок щодо підпорядкованості завдань державного регулювання страхової діяльності цілям та завданням економічної політики держави в цілому.

Зазначимо, що у вітчизняній фаховій літературі значна увага приділяється формам та методам державного регулювання підприємництва. Окремі науковці вважають, що основними формами державного регулювання є планування та програмування економіки [45]. Втім, з нашої точки зору такий підхід на сучасному етапі втратив актуальність і не може відображати всього розмаїття форм державного регулювання економіки.

Достатньо аргументовано спрощено підходять до вирішення цієї проблеми інші науковці, які виділяють дві форми державного регулювання економіки: пряме регулювання (яке реалізується через правову систему і

використання державної власності); непряме регулювання (яке здійснюється за допомогою методів економічної політики) [108].

Якщо з поділом форм на пряму та непряму можна цілком погодитися, то вже їх деталізації виглядає з нашої точки зору не зовсім коректною. Зокрема, можна поставити під сумнів можливості використання державної власності в якості однієї із прямих форм державного регулювання підприємництва.

Хоча визнаємо, що такий підхід є досить популярним у вітчизняній фаховій літературі. Для порівняння наведемо точку зору вітчизняних авторів, які теж виділяють пряме та опосередковане регулювання. В свою чергу, щодо опосередкованих форм автори зазначають, що вони здійснюються шляхом планування, прогнозування, фінансування, бюджетування, системи оподаткування, кредитування, грошової політики, політики прискореної амортизації, цінової політики, обліку і контролю» [114].

Доволі часто форми державного регулювання економіки у фаховій літературі ототожнюються з методами та засобами державного регулювання економіки. Зокрема, окремі науковці вважають: «Під методами державного регулювання економіки слід розуміти способи впливу держави на суб'єктів ринкової економіки з метою забезпечення сприятливих умов їх ефективного функціонування відповідно до прийнятої економічної політики держави» [107]. Як бачимо, такий підхід майже повторює наведені вище позиції стосовно форм державного регулювання підприємницької діяльності.

В свою чергу, А. Мельник розподіляє засоби державного регулювання на дві групи: по-перше, прямого державного впливу, тобто через систему державного замовлення та державних контрактів, встановлення норм і стандартів тощо; по-друге, опосередкованого впливу, тобто через державні кредити, дотації, податкові пільги, субсидії, ціни тощо [92].

Екстраполяція сучасних підходів до державного регулювання підприємництва на рівень страхової діяльності дає можливість сформулювати наступний підхід (рис. 1.9):

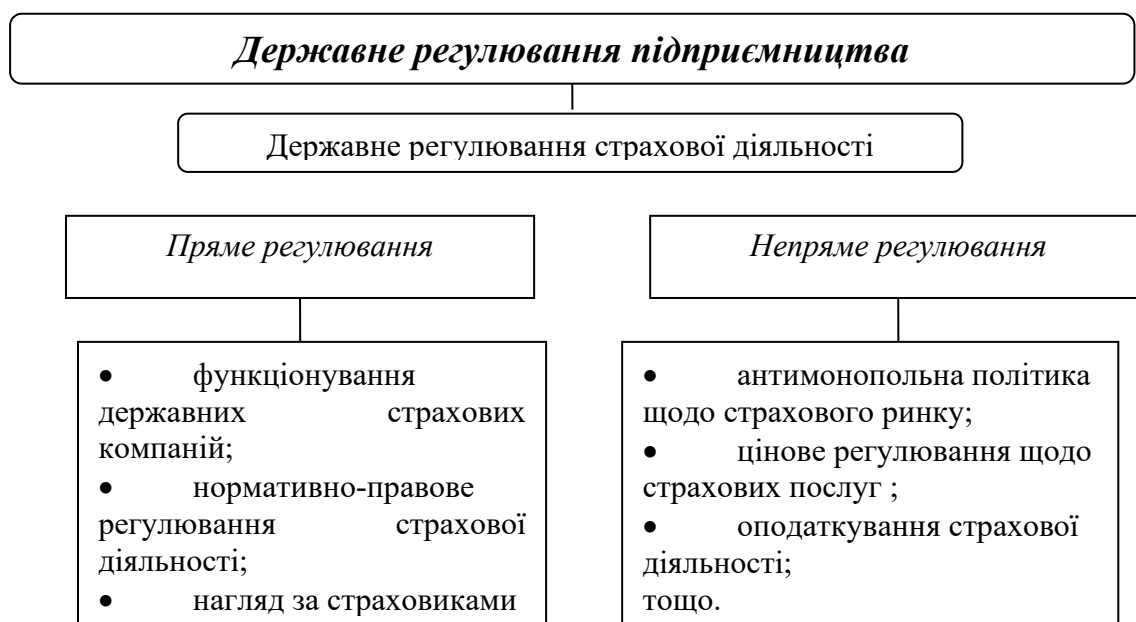

Рис. 1.9. Державне регулювання страхової діяльності як складова державного регулювання підприємництва

Джерело: систематизовано автором

Таким чином, аналіз державного регулювання страхової в контексті регуляторного впливу на підприємництво показав існування у держави значної множини методів (засобів), ключовою метою яких є формування на страховому ринку сприятливого підприємницького середовища, яке б стимулювало ефективне функціонування страхових компаній. Разом з тим, страховий ринок, як невід’ємна складова сучасного ринку фінансових послуг, визначає і певні особливості державного впливу на страхову діяльність. Відповідно, виникає потреба в аналізові сучасних наукових підходів до державного регулювання ринку фінансових послуг, як сфери, де страховики реалізують свою страхову діяльність. В той же час, аналіз страхової діяльності в ряду регуляторних методів щодо ринку фінансових послуг можна поєднати дослідженнями, які присвячені регулюванню фінансового сектору загалом та регулюванню фінансових інституцій – зокрема.

Зокрема, базовим законодавчим актом визначено таке: «Державне регулювання ринків фінансових послуг – здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою

захисту прав та інтересів клієнтів фінансових установ, фізичних осіб - підприємців, які надають фінансові послуги, та запобігання кризовим явищам» [54].

Опосередковано такий законодавчий підхід можна застосувати і щодо регулювання страхової діяльності. Такий зв'язок витікає з того, що регулювання та нагляд на ринку фінансових послуг здійснюється стосовно фінансових установ, якими і є страхові компанії. Зокрема, про це напрямку вказано і в законодавстві: «До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії» [54].

Зважаючи на предмет нашого дослідження, на цьому аспекті слід зупинитися окремо. Загальновизнано, що фінансове посередництво (тобто діяльність фінансових інституцій) є особливим видом підприємництва, відповідно, вимагає і особливих підходів до свого регулювання. Аналогічний висновок можна зробити щодо страхових компаній та, відповідно, страхової діяльності. Питання сутності фінансового посередництва, його відмінних ознак достатньо широко представлене у фаховій літературі. Акцентуємо увагу на найбільш значимих ознаках, які виділяються науковцями, та які є основою для застосування особливого режиму державного регулювання.

Зокрема, у Господарському кодексі України наведено наступне визначення: «Фінансовим посередництвом є діяльність, пов'язана з отриманням і перерозподілом фінансових коштів» [30].

Наш погляд, навіть в такому досить лаконічному підході можна виділити характеристику, яка визначає необхідність застосування державою особливих режимів регулювання фінансового посередництва – залучення фінансових ресурсів інших осіб та подальше управління ними.

Зважаючи на таку специфіку для діяльності фінансових посередників притаманний об'єктивний агентський конфлікт – споживач фінансових послуг передає частину повноважень щодо управління наявними у нього фінансовими ресурсами на рівень фінансового посередництва. Очевидно, що агентський

конфлікт виникає і у процесі страхової діяльності. Особливо яскравим він є у галузі страхування життя – наявні заощадження клієнта передаються у розпорядження страхової компанії, яка передирає на себе управління такими ресурсами.

Наведемо наступне визначення, яке належить відомому вітчизняному науковцю В. Зимовцю: «Фінансові посередники – це спеціалізовані інститути, що опосередковують рух фінансових ресурсів, залучаючи їх шляхом розміщення фінансових інструментів власного випуску (у тому числі виражених у формі цінних паперів) серед індивідуальних інвесторів та вкладаючи з акумульовані таким чином кошти в різноманітні фінансові активи» [59].

Як бачимо, в такому підході також підкреслюється базис діяльності фінансових посередників – залучення за рахунок різноманітних інструментів коштів з наступним їх розміщенням. Таку модель можна застосувати і щодо компаній ризикового страхування, які використовують страхові договори, а акумульовані страхові премії надалі розміщують для забезпечення можливості здійснення виплат у випадку настання страхової події. Варто також відзначити ще одну особливість фінансового посередництва, яка витікає з наведеного визначення – це їх спеціалізація. В окремих наукових роботах використовують терміни «професійність», «професійний статус» [74; 106].

Зазначимо, що спеціалізація та професійний статус фінансового посередника – одне із ключових завдань державного регулювання діяльності фінансових інституцій. Його ключове завдання у цій царині – забезпечити переваги для фінансових посередників у порівнянні з самостійним здійсненням операцій споживачами фінансових послуг та клієнтами. У випадку страхової діяльності це формує численні переваги страхування у порівнянні з самострахуванням, коли економічний агент формує особисті страхові резерви на випадок непередбачуваних несприятливих подій.

Наведемо думку О. Некрасової, яка вважає, що фінансові посередники – це юридичні особи, що беруть активну участь в організації процесу

переміщення коштів у межах єдиної фінансової системи та надають фінансові послуги у встановленому законом порядку, здійснюють свою діяльність на ринку фінансових послуг з метою отримання прибутку або задоволення потреб суб'єктів цього ринку у фінансових послугах [109].

На наш погляд, такий підхід багато в чому перегукується з авторською позицією щодо сутності страхової діяльності. Зокрема, О. Некрасова чітко ідентифікує головну мету діяльності посередників – отримання прибутку за рахунок задоволення потреб клієнтів у окремих фінансових послугах. Також чітко встановлено, що фінансові посередники здійснюють свою діяльність на ринку фінансових послуг, відповідно сферою страхової діяльності є страховий ринок.

Також акцентуємо на тих функціях, що притаманні фінансовому посередництву, адже їх виконання багато в чому визначене ефективністю державного регулювання цієї діяльності. Зокрема, Р. Левін виділяє п'ять функцій фінансових посередників: забезпечення інформацією клієнтів; моніторинг інвестицій; сприяння торгівлі, диверсифікації та управлінні ризиком; мобілізація та накопичення інвестицій; полегшення обміну товарами та послугами [216]. Усі зазначені функції притаманні страховикам та реалізуються напряду чи опосередковано в процесі здійснення страхової діяльності. В загальному треба зазначити, стосовно фінансових послуг та ринку фінансових послуг використовується широкий спектр форм та методів державного регулювання. Підкреслимо, що на сьогодні в наукових колах немає єдиної позиції щодо сутності форм державного регулювання, і тим більше щодо їх вибору в тих чи інших умовах, які створені у функціонуючій національній економіці.

Вітчизняний законодавець досить розмито встановлює шляхи державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні (рис. 1.10).

Рис. 1.10. Форми державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні

Джерело: систематизовано автором

Вибір державою виділених на рис. 1.10 форм державного регулювання ринку фінансових послуг визначає необхідність дослідження потенційних регуляторних механізмів, які можуть застосовуватися до фінансових установ.

Законодавством України визначено, що фінансова установа - юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку [54].

Таким чином, для здійснення страхової діяльності страхова компанія мусить мати статус юридичної особи та бути внесеною до відповідного реєстру, який знову таки формує відповідний уповноважений орган.

В свою чергу, Законом України «Про страхування» встановлено, що страховиками, які здійснюють страхову діяльність в Україні, є [52]:

- фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю з урахуванням того, що учасників кожної з таких фінансових установ повинно бути не менше трьох, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності;
- зареєстровані Уповноваженим органом відповідно до законодавства України постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній, які також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Таким чином в законодавстві сформований чіткий логічний ланцюг «державне регулювання ринку фінансових послуг – державне регулювання фінансових установ – державне регулювання страхової діяльності». Зауважимо, що у зарубіжній фаховій літературі для характеристики сукупності фінансових посередників (і серед них – страховиків) використовують термін «фінансовий сектор».

В окремих роботах ОЕСД фінансовий сектор охарактеризовано наступним чином: «...набір інституцій, інструментів та регуляторного середовища, що сприяє здійсненню трансакцій в економіці способом взяття та погашення боргових зобов'язань»[214].

В свою чергу, в роботі відомого вітчизняного науковця С. Міщенко зазначається, що поняття «фінансовий сектор» вживають як узагальнююче для позначення сукупності всіх організацій, головною метою діяльності яких виступає фінансове посередництво [101]. Інколи, в іноземних фахових джерелах фінансовий сектор розглядається як сукупність певних ринків та фінансових інституцій, що забезпечують реалізацію функцій фінансового посередництва в економіці. Інколи, його розглядають в якості поняття, що тотожне до поняття «фінансова система».

Внаслідок застосування зазначеного підходу до діяльності фінансових посередників, виділяють і моделі державного регулювання фінансового сектору, які напряду стосуються і страхової діяльності (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Ключові підходи до моделі регулювання фінансового сектору

Регуляторний підхід	Характеристики
Інституційний	Специфіка діяльності фінансового інституту визначає орган, що здійснює нагляд за його діяльністю
Функціональний	Регуляторний орган здійснює нагляд в залежності від сфери діяльності, а не від специфіки фінансового інституту
Інтегрований	Єдиний універсальний регулятор здійснює нагляд за усіма без виключення секторами ринку фінансових послуг
Твін Пікс	Регуляторні функції розподілені: один регулятор здійснює нагляд за безпекою та стійкістю, інший – спеціалізується на бізнес-регулюванні

Джерело: адаптовано автором за [219].

Наведена у табл. 1.1 класифікація підходів до регулювання фінансового сектору свідчить, що стосовно страхової діяльності, як об'єкту регуляторного впливу держави, можуть використовувати різні підходи – від створення спеціалізованого посередника для страхового ринку до розподілу регуляторних повноважень та функцій між різними регуляторами.

Більше детально зазначений аспект питання буде розглянуто у межах Розд. 3, проте в теоретичному контексті можна припустити, що регуляторна модель щодо фінансового сектору має базуватися особливостях фінансових відносин, що сформовані у певній країні, а її ефективність визначається іншими, ніж ключові характеристики моделі, факторами.

Аналіз державного регулювання страхової діяльності через призму функціонування ринку фінансових послуг та фінансового ринку засвідчує наступне:

1. Страховики, як фінансові посередники, характеризуються значними особливостями своєї діяльності, які в кінцевому варіанті, і впливають на використання різних форм та методів державного регулювання (рис. 1.11):

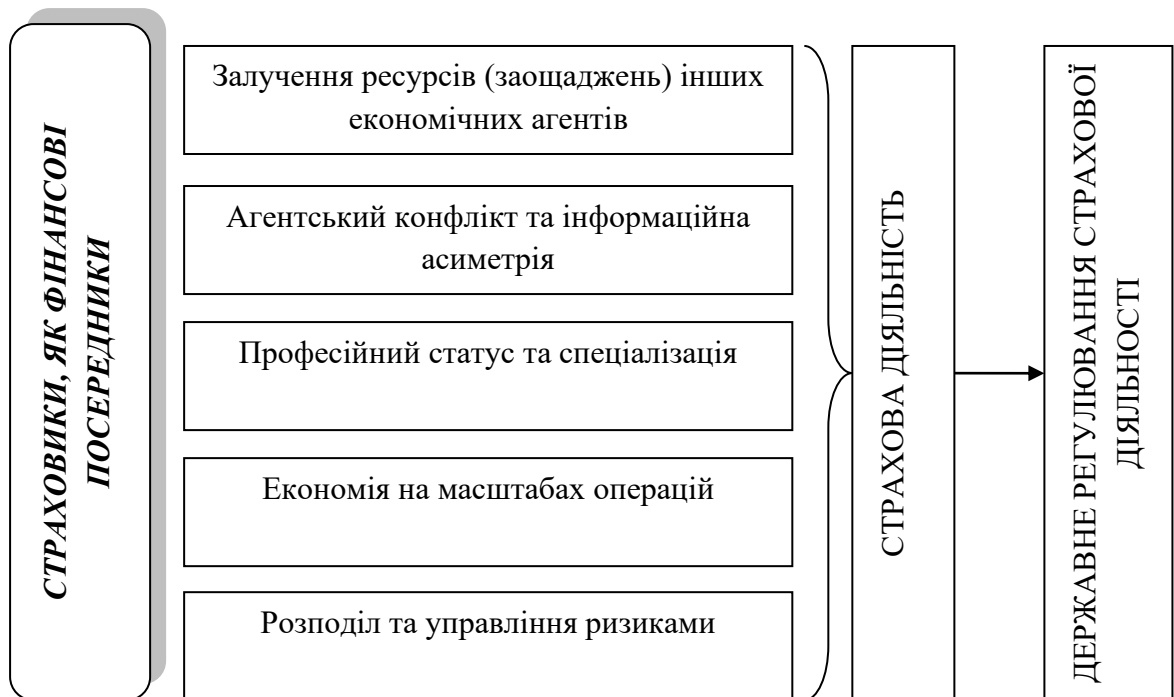

Рис. 1.11. Особливості страховиків, як фінансових посередників, в контексті державного регулювання

Джерело: розроблено автором.

2. Регулювання страхової діяльності може бути імплементоване в загальну універсальну модель регулювання фінансового сектору, або мати вузькоспеціалізований характер. Окрім того, модель регулювання може мати функціональну спрямованість з точки зору розподілу повноважень регуляторних органів.

3. Ключові завдання полягають у формуванні сприятливого середовища, в якому фінансові інституції можуть забезпечити задоволення попиту на власні послуги та свій ефективний розвиток.

Насамкінець, варто зупинитися на особливостях страхової діяльності, які визначають підходи до її державного регулювання. Найчастіше науковці говорять про особливості страхування як економічної категорії, особливості

страхових відносин [5; 113; 200], проте з використанням абстракції такий підхід можна застосувати і до страхової діяльності.

Формалізовано, специфічні ознаки страхування можна представити наступним чином (рис. 1.12):

Рис. 1.12. Специфічні ознаки страхування, які визначають особливості страхової діяльності та її державного регулювання

Джерело: розроблено автором

Оскільки страхування як економічна категорія має свої специфічні риси, то і страхова діяльність суттєво відрізняється від інших видів підприємницької діяльності. Відповідно, виникає необхідність до виділення принципів, які б доповнювали принципи, що використовуються у державному регулюванні підприємництва. Відзначимо, що у фаховій літературі доволі значна увага приділяється вказаному питанню, проте до цього часу думки щодо основоположних принципів державного регулювання страхової діяльності різняться. В той же час, більшість з них витікають з принципів, що

характеризують безпосередньо державне регулювання підприємництва (і/або економіки).

Одні науковці пропонують розглядати зазначені принципи з наступним поділом: загальноекономічні (універсальні); спеціальні; локальні; адміністративно-процедурні [212].

На наш погляд, не варто детально зупинятися на особливостях кожної групи принципів, проте зауважимо, що важливою є пропозиція Т. Яворської щодо детермінації універсальних та спеціальних принципів. Такий підхід можна використати щодо страхової діяльності, особливо в частині виділення спеціальних принципів, у яких буде відображено особливості страхової діяльності.

Проте навряд чи варто виділяти локальні і тим паче адміністративно-процедурні принципи, адже узгодження й прийняття нормативних актів з регулювання не може бути принципом априорі.

В свою чергу, Господарським кодексом України визначено, що принципами господарювання в Україні є: забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання; свобода підприємницької діяльності; вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів; захист національного товаровиробника; заборона незаконного втручання органів у господарські відносини [30].

Можна дійти цікавого висновку, що говорячи про принципи господарювання держава вказує і на необхідність обмеження державного регулювання (визнається важлива роль ринкових механізмів), і на свободу підприємництва, і на заборону втручання органів влади у господарські відносини.

Екстраполяція наведених принципів на регулювання страхової діяльності доволі часто показує, що науковці намагаються в своїй переважній більшості трансформувати принципи та доповнити їх, враховуючи особливості, притаманні страховому ринку та страховій діяльності.

Так, Н. Ткаченко виділяє «принципи державного регулювання та нагляду в сфері страхування» і відносить до них наступні: вибір форми організації страхових відносин; формування повноцінного регульованого страхового ринку; визначення повноважень і функцій державного органу страхового нагляду; формування системи антимонопольного регулювання з метою захисту конкуренції; установлення податкових стимулів до розвитку страхових відносин у пріоритетних, для економічної і соціальної стабільності, видах страхування тощо [188].

З нашої точки зору така позиція страждає надмірною деталізацією. Для прикладу, автор акцентує увагу на використанні податкових стимулів для страхової сфери, але жодним чином не згадує інші інструменти у розпорядженні держави.

Інші автори говорять про такі принципи механізму державного регулювання розвитку ринку страхових послуг: необхідність існування державного сектору; справедливості; поступової гармонізації; системності та пріоритетності [2]. На наш погляд, дискусійний характер має виділення принципу поступової гармонізації.

Л. Шірінян вважає за доцільне розглядати принципи фінансового регулювання страхового ринку: пропорційності; політичної незалежності; цілісності; справедливості; прозорості; ефективності і доцільності; послідовності та системності; уніфікованості; законодавчого унормування; національної свідомості; довгострокове [208].

На наш погляд, у підході Л. Шірінян абсолютна більшість принципів є обґрунтованими та такими, що відображають особливості державного регулювання страхової сфери.

Більш лаконічно формулює свою позицію щодо вказаного питання Д. Біла: «Як в умовах економічного піднесення, так і спаду державне регулювання діяльності страхових компаній повинно ґрунтуватися на принципах, що забезпечить його ефективність, адекватність та прозорість,

сприятимуть розвитку і прибутковості страховиків і захищатимуть споживачів страхових послуг» [8].

Надалі науковець виокремлює наступні принципи регулювання діяльності страхових компаній – ефективність, справедливість, законність, адекватність, незалежність, прозорість, збалансованість, насамкінець, поступовість. В цілому приймаючи такий підхід все ж зазначимо, що викликає певні питання принцип поступовості. На наш погляд, в більшій мірі він характеризує не принципи регулювання, а вимоги до реалізації державою своїх завдань на страховому ринку.

На наш погляд, з врахуванням тенденцій сучасної економіки доцільно принцип прозорості, який виділено цілим рядом авторів уточнити як принцип транспарентності, який відображатиме особливості процесу регулювання в умовах, коли інформація перетворилася на важливий ресурс діяльності будь-якої організації. В роботах фундаторів цього напрямку економічної науки [215; 217] безпосередньо вказується, що економічні відносини на сучасному етапі засновані на обміні інформації між економічними агентами. Зрозуміло, що в таких умовах змінюються і принципи державного регулювання страхової діяльності.

Принцип транспарентності засвідчує як інформаційну відкритість держави-регулятора страхової діяльності, так й інформаційну стратегію інших учасників страхового ринку.

Принцип транспарентності державного регулювання страхової діяльності реалізується через її наступні складники:

- прозорість;
- відкритість;
- гласність.

Дискусійний характер має питання про інструментарій державної політики, в т.ч. – з позиції страхової діяльності. Зокрема, група вітчизняних авторів зазначає: «Інструментами економічних методів можна вважати: ставки податків, митні тарифи, облікові ставки, норми амортизації інші» [32]. В цілому

такий підхід іманентний до позиції провідних вітчизняних науковців, які розглядають інструментарій управлінської фінансової інфраструктури.

Про особливий підхід говорить Л. Шевченко: «Регулювання страхового ринку може здійснювати як держава, так і спеціально створені для цього організації. Система державного регулювання страхового ринку включає такі складові: законодавство, що регулює страхову сферу; інституціональну систему державно-правового регулювання страхового ринку; непрямі економічні регулятори» [206].

Інакше дивиться на вказане питання О. Мордвинов, який вважає, що інструменти державного регулювання поділяються на: законодавчо-правові (закони, постанови, укази); нормативно-адміністративні (розпорядження, рішення, вказівки, накази, інструкції, правила, положення, договори); організаційно-економічні (плани, проекти, державний та місцевий бюджети, державне замовлення й державний контракт, договори, цільові програми, прогнози) [103].

Аналіз інструментів прямого і непрямого державного впливу на страховий ринок, які застосовуються у закордонній та вітчизняній практиці, дозволив окремим авторам зробити висновок про домінування значною мірою в їх складі фінансово-правових інструментів (фінансових нормативів), що обумовлено специфікою страхового бізнесу як особливого виду фінансового посередництва [102].

Інакше кажучи, на думку І. Моїсеєнко, державне регулювання страхової діяльності переважно виступає у формі фінансово-правового регулювання та здійснюється шляхом впливу на процес утворення, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів суб'єктів страхового ринку. З нашої точки зору, такий висновок має дискусійний характер та потребує додаткової перевірки.

Хоча загалом, систематизація форм, методів та інструментів державного регулювання страхової діяльності детально розроблена провідними вітчизняними науковцями питання щодо можливостей її запровадження у окремо взятій країні залишається відкритим.

Доволі цікаву позицію щодо вказаного питання займає вітчизняний науковець Т. Кублікова, яка стверджує: «Існуючі сьогодні моделі ...універсальні в частині певних параметрів і одночасно значно розрізняються в національних економічних системах» [80].

В свою чергу, В. Фурман зазначає: «Специфіка ж і оригінальність моделей регулювання страхової діяльності може проявлятися в різних аспектах: особливостях страхового і загального законодавства статусі і структурі органів страхового нагляду...» [197].

Надзвичайно неоднозначним є питання про вибір регуляторної моделі для країн з «перехідними» економіками, зокрема – України. У значній мірі інституційна слабкість вітчизняної економіки може призвести до того, що питання про вибір моделі регулювання страхової діяльності.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що ефективність державного регулювання страхової діяльності залежить від того, наскільки успішно та в якому співвідношенні застосовуються методи регулювання страхової діяльності, в яких формах вони реалізуються та, які інструменти для цього застосовуються.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних засад державного регулювання страхової діяльності дає можливість зробити наступні висновки:

- в питанні дефініювання поняття «державне регулювання страхової діяльності» існує об'єктивна та першочергова необхідність виділення характеристик страхової діяльності, які, зокрема, обумовлені економічною природою страхових послуг. Страхова послуга володіє наступними рисами: по-перше, є одним із видів фінансових послуг; по-друге, спрямована на задоволення потреби економічних агентів у страховому захисті на випадок

настання несприятливих подій; по-третє, має відповідне юридичне оформлення у вигляді страхового договору; по-четверте, її вартісним вираженням є страхова премія, по-п'яте, характеризує страхові відносини, в яких ключовими суб'єктами є страховики та споживачі страхових послуг. З врахуванням зазначеного страхову діяльності можна визначити як вид підприємницької діяльності страховиків, який полягає у наданні страхового захисту на випадок настання певних несприятливих подій шляхом продажу страхових послуг, і через поєднання з іншими видами економічної діяльності забезпечує отримання прибутку та можливість досягнення інших (в тому числі – метаекономічних) цілей;

- державне регулювання страхової діяльності є невід'ємною частиною державного регулювання страхового ринку, проте не тотожне йому. Основна різниця полягає в об'єкті регулювання: в першому випадку мова йде лише про страхову діяльність, що здійснюється страховиками, а у випадку державного регулювання страхового ринку – про значно ширший спектр відносин, які характеризують страховий ринок загалом. Державне регулювання реалізується за рахунок відповідного механізму, який складається з форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава впливає на страхову діяльність. Аналіз ключових елементів державного регулювання страхової діяльності в контексті форм (з виділенням прямого та непрямого регулювання), механізмів (правового, фінансового, стимулюючого та ін.) і принципів регулювання підприємництва в державі має доповнюватися з урахуванням особливостей страхової діяльності як об'єкту державного регулювання. Державне регулювання страхової діяльності представляє собою цілеспрямовані дії держави з використанням правових, економічних, організаційних, технологічних та інших методів, що спрямовані на подолання різноманітних екстерналій страхового ринку, які знижують ефективність функціонування страховиків щодо здійснення страхової діяльності;

- державне регулювання страхової діяльності базується на використанні широкого кола принципів – справедливості, гармонізації, пріоритетності,

пропорційності, доцільності, стратегічного характеру тощо. З урахуванням тенденцій, що притаманні сучасній економіці, зокрема перетворення інформації на стратегічний ресурс розвитку страхових компаній та інших учасників страхового ринку, доцільно доповнити існуючі принципи принципом транспарентності, який засвідчує як інформаційну відкритість держави-регулятора страхової діяльності, так й інформаційну стратегію інших учасників страхового ринку. Сам принцип транспарентності реалізується через прозорість, відкритість та гласність учасників страхових відносин.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [171; 177; 179; 183; 185].

РОЗДІЛ 2

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО РОЗВИТОК

2.1. Генеза регулювання страхової діяльності в Україні

Протягом всього періоду незалежності регуляторна модель страхової діяльності в Україні зазнавала численних трансформацій – як під впливом об’єктивних та суб’єктивних чинників, так в результаті викликів зовнішнього характеру (зокрема, укладених міжнародних угод). Втім, можна однозначно стверджувати, що на сучасному етапі результативність регуляторної моделі страхової діяльності багато в чому не влаштовує і саму державу і безпосередньо учасників страхового ринку. Очевидно, що питання подальшого розвитку регулювання страхової діяльності в Україні повинне ґрунтуватися на ретельному аналізові пройденого у цій царині шляху, виокремлення найбільш типових помилок, що були допущені в минулому, та уникнення їх у майбутньому. Насамкінець, виникає питання щодо відповідності чинної моделі регулювання суспільним пріоритетам, вимогам глобальної конкурентоспроможності української економіки в цілому та її страхового сегменту – зокрема.

Отже, виникає потреба ретельного вивчення генези регулювання страхової діяльності в Україні, передумов, які обумовили її трансформацію, в кінцевому підсумку – відповідності отриманих результатів, цілям що були заявлені державою на початку реформ. З нашої точки зору, дослідження розвитку регулювання страхової діяльності в Україні вимагає вирішення кількох важливих завдань:

- виділення та вивчення передумов формування державної регуляторної політики щодо страхової діяльності в Україні;

- детермінація причин та наслідків трансформації регуляторної політики у сфері страхування;
- оцінка результативності державного регулювання страхової діяльності в Україні на різних етапах;
- визначення перспективних напрямків розвитку регулювання страхової діяльності з врахуванням набутого у цій сфері досвіду.

З метою історичної ретроспективи регулювання страхової діяльності в Україні вітчизняні науковці досить часто виділяють відповідні етапи розвитку страхового ринку та надалі екстраполюють їх на регуляторну модель. Підкреслимо, що, на наш погляд, окремі науковці спрощено підходять до проблеми періодизації, виділяючи фактори, які тільки дотично та не повною мірою характеризують як генезу страхового ринку, так і державне регулювання страхової діяльності. Також зауважимо, що переважна більшість робіт щодо періодизації розвитку страхового ринку України та його державного регулювання відноситься до періоду 2008-2012 рр. і не враховує актуального стану справ.

Для прикладу, Р. Соболев стверджує, що становлення системи державного регулювання страхового ринку України проходило у три етапи, які можна охарактеризувати наступним чином [149]:

- ✓ 1 етап – визначення ролі страхової галузі в економічній системі держави, аналіз стану галузі;
- ✓ 2 етап – позначення напрямків впливу держави на страхову галузь;
- ✓ 3 етап – розроблення довгострокової програми розвитку страхування в Україні.

На наш погляд, вказаний підхід є доволі суперечливим, адже він містить лише певні базові моделі поведінки держави, як регулятора страхової діяльності. Тоді як безпосередньо про розвиток державного регулювання цього напрямку мова майже не йдеться. Також звернемо увагу на той факт, що окреслені етапи є у значній мірі універсальними та формалізованими, тому їх

можна застосувати навіть до актуального періоду розвитку регулювання страхової діяльності.

Цілком очевидно, що відправною точною розбудови регуляторної моделі вітчизняного страхового ринку є 1991 рік, адже з часу здобуття незалежності можна цілком аргументовано говорити про *сучасну модель регулювання страхової діяльності в Україні* (виділено нами – Д.Т.).

Так, в окремих наукових роботах аналізуються процеси розвитку страхової діяльності та її регулювання на теренах Західної України в період її перебування в складі Австро-Угорщини або Центральної та Південної України в Російській імперії [67; 140].

Не заперечуючи практичної цінності вказаних праць для економічної науки, зазначимо, що з погляду аналізу державного регулювання вказаний історичний період хоча і має відношення до України, але не до її сучасного страхового ринку. На наш погляд, більш аргументованими є ті наукові дослідження, в яких вивчається розвиток окремих сфер страхування (зокрема, страхування життя [15]), особливості страхової діяльності у цих сферах їх державне регулювання в нашій державі.

Якщо з періодом зародження вітчизняного страхового ринку та державного регулювання страхової діяльності у науковій літературі присутній певний консенсус, то щодо тривалості такого установчого етапу тривають суперечки. Так, М. Кремена вважає: «Перший етап (1991–1995 роки) – це період створення і прийняття перших законодавчих актів із регулювання діяльності на страховому ринку». Розвиваючи свою думку, цей науковець зазначає, що «...не зважаючи на те, що в 1993 році було створено державну структуру у сфері регулювання страхового ринку – Укрстрахнагляд, переломного етапу в розвитку страхового ринку, контролі за діяльністю страховиків тощо не відбулося» [75].

Отже, вказаний науковець визнає, що на першому етапі функціонування вітчизняного страхового ринку відбулася подія, яка суттєво вплинула на його регуляторну модель. Разом з тим, М. Кремена стверджує, що трансформація

регулювання через створення нового органу не мала суттєвого впливу на стан страхового ринку. Виникає питання щодо аргументованості такої позиції вітчизняного фахівця. Зауважимо, що початок 90-х рр. характеризується низьким рівнем транспарентності як держави-регулятора, так і основних учасників страхового ринку.

Проте, навіть аналіз існуючої інформації дає змогу окреслити основні ключові особливості розвитку страхової діяльності та її державного регулювання на той час (рис. 2.1):

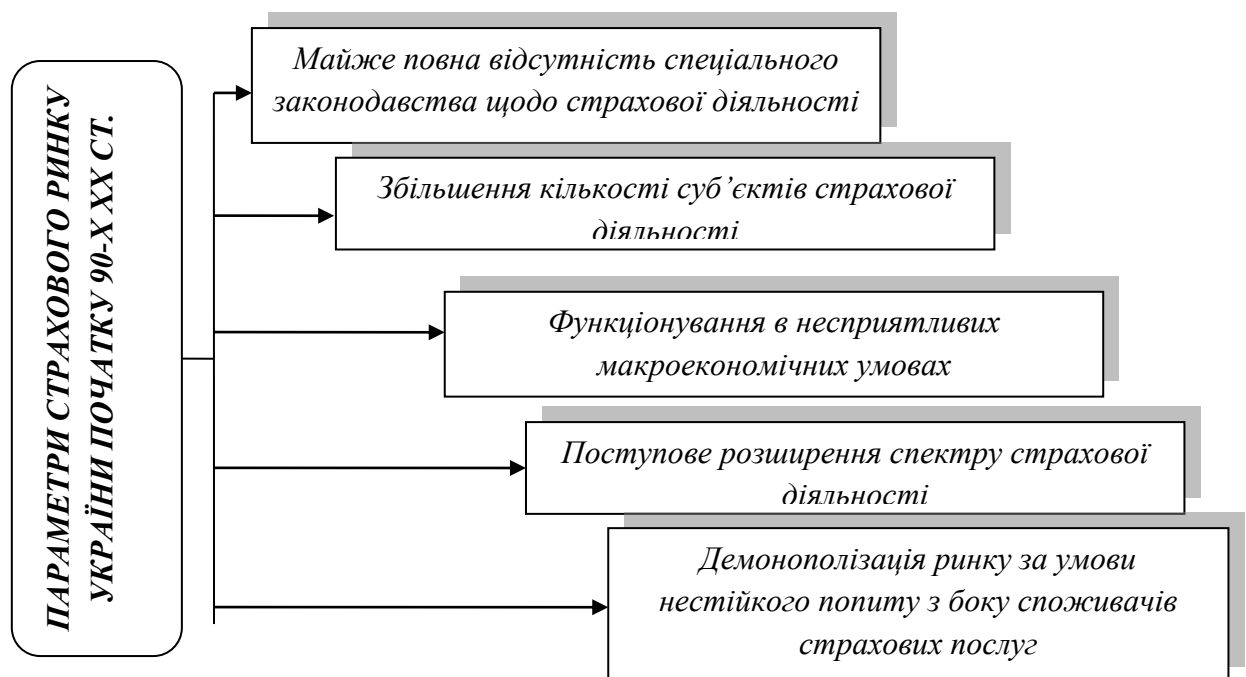

Рис. 2.1. Основні характеристики страхової діяльності в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. та окремі риси її державного регулювання

Джерело: систематизовано автором за [1; 5 ; 28].

Серед вітчизняних фахівців значну популярність здобула теза про недостатній вплив створення Укрстрахнагляду на вітчизняний страховий ринок та страхову діяльність на початку 90-х рр. минулого століття [28].

Відповідно, така аргументація дозволяє окремим авторам «розширити» перший етап за межі 1993 року. З нашого погляду, перший етап розвитку

державного регулювання страхової діяльності в Україні слід все ж обмежити періодом 1991-1993 рр.

На користь такої позиції наведемо наступні аргументи:

1. Саме у 1993 році було вперше в історії України закладено підвалини спеціального законодавства у сфері страхових відносин. Без перебільшення можна стверджувати, що прийняття Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» та заснування Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю було епохальною подією не тільки для вітчизняної страхового ринку, але і для вітчизняної фінансової інфраструктури взагалі.

2. В 1993 році було на рівні законодавства сформовано певні усталені вимоги до страхової діяльності страхових: по-перше, зафіксовано нормативний підхід визначення страховиків, страхових посередників; по-друге, сформовано певні початкові вимоги до страховиків та страхової діяльності; по-третє, визначено принципи забезпечення платоспроможності страховиків, що враховували особливості страхової діяльності; по-четверте, закладено основи державного нагляду за страховою діяльністю та загалом за страховим ринком України [34].

З нашої точки зору, другий етап розвитку страхового ринку України та його державного регулювання охоплює середину 1993- початок 1996 рр. Цей період і значній мірі можна вважати перехідним з погляду розвитку вітчизняного страхового ринку.

Саме в той час, з нашої точки зору, на рівні страхового ринку відбулися події, які визначили регуляторну модель щодо страхової діяльності у середньостроковій перспективі. Такими подіями насамперед були - поступова експансія на український страховий ринок нерезидентів, а також скорочення кількості страховиків, що визначило потребу в унормуванні припинення суб'єктів, що здійснюють страхову діяльність.

Загальні підходи до регулювання страхової діяльності у 1993-1996 рр. у світлі процесів, що притаманні тогочасному страховому ринку виглядають наступним чином (рис. 2.2):

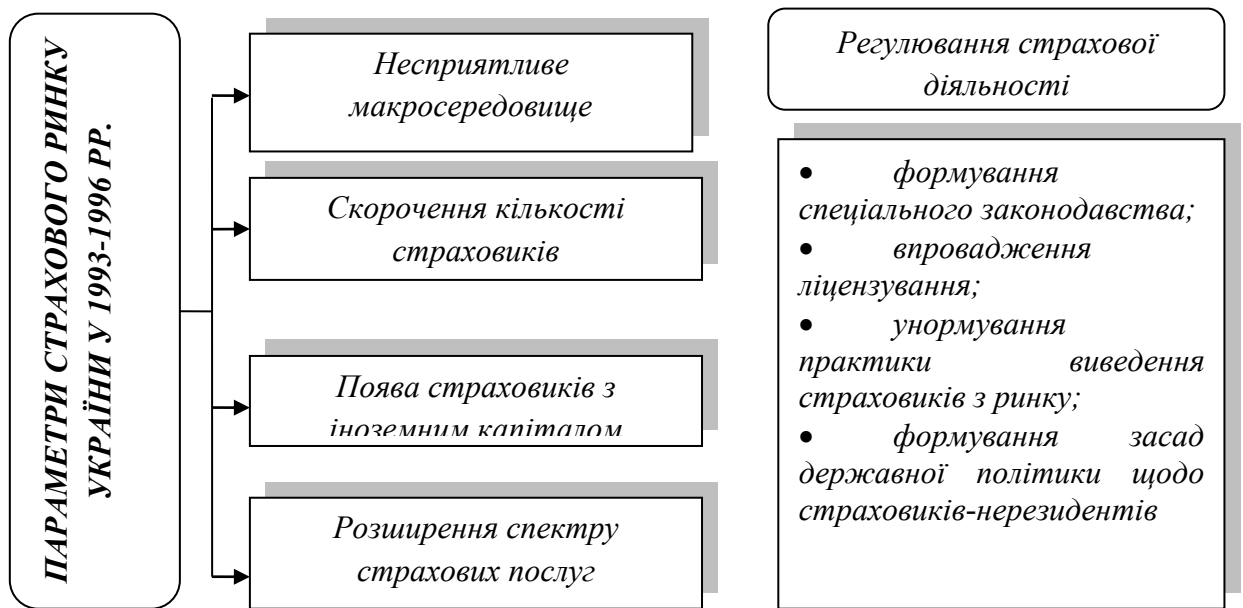

Рис. 2.2. Характеристики страхового ринку України 1993-1996 рр. та їх вплив на державне регулювання страхової діяльності

Джерело: розроблено автором.

З нашої точки зору, найбільш неоднозначним є наступний період в розвитку і вітчизняного страхування, і його регулювання, який охоплює середину 1997-2002 рр. В цілому, оцінюючи його треба виділити одночасно і позитивні, і негативні тенденції. До позитивних слід насамперед віднести:

- прийняття у 1996 році спеціалізованого Закону України «Про страхування»;
- унормування на основі систематизації міжнародного досвіду багатьох сфер страхової діяльності в Україні;
- посилення вимог до страхових організацій, їх платоспроможності і т.п.;
- поступове зародження та поширення інституту страхового посередництва;
- перереєстрація страховиків у 1997 році на основі положень спеціального законодавства.

В той же час, саме на вказаний період припадає одна із найбільш невдалих спроб реформування регуляторної моделі страхового ринку України – передача

на основі страхової реформи функцій нагляду за страховою діяльністю в нашій державі Міністерству фінансів України.

Треба визнати, що рівень розвитку тогочасного страхового ринку України був в цілому іманентним до загального рівня розвитку вітчизняної економіки. Зауважимо, що, незважаючи на усі негаразди, саме в період 1997-2002 рр. було закладено базис і для подальшого економічного розвитку нашої держави, і для активного розвитку страхового бізнесу.

Фактично вітчизняний страховий ринок на межі XX-XXI ст. вийшов на принципово новий рівень розвитку, в першу чергу – в частині якісних показників. Не в останню чергу це було пов'язано з тим, що суттєво поліпшилися умови, в яких здійснювалася страхова діяльність.

Особливим, з погляду впливу на страховий ринок є наступний, четвертий етап, який припадає, на наш погляд, на 2002-2009 рр. Саме в цьому періоді відбулося формування державного підходу, відповідно до якого регулювання за страховою діяльністю реалізовувалося спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг – Державною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України [127].

Фактично, створення такого уповноваженого органу стало відповіддю на активізацію сегменту небанківських фінансових послуг, і серед іншого – страхування. Створення Держкомфінпослуг треба беззаперечно розглядати як історичну віху в історії вітчизняного страхового ринку та моделі його державного регулювання. Адже до цього усі інші спроби створити такий уповноважений орган були відверто невдалими.

Разом з тим, для вітчизняного страхового ринку, страхової діяльності того періоду та його регуляторної моделі були характерними наступні визначальні тенденції (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Характеристики страхового ринку України та його регуляторної моделі у 2003- початок 2009 рр.

Тенденції страхового ринку України	Особливості регулювання страхової діяльності
1. Зростання кількості страховиків, незважаючи на посилення вимог до страхової діяльності.	1. Концентрація регуляторних повноважень щодо страхового ринку на рівні Держфінпослуг.
2. Перетворення страхового бізнесу на одну із найбільш інвестиційно привабливих сфер національної економіки.	2. Розробка широкого кола підзаконних актів щодо діяльності страхових організацій.
3. Висока концентрація страхового ринку.	3. Посилення законодавчих вимог до капіталу страхових компаній
5. Зростання абсолютної більшості кількісних показників розвитку страхування.	4. Нормативне розширення можливостей для оптимізації інвестиційної діяльності страховиків.
	5. Посилення вимог до діяльності страхових посередників в Україні

Джерело: систематизовано автором.

Зазначимо, що вказаний період був одним із найкращих як з позиції розвитку самого страхового ринку, так і з погляду макроекономічних тенденцій. Суттєве зростання ціни на ключові позиції українського експорту (насамперед, тут мова йде про металургійну продукцію та продукцію агросектору) стало потужним стимулом для усієї вітчизняної економіки. В свою чергу, це визначило і зростання потреби у страхових продуктах, що покращило перспективи для страхової діяльності.

В той же час, з погляду оцінки процесів на рівні усієї фінансової інфраструктури зазначимо, що у 2002-2008 рр. відбувався активний розвиток банківської системи (за рахунок нарощування активних та пасивних операцій банків), а серед небанківських фінансових інституцій виділявся саме страховий бізнес (рис. 2.3).

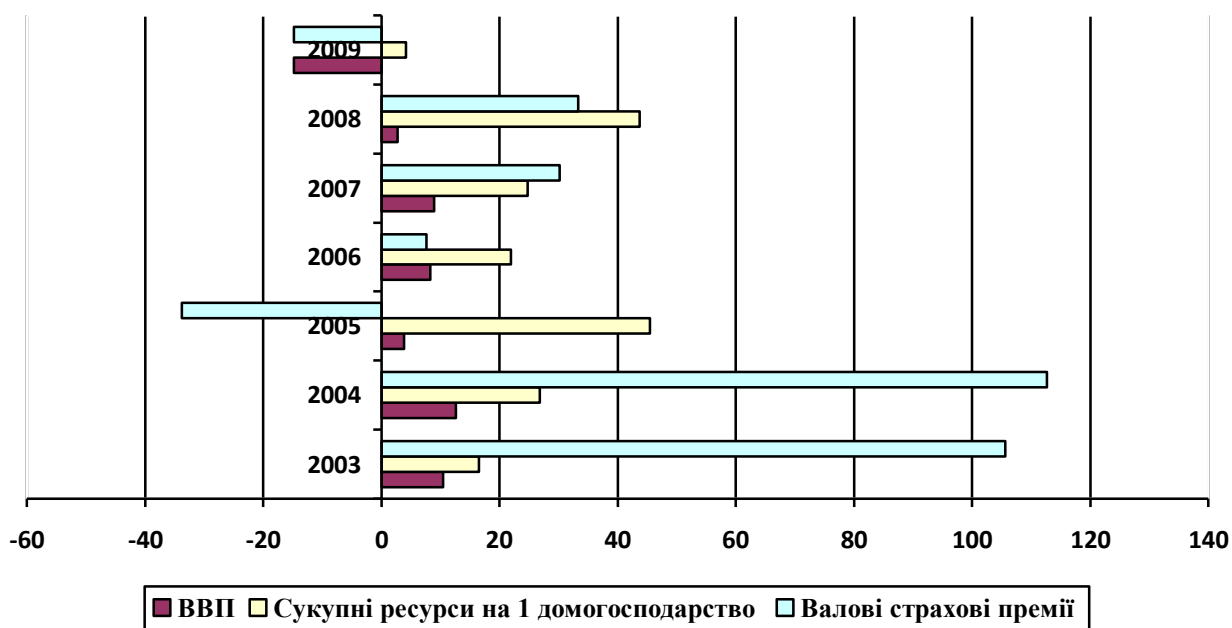

Рис. 2.3. Страховий ринок України на тлі макроекономічних тенденцій 2003-2009 рр., %, зміна у порівнянні з попереднім роком

Джерело: розраховано автором [110; 152].

Цілком симптоматичними виглядають наступні факти. З одного боку, темпи зростання ВВП у вказаний період були засвідчували стрімке економічне зростання (як вже зазначалося, воно відбувалося насамперед під впливом зовнішніх чинників). Було сформовано високий рівень залежності вітчизняної економіки від ціни на окремих світових ринках, що в підсумку призвело до стрімкого падіння національної економіки з третього кварталу 2008 року.

В той де час, варто відмітити ще одну примітну рису цього етапу – стрімке зростання сукупних ресурсів в розрахунку на 1 домогосподарство. Проте, треба враховувати, що показник валових страхових премій у досліджуваному періоді був надзвичайно волатильним. З одного боку, у 2003-2004 рр. він щорічно зростав більше ніж у 2 рази, з іншого – у 2005 та 2009 рр. було зафіксоване його стрімке падіння.

У зв'язку із зазначеним виникає риторичне запитання: «Чи можна вважати 2003-2009 рр. періодом «розквіту» вітчизняного страхового ринку?». На наш погляд, якщо оцінювати виключно окремі кількісні показники, то так, але в

контексті якісних характеристик стверджувати про відсутність значимих проблем у той період не варто. Зокрема, звернемо увагу на наступне:

1. Зберігалася висока волатильність окремих кількісних параметрів розвитку страхового ринку України. Для прикладу, стандартне відхилення для окремих показників страхового ринку та страхової діяльності було наступним (рис. 2.4.).

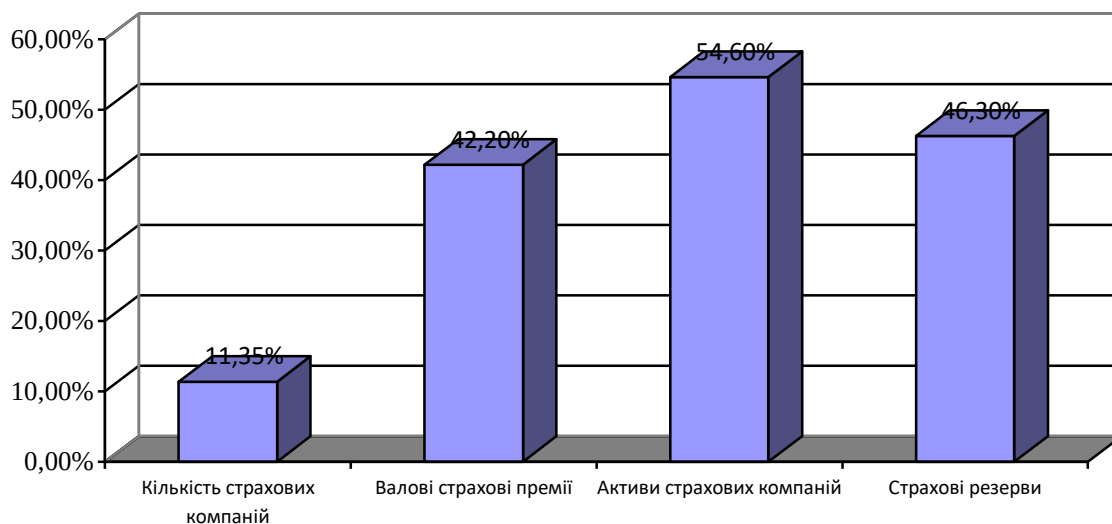

Рис. 2.4. Стандартне відхилення окремих кількісних показників розвитку страхового ринку України у 2003-2009 (початок) рр., %

Джерело: розраховано автором.

Значна волатильність основних показників розвитку (зокрема, тут мова йде про валові страхові премії (42,2 %), активи страховиків (54,6 %) дає підстави стверджувати, що вітчизняний страховий ринок на той час (втім, як і на сьогодні) є ринком незрілим, з параметрами, що характерні скоріше для «перехідних» економік. Такий стан визначений в першу чергу деструктивним впливом інституційних факторів.

2. Державі та страховим компаніям так і не вдалося сформувати високий рівень довіри до страхових відносин з боку пересічних громадян. Звернемо увагу на такий факт – частка страхових компаній, що працюють сегменті страхування життя зростала надзвичайно повільно, і вже у 2009 році почала

скорочуватися. Її максимальне значення не перевищувало 16 % від усієї кількості страховиків в Україні.

3. Якість страхових послуг з позиції багатьох споживачів була низькою, а окремі страхові компанії відверто ігнорували права споживачів фінансових послуг. Фактично в умовах постійно зростаючого ринку вітчизняні страховики намагалися максимально наростити саме кількісні параметри своєї діяльності (в першу чергу, доходи основних груп власників), частково або повністю при цьому ігноруючи якісну складову (цей аспект проблеми буде детально розглянуто у пп. 2.2 та 2.3).

Низька якість страхових послуг у 2003-2009 році засвідчується існуванням кількох тенденцій (рис. 2.5):

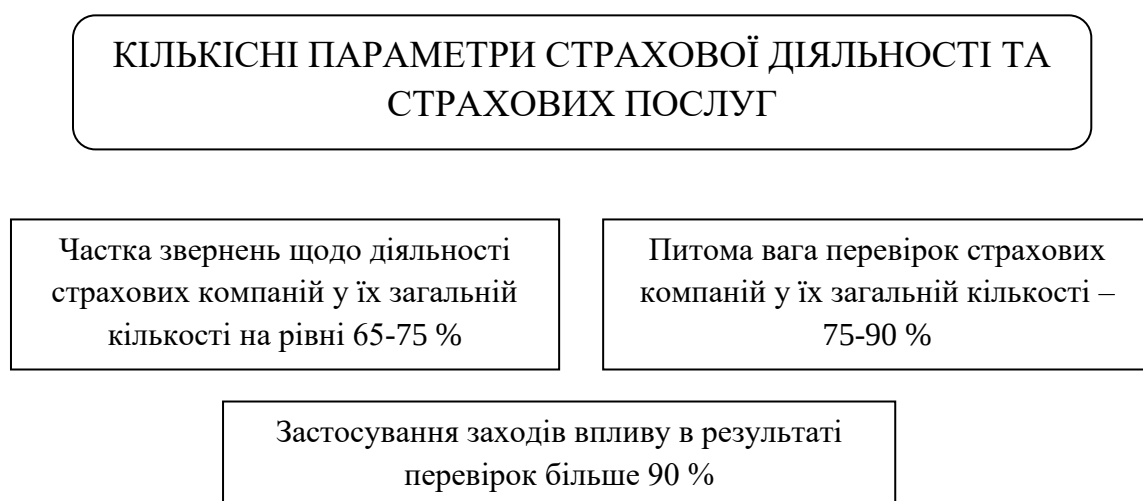

Рис. 2.5. Кількісні показники та тенденції, що характеризують якість страхових послуг та параметри страхової діяльності в Україні у 2003-2009 рр.

Джерело: розроблено автором.

Частково значні дисбаланси в страховій діяльності (з точки зору державного регулювання) можна пояснити слабким рівнем розвитку небанківських фінансових інституцій у 2003-2009 рр. Проте, в своїй переважній більшості їх природа визначена особливостями страхової діяльності. В підсумку, існують підстави для неоднозначних оцінок розвитку вітчизняного

страхового ринку та його регуляторної моделі у 2003-2009 рр. З одного боку, вдалося суттєво покращити основні параметри ринку (і не в останню чергу це відбулося за рахунок загальних сприятливих макроекономічних тенденцій); з іншого – учасникам страхового ринку (насамперед, тут мова йде про страхові організації) так і не вдалося подолати суттєві диспропорції, що характерні для страхової діяльності і донині.

Більше того, в умовах невпинного зростання окремих показників ринку частина страхових компаній фактично ігнорували питання якості послуг, намагаючись максимізувати вигоди від позитивних тенденцій для своїх кінцевих бенефіціарів. Отже, 2003-2009 рр. насамперед слід оцінювати як період невикористаних можливостей, оскільки було втрачено потенціал для реалізації сценарію швидких та дієвих якісних змін у страховій сфері тогочасної України.

В підсумку, аналіз робіт провідних фахівців [1; 4; 26-27] засвідчив, що абсолютна більшість з них орієнтуються на доволі усталені підходи, в яких генеза вітчизняного ринку страхування, в тому числі – в контексті державного регулювання страхової діяльності, визначається через аналіз кількох основоположних факторів: кількість компаній; прийняття спеціального законодавства у сфері страхування, функціонування державних регуляторних уповноважених органів.

З цього погляду слід особливу увагу звернути на останній аспект – як правило переважна більшість досліджень орієнтується на певні показники, що характеризують діяльність держави-регулятора. Найчастіше до таких показників відносять кількість реалізованих заходів, впливу, кількість звернень громадян, параметри інспекційної діяльності на страховому ринку тощо. Як буде показано нижче, використання тільки зазначених кількісних оцінок не дає повною мірою висвітлити засади державного регулювання страхової діяльності, і тим більше – його ефективність та результативність.

Зважаючи на наведені критерії, узагальнений підхід до виділення етапів розвитку страхового ринку України, в розумінні багатьох науковців виглядає наступним чином (табл. 2.2):

Таблиця 2.2

**Усталені наукові підходи до етапів розвитку страхового ринку
України та його регулювання**

Етап	Часовий проміжок
Перший етап	1991-1995 рр.
Другий етап	1996-2002 рр.
Третій етап	2002-2007 рр. (альтернативні позиції – 2002-2011 рр.)
Четвертий етап	2011 р – 2020 рр.
П'ятий етап	2020 р.

Джерело: систематизовано та доповнено автором.

Інколи періодизацію вітчизняного страхового ринку представляють в контексті тих чи інших значимих подій (процесів), які є визначальними у середньо- та довгостроковій перспективі. Зауважимо, що у цьому контексті немає єдності в поглядах як на безпосередньо сутність вказаних подій, так і на їх значимість. Разом з тим, навіть з врахуванням фрагментарності такого підходу існує можливість чітко охарактеризувати найбільш важливі з погляду розвитку ринку явища. Серед таких найчастіше розглядають: обмеження щодо функціонування іноземного капіталу на вітчизняному страховому ринку; суттєві зміни у ліцензійних вимогах до страхових організацій, докорінна зміна спеціального законодавства тощо.

Чи мають право на життя ті наукові позиції в яких питання періодизації розвитку страхового ринку України та державного регулювання страхової діяльності повністю чи частково ігнорується? На наш погляд, тут треба виходити з інституційної слабкості вітчизняної інституційної фінансової інфраструктури загалом та її страхового сегменту – зокрема. В таких умовах держава отримує можливість за рахунок реалізації пакету регуляторних заходів

докорінно змінити ситуацію у сфері страхових відносин. Проте це не виключає того факту, що невдалі регуляторні кроки будуть деструктивно впливати на ринок.

В найбільш спрощеному форматі ключовим критерієм для виділення етапів може бути приналежність функцій регулятора страхової діяльності тому чи іншому державному органіві. З цих позицій ситуація виглядає наступним чином (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Зміна інституційного рівня державного регулювання страхової діяльності в Україні

Джерело: систематизовано автором.

Чи можливе використання зазначеного критерію для виділення етапів розвитку регуляторної моделі страхового ринку України? Якщо відповідь позитивна, то такі етапи виглядають наступним чином:

1-й етап (1991-1993 рр.) – без спеціалізованого регулятора страхових відносин в Україні;

2-й етап (1993-1999 рр.) – Державний комітет у справах нагляду за страховою діяльністю;

3-й етап (1999-2002 рр.) – Міністерство фінансів України;

4-й етап (2002-2011 рр.) – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг;

5-й етап (2011-2020 рр.) – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

6-й етап (розпочався у 2020 р.) – Національний банк України.

З нашої точки зору, такий підхід до окреслення етапів розвитку державного регулювання страхового ринку має право на життя. Проте він повинен поєднуватися з підходами, що засновані на використанні інших критеріїв. Зокрема, звернемо увагу на той факт, що виключна орієнтація на функціонування того чи регуляторного органу не враховує ні обсягу його повноважень, ні місця у системі державного регулювання. Зокрема, кожен уповноважений орган, що здійснював регулювання страхової діяльності, слід аналізувати з погляду ситуації на рівні управлінської фінансової інфраструктури, створеної на певний момент часу.

Зазначимо, що нормотворення в Україні загалом, і, насамперед, в частині розподілу регуляторних повноважень та персонального складу повноваженого органу, часто було наслідком суб'єктивних рішень. Для прикладу можна навести передачу функцій нагляду за страховою діяльністю Міністерству фінансів України у 1999 році. Часто зміна регулювальної моделі відбувалася в рамках реформування моделі державного управління в Україні (як у випадку припинення діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг та створення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг у 2011 р.).

В той же час, треба визнати, що більшість наукових робіт дослідників були написані до соціальних, політичних та економічних подій 2013-2019 рр., які суттєво видозмінили вітчизняний ринок страхування. На наш погляд в цьому контексті мова повинна йти і про кількісні, і про якісні зміни. Звернемо увагу також на той факт, що проведений аналіз дає змогу виокремити принципово інший підхід до періодизації розвитку вітчизняного страхового ринку, його регуляторної моделі, загалом, та регулювання страхової діяльності – зокрема.

Якщо оцінювати розвиток страхової діяльності та її державного регулювання, починаючи з 2009 р., слід визнати особливе значення періоду до

2015 р. Його головними характеристиками, на наш погляд, були наступні (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Характеристики страхової діяльності в Україні та її державного регулювання у 2009-2015 рр.

Джерело: систематизовано автором.

На наш погляд, цілком логічним виглядає ситуація, щодо виділення в розвитку вітчизняного страхового ринку, в т.ч. – і в контексті розвитку його державного регулювання принципово нового етапу, який фактично розпочався у 2009 р. і тривав до початку 2016 р. В цьому питанні слід зважати також і на той факт, що з кінця 2008 року вітчизняна економіка чи не вперше за добу незалежності вступила у кризову фазу після значного піднесення. Більше того, були й інші чинники, що обумовлюють необхідність окремого аналізу періоду 2009-2015 рр. Для підтвердження такого висновку можна навести наступні аргументи:

1. Відбулося формування та фіксація вимог з боку ЄС (після підписання відповідної Угоди про Асоціацію) щодо змін у регуляторному режимі страхового ринку [39]. Детально євроінтеграційні перспективи страхової діяльності та її державного регулювання будуть проаналізовані у Розд. 3, разом

з тим, слід виділити найбільш показові моменти, які суттєвим чином вплинуть на страхову сферу. В контексті державного регулювання страхової діяльності у вказаному документі передбачено ряд важливих заходів, які надалі відобразилися у відповідному Розпорядженні Кабінету Міністрів України [138]. Зокрема, на момент прийняття документу з точки зору часових орієнтирів було передбачено:

- ✓ розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проектів нормативно-правових актів з метою імплементації положень Директиви 2002/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 9 грудня 2002 р. про страхове посередництво (серпень 2016 р.);

- ✓ розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проектів нормативно-правових актів з метою імплементації положень Директиви 2009/103/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 р. стосовно страхування цивільної відповідальності щодо використання транспортних засобів та виконання зобов'язань застрахуватися від такої відповідальності (кодифікована версія), крім статті 9 (серпень 2016 р.);

- ✓ забезпечення впровадження «Основних принципів страхування» Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (2016-2019 рр.);

- ✓ імплементація положень Директиви 2002/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2002 р. про додатковий нагляд за діяльністю кредитних установ, страхових компаній та інвестиційних компаній у фінансовому конгломераті;

- інші заходи.

2. *Суттєва зміна інституційної структури вітчизняного ринку страхування.* Фактично, спочатку кризові події кінця 2008-2009 рр., а надалі і 2013-2015 рр. видозмінили як конкурентний ландшафт українського страхового ринку, так і його інституційну структуру, що можна представити на прикладі наступних показників. Звернемо увагу на кілька симптоматичних фактів: по-перше, економічна криза 2013-2015 рр. значно гостріше сплинула на

вітчизняний страховий ринок в цілому та його інституційну структуру – зокрема (якщо у 2008-2009 рр. відносно падіння кількості страхових компаній склало лише 4,05 %, то у 2013-2015 рр. – 11,3 %); по-друге, сектор страхування життя виявляє як правило набагато нижчу здатність до функціонування в умовах волатильності вітчизняної економіки (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Відносні показники інституційної структури українського ринку
страхування у 2008-2009 рр. та 2013-2015 рр.**

№ з.п.	Показник	2008-2009 рр.	2013-2015 рр.
1	Зміна кількості страхових компаній, %	-4,05	-11,30
2	Зміна кількості компаній страхування життя, %	-1,36	-20,97
3	Зміна кількості компаній ризикового страхування, %	-4,54	-9,57

Джерело: розраховано автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

- катастрофічне погіршення макроекономічного середовища функціонування страхових організацій. Загальновідомим є той факт, що розвиток страхування суттєво залежить від макроекономічної динаміки.

Зокрема, з цього приводу цілком точно висловлюється О. Деркач: «До таких (екзогенних – Д.Т.) факторів можна віднести кризові явища на світових фінансових ринках, посилення конвергентних процесів, загострення соціально-політичної ситуації в країні, зменшення рівня платоспроможного попиту населення та суб'єктів господарювання тощо» [38].

Зрозуміло, що наведений перелік навряд чи може охопити усі без виключення макроекономічні чинники, які впливають на діяльність страхових організацій.

Проте, навіть короткий опис макроекономічної ситуації дає підстави для тверджень, що саме у 2014-2016 рр. сформовано суттєві макроризикові фактори для страхового ринку. Зокрема, страхові компанії реалізовували свою

діяльність в надзвичайно складних макроекономічних та макрофінансових умовах, про що свідчить і динаміка основних показників (рис. 2.8):

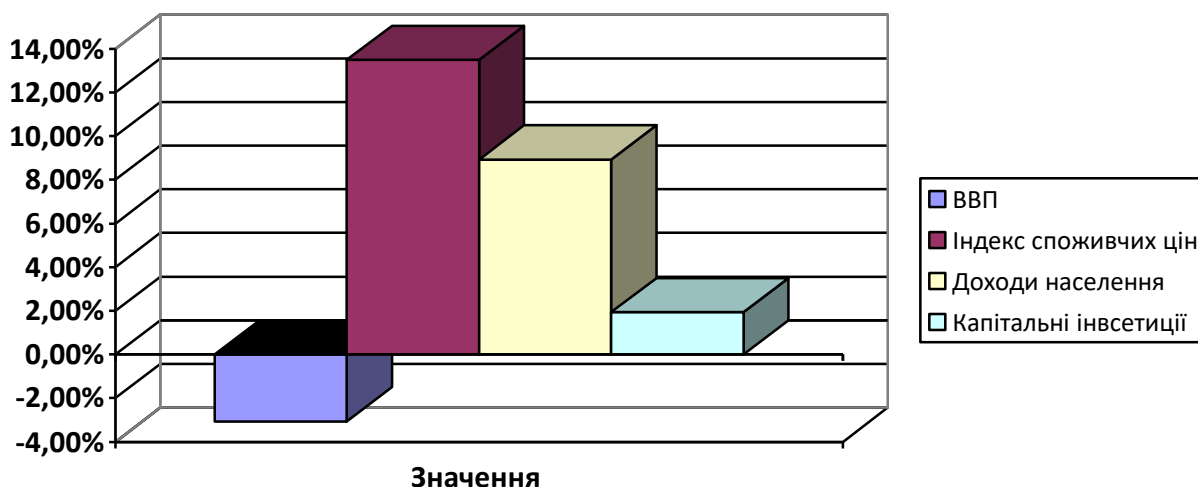

Рис. 2.8. Динаміка окремих макроекономічних показників у 2009-2015 рр., %, середнє за період

Джерело: розраховано автором за даними Держслужби статистики України.

Окрім того, не слід забувати, що саме за розглядуваний період гривня суттєво девальвувала відносно основних світових валют, що надзвичайно деструктивно відобразилося на страховому ринку (особливо, в сегменті накопичувальних видів страхування).

- *суттєве погіршення рівня довіри споживачів до діяльності страхових організацій.* Треба також мати на увазі, що описане погіршення сприйняття споживачами фінансових послуг є характерним чи не для усіх без винятку сегментів інституційної складової фінансової системи – в т.ч. банків, недержавних пенсійних фондів, інститутів спільного інвестування. Тобто на сучасному етапі більшість фінансових інституцій вкрай не можуть адекватно стимулювати попит на фінансові послуги в умовах деструктивних ринкових тенденцій, що зайвий раз підкреслює системний характер кризи.

- *спроби реалізації антикризових заходів на вітчизняному ринку страхування.* Фактично етап поступового відновлення після кризи 2009 року закінчився у 2013 році і надалі вітчизняний страховий ринок на протязі 2014-

2015 рр. перебував на етапі стагнації (з поступовим покращенням окремих показників).

Зрозуміло, що в умовах, коли «хвора» національна економіка, не варто розраховувати, що страховий ринок демонструватиме зростання. Тому одне із головних завдань держави – «пом'якшити» за рахунок антикризових заходів негативні ефекти для страхового ринку.

Процеси, що характерні безпосередньо для ринку описані нами вище, з погляду регуляторної моделі вони є наступними (рис. 2.9).

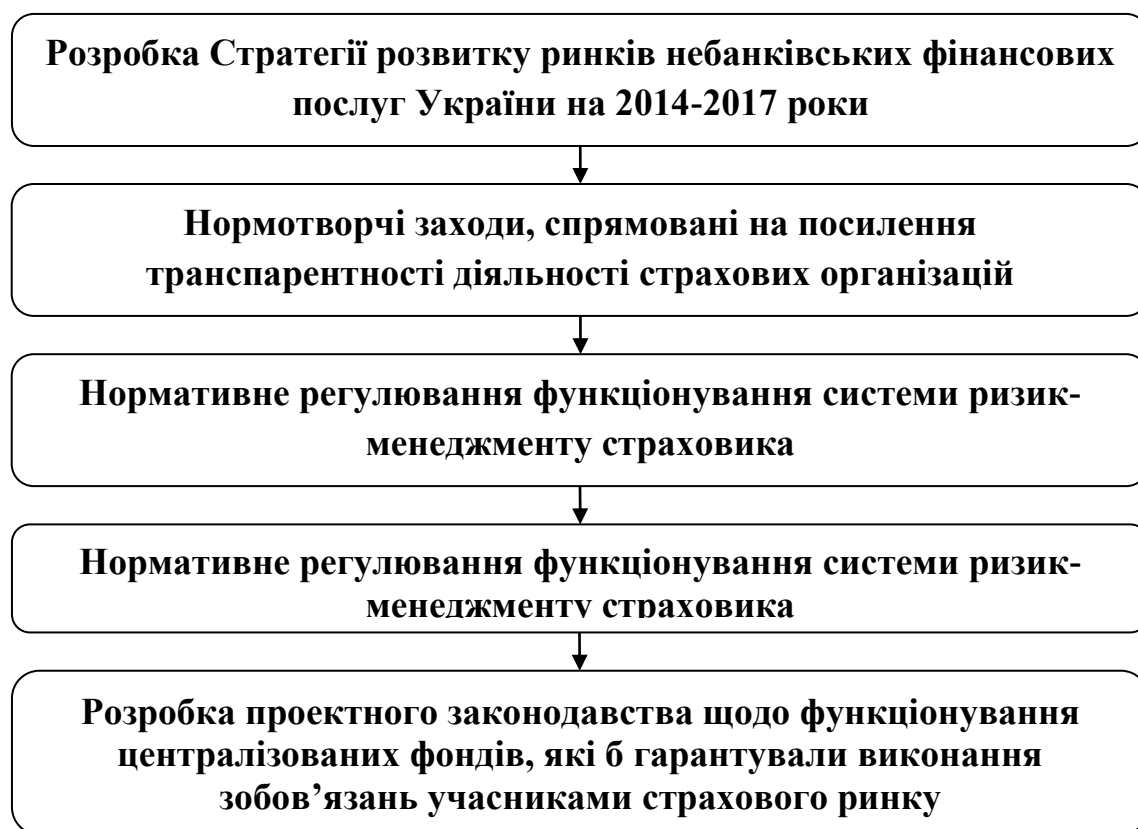

Рис. 2.9. Основні антикризові заходи на страховому ринку України (2014-2016 рр.)

Джерело: систематизовано автором

Отже, на порядку денному залишаються і невирішені до цього часу питання пошуку подальших шляхів розвитку страхової діяльності, в т.ч. – її регуляторної моделі, в нашій державі.

Усі наведені вище ознаки на наш погляд дають підстави стверджувати, що існує потреба виділити наступний, перспективний етап розвитку як самого страхового ринку, так і його регуляторної моделі. Цей етап буде реалізовано після практичної імплементації Угоди про Асоціацію України та ЄС, коли фактично вітчизняний страховий ринок буде працювати в умовах, що притаманні страховій сфері в європейських країнах. В підсумку періодизацію регуляторної моделі страхової діяльності в Україні можна зобразити наступним чином (рис. 2.10).

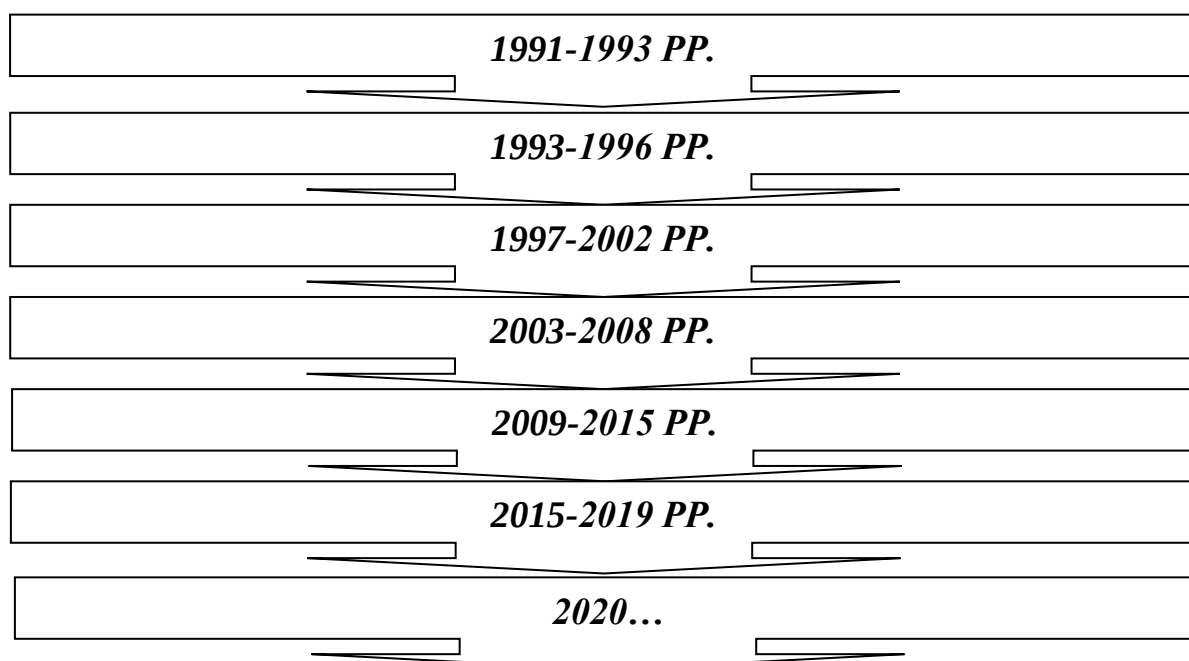

Рис. 2.10. Періодизація розвитку регуляторної моделі страхової діяльності в Україні

Джерело: розроблено автором.

На наш погляд, саме такий підхід, на відміну від існуючих, дає можливість окреслити ключові зміни в регуляторній моделі вітчизняного ринку страхування. Окрім того, з його допомогою можна охарактеризувати і чинники, які визначили регуляторні трансформації в Україні (як суб'єктивні, так і об'єктивні). Виділення євроінтеграційного етапу фактично засвідчує, що в середньостроковій перспективі для вітчизняного страхового ринку і для його

регуляторної моделі встановлені чіткі орієнтири, які визначатимуть його розвиток у подальшому.

Загалом, в оцінці факторів та передумов, що визначили генезу державного регулювання страхової діяльності в Україні, треба виходити з наступного:

а) прослідковується домінанта політичних чинників над суто економічними в процесі постійного реформування регуляторної системи. Періодична зміна регулятора (від Державного комітету «Укрстрахнагляд» у 1993 р. до Національного банку України у 2020 р.), насамперед, свідчить про відсутність стратегічного підходу у цьому питанні;

б) під час трансформації моделі державного регулювання страхової діяльності в Україні ігнорувався реальний стан вітчизняного страхового ринку, а зміни демонстрували суб'єктивне ставлення представників регулятора до вибору параметрів цієї моделі.

Чим можна пояснити вибір саме такої моделі розбудови державного регулювання страхової діяльності. В першу чергу на думку спадає деструктивний вплив ряду об'єктивних чинників. Зокрема, фактично в Україні не було досвіду регулювання фінансового сектору, і тим більше, не було досвіду взаємодії більшості громадян з фінансовими інституціями. Проте посилення виключно на об'єктивні причини не дає змогу пояснити вплив і цілого ряду суб'єктивних параметрів.

Насамперед, тут треба говорити про намагання вітчизняних можновладців максимізувати наявні регуляторні повноваження. Кожна гілка влади в Україні протягом тривалого періоду часу була зацікавлена у максимальному контролі над діяльністю регуляторних органів, як би вони не називалися. Звідси – і квотний принцип призначення на керівні посади, і насамкінець – результати діяльності держави як регулятора фінансових відносин в цілому та страхових відносин – зокрема. Разом з тим, такий висновок можна підтвердити і за рахунок детального аналізу різноманітних інструментів регулювання страхової діяльності в Україні, що використовувалися уповноваженим органом.

2.2. Аналіз ключових форм та інструментів державного регулювання страхової діяльності в Україні

Формування сучасної моделі державного регулювання страхової діяльності в Україні відбувалося під впливом низки факторів, як об'єктивних так і суб'єктивних. Більше того, зважаючи на сучасний рівень розвитку страхової діяльності в Україні, можна цілком аргументовано стверджувати, що надалі відбуватимуться досить радикальні зміни в підходах держави до регулювання страхової діяльності. Такий висновок можна зробити хоча б з того, що актуальна на сьогодні в Україні модель за дуже багатьма параметрами не може задовольняти ні самих учасників страхового ринку, ні безпосередньо державу. В цьому контексті зазначимо, що навіть в країнах, де страхова діяльність є надзвичайно розвиненою, періодично виникає потреба у перегляді та актуалізації форм та інструментів її державного регулювання. Волатильність глобального економічного середовища, швидкі зміни у фінансових технологіях, фінансові інновації дуже швидко «амортизують» навіть ті регуляторні інструменти, які на протязі багатьох років були у достатній мірі дієвими та ефективними.

Окрім того, для країн з «перехідними» економіками (якою є і Україна) виникає питання про суттєвий (а в окремих випадках і визначальний) деструктивний вплив інституційних факторів, які характеризують умови, в яких здійснюється страхова діяльність. Країни з «перехідними» економіками (більш детально цей аспект буде розглянуто у Розд. 1) по-різному підходили до вирішення проблем щодо формування позитивних каналів інституційного середовища. Цей досвід може також бути використаний в Україні, проте розраховувати на виключно позитивні результати його імплементації не варто, вже навіть зважаючи на суттєві особливості поведінки держави як регулятора.

В рамках пп. 1.3 було ідентифіковано ключові форми та інструменти як державного регулювання підприємництва, так і державного регулювання

страхової діяльності. Відповідно, відправною точкою в дослідженні форм та інструментів державного регулювання страхової діяльності в Україні має бути поділ на пряме та непряме регулювання з подальшою деталізацією регуляторних інструментів.

Серед важливих та ефективних за рівнем впливу інструментів прямого регулювання сучасна наука виділяє функціонування державної власності, що з точки зору нашого дослідження вимагає аналізу використання потенціалу суб'єктів господарювання державного сектору економіки (державних страхових компаній). У випадку з Україною варто аналізувати зазначене питання через призму:

а) здійсненої у минулому приватизації НАСК «Оранта», її результатів та оцінки з точки зору існуючої ситуації;

б) досвіду функціонування державних страхових компаній в інших країнах та можливості його застосування в Україні (цей аспект проблеми буде розглянуто у пп. 3.1).

Акцентуємо на найбільш важливих та суперечливих моментах проведення приватизації НАСК «Оранта», які, на наш погляд, виглядають наступним чином:

1. Відсутність у держави як власника чіткої аргументації щодо доцільності приватизації НАСК «Оранта». В якості аргументу ідеологи продажу використовували виключно турботу про необхідність підвищення ефективності діяльності цієї компанії [192], з акцентом на «забезпечення соціальних стандартів».

2. Використання непрозорих механізмів приватизації, які стали приводом для критики як з боку наукових та експертних кіл, так і предметом судових суперечок [84]. Більше того, зміна політичних векторів викликала навіть потенційну можливість реприватизації НАСК «Оранта».

3. Фінансові виміри здійсненої приватизації абсолютно не відповідають ринковій позиції компанії на момент продажу, тому фактично можна

стверджувати про втрату потенційних надходжень до бюджету внаслідок реалізації такого сценарію.

4. В кінцевому підсумку мажоритарним власником НАСК «Оранта» станом на 1.01.2020 року є нерезиденти, а саму компанію не можна віднести до лідерів вітчизняного страхового ринку.

Насамкінець, авторський аналіз дає можливість визначити наслідки та загрози, які виникають внаслідок відсутності в Україні державної страхової компанії (табл. 2.4):

Таблиця 2.4

№ з.п.	Фактор	Характеристика впливу
1	Інструментарій регулювання	Через відсутність державних страхових компаній держава втратила частину інструментів впливу на страхову діяльність
2	Дифузія практики корпоративного управління	Ефективна та результативна діяльність суб'єкти господарювання державного сектору економіки, сприяє поширенню кращої практики корпоративного управління
3	Послаблення конкуренції	Суб'єкти господарювання державного сектору економіки, що здійснюють страхову діяльність, дають можливість посилити конкуренцію загалом на страховому ринку і/або на його окремих сегментах
4	Стимулювання «інституційних» провалів страхового ринку	Послаблення здатності держави долати об'єктивні «провали», що виникають на страховому ринку, в тому числі – щодо обов'язкових видів страхування та страхування з державною підтримкою в Україні
5	Фіскальні ефекти	Зниження неподаткових доходів державного бюджету через відсутність дивідендів від суб'єктів господарювання державного сектору економіки, що здійснюють страхову діяльність

Джерело: розроблено автором

У зв'язку з наведеним виникає логічне запитання: «А які ж тоді переваги отримала держава і загалом, і конкретно і частині державного регулювання страхової діяльності в результаті приватизації НАСК «Оранта»? На наш погляд, в цьому контексті варто лише звернути увагу на надзвичайно низьку результативність діяльності суб'єктів господарювання державного сектору

економіки. Саме цей факт, використовується ідеологами масштабної приватизації для виправдання своїх дій. Тоді як варіант покращення ситуації з корпоративним управлінням в державному секторі вітчизняної економіки з цілого ряду причин ігнорується. Таким чином, можна зробити попередній висновок про необхідність створення в Україні державної страхової компанії, діяльність якої буде спрямована на подолання тих дисбалансів, які зображені у табл. 2.4.

Аналіз щодо такого інструменту прямого регулювання страхової діяльності як нормативно-правове регулювання ускладнюється множинністю правової бази. Зважаючи на цей факт варто акцентувати на наступних ключових вимірах нормативно-правового регулювання страхової діяльності в Україні:

- по-перше, окреслення загальних тенденцій, що притаманні нормативно-правовому регулюванню страхової діяльності в Україні;
- по-друге, дослідження основних правових норм, які визначають особливості здійснення страхової діяльності в Україні;
- по-третє, оцінка впливу нормативно-правового регулювання на страхову діяльність.

Станом на початок 2020 року нормотворчий процес щодо страхової діяльності в Україні реалізовується двох рівнях: Верховна Рада України та Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг (Національний банк України, починаючи з середини 2020 року). Чинний базовий Закон України «Про страхування» введений в дію у 1996 році, зараз він діє у редакції від 2001 року [52].

В той же час, постійно виникає потреба у вдосконаленні його положень. Зауважимо, що наскрізний характер впливу цього нормативно-правового акту на страхову діяльність не дає можливості чітко ідентифікувати ті його положення, що стосуються тільки її, а не страхового ринку загалом. Тому наведемо загальні дані про внесення змін до Закону України «Про

страхування», а за точку відліку візьмемо 2001 рік, коли було прийнято його нову редакцію (рис. 2.12):

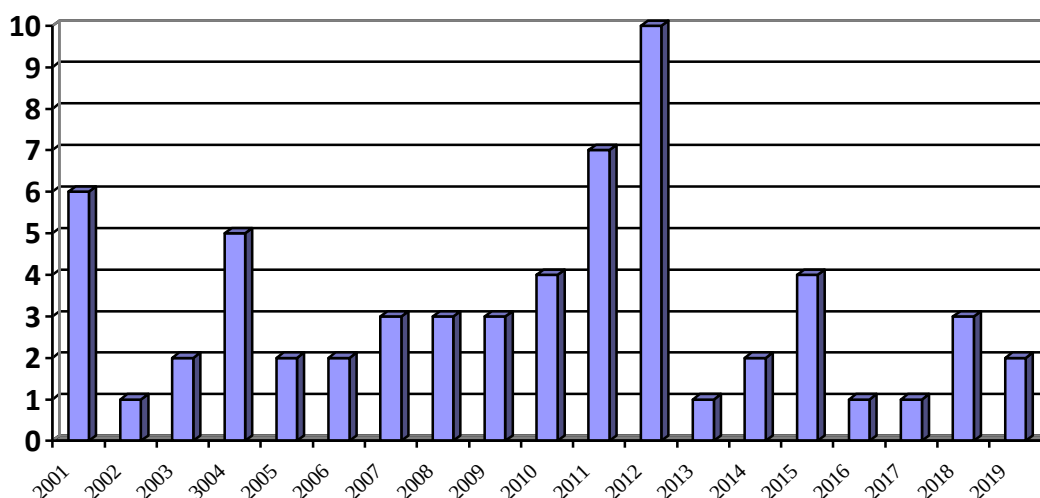

Рис. 2.12. Кількість змін, внесених до Закону України «Про страхування» у 2002-2016 рр., од.

Джерело: розраховано автором за даними Верховної Ради України.

З даних рис. 2.12 не можна зробити однозначних висновків щодо спроможності держави за допомогою нормативно-правового регулювання активно впливати на розвиток страхової діяльності в Україні. Для прикладу розглянемо період 2013-2019 рр., в якому внаслідок економічної кризи виникли суттєві виклики для страхової діяльності. За цей період держава спромоглася внести лише 14 змін до базового законодавчого акту, яким регулюється стартова діяльність в Україні. Але при цьому досить симптоматично виглядає перелік внесених змін (у хронологічному порядку):

2019 рік: а) запобігання та протидія доходів легалізації доходів, що отримані злочинним шляхом; б) використання страхування у космічній діяльності;

2018 рік: а) страхування цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого; б) страхування життя і здоров'я фахівців у сфері протимінної діяльності та страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання

за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю та (або) здоров'ю і майну третіх осіб під час виконання робіт з гуманітарного розмінування; в) стосовно валюти платежів страхувальників резидентів та нерезидентів;

2017 рік: страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання, що надає послуги із транспортування та/або зберігання транспортних засобів;

2016 рік: виключення дії Закону України «Про страхування» на діяльність Експортно-кредитного агентства.

Варто визнати, що такий підхід до державного регулювання страхової діяльності абсолютно не відповідає вимогам часу. Звернемо увагу, що більшість змін до Закону України «Про страхування» стосувалися використання страхових послуг різних економічних сферах, тоді як безпосередньо страхової діяльності стосувалися лише норми щодо використання валютних цінностей у процесі здійснення страхових платежів. Відповідно, стає очевидним, що на часі не чергові законодавчі новації, спрямовані на «точкові» зміни у діючому законодавстві, а прийняття нової редакції Закону України «Про страхування», який би використовував сучасні підходи до регулювання страхової діяльності.

Більш динамічною виглядає нормотворча робота, якщо оцінювати її з погляду функціонування Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. За період 2011-2019 рр. можна виділити кілька визначальних тенденцій:

1. Щорічно розроблялося 3-5 проектних документів інших органів влади (насамперед, тут мова йде про проекти Законів України та Постанов Кабінету Міністрів України, кількість підзаконних актів, що належали безпосередньо до компетенції Нацкомфінпослуг коливалася в діапазоні 8-12 од. Надзвичайно складно оцінити нормотворчу роботу з позиції впливу на страхову діяльність, адже: по-перше, така робота не завжди уречевлюється у конкретному прийнятті нормативно-правового акту; по-друге, вплив страхової діяльності будь-якого документу можна оцінити лише з певним часовим лагом.

2. Нацкомфінпослуг проводила активну роботу з відстеження результативності нормативно-правових актів – щорічно планом заходів передбачена така діяльність щодо 70-120 документів. При цьому частка нормативно-правових актів, що стосуються страхового ринку та страхової діяльності коливалася в межах 35-35 %.

Ці факти яскраво засвідчують численні трансформації на рівні нормативно-правового регулювання страхової діяльності в Україні. Загалом, оцінюючи нормативно-правове регулювання, як одну з основних форм впливу держави на функціонування страхового ринку, можна зазначити наступне:

1. На сучасному етапі розвитку вітчизняне законодавство щодо страхової діяльності характеризується суттєвими прогалинами, що змушує постійно переглядати окремі положення та вносити зміни як на рівні законів України, так і на рівні підзаконних актів.

2. Активна реакція держави на процеси, що притаманні вітчизняному страховому ринку, і періодичний перегляд окремих нормативних положень породжують іншу проблему – нестабільність нормативно-правового поля щодо страхової діяльності України. В свою чергу, це є потенційним стримуючим фактором для її розвитку, особливо з точки зору іноземних інвесторів, а також споживачів страхових послуг.

3. Держава надає нормативно-правовому регулюванню страхового ринку значну увагу, про що, зокрема, свідчить той факт, що і в частині проектування нормативних актів, і з погляду відстеження їх результативності саме страховий ринок займає найбільшу питому вагу, значно випереджаючи інші сегменти вітчизняного ринку фінансових послуг.

В підсумку, для сучасного етапу розвитку нормативно-правового регулювання страхової діяльності в Україні притаманні такі неповноцінні компоненти (рис. 2.13):

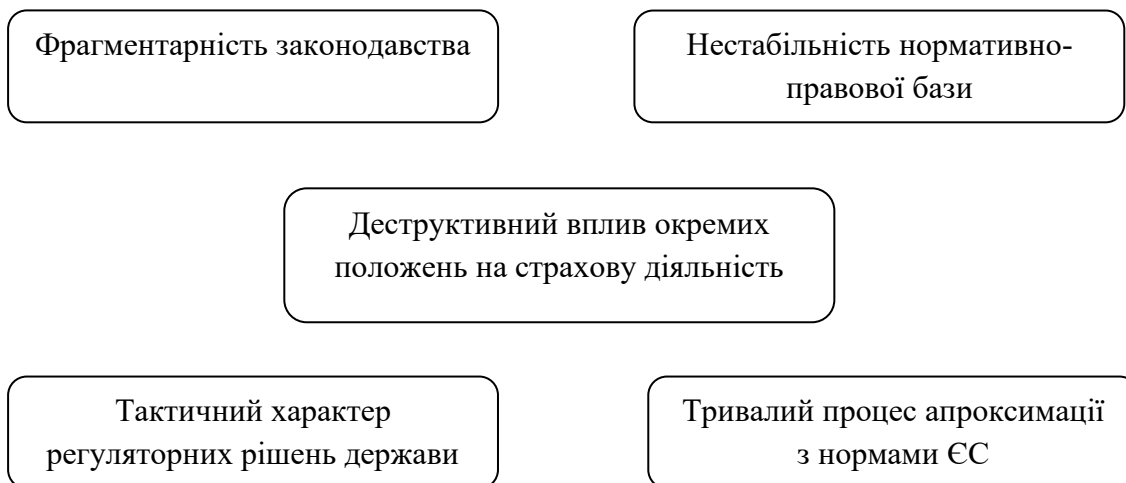

Рис. 2.13. Недоліки сучасного етапу нормативно-правового регулювання страхової діяльності в Україні

Джерело: складено автором.

Важливою формою державного регулювання страхової діяльності є ведення реєстру фінансових установ, яка безпосередньо пов'язана з ліцензуванням. Законодавством України встановлено: «Державний реєстр фінансових установ – система одержання, накопичення, зберігання, захисту, використання та поширення адміністративної інформації (даних) про фінансову установу» [144].

Фактично на сьогодні ДРФУ є найбільш систематизованим інформаційним джерелом про страхові компанії та інші фінансові установи, оскільки містить:

- загальну інформацію про заявника;
- інформація про ліцензії/дозволи та правила на провадження певного виду фінансових послуг;
- інформація про правила для провадження фінансової послуги; інформація про відокремлені підрозділи;
- інформація про фінансову установу, яка вноситься Уповноваженим органом;

•відомості про учасників (засновників, акціонерів) заявника (які володіють часткою (паєм, пакетом акцій), що становить не менш як 10 відсотків статутного капіталу), та інших пов'язаних осіб» [144].

Можливість здійснення страхової діяльності в Україні пов'язане з: а) набуттям статусу фінансової установи; б) отриманням відповідної ліцензії у відповідності зі встановленими правилами [136].

З точки держави-регулятора виконання зазначених умов дає можливість унормувати за рахунок встановлення певних вимог функціонування фінансових установ, що в свою чергу, має позитивний вплив і на здійснення страхової діяльності. Зазначимо, що статут фінансової установи передбачає, що страхову діяльність здійснюють виключно юридичні особи, що відповідають певним вимогам.

Сама процедура ліцензування страхової діяльності передбачає відповідність фінансової установи певним вимогам. Разом з тим, зауважимо, що ліцензування певних видів страхування, у відповідності з чинними вимогами, передбачає використання державою відмінних критеріїв, зокрема, щодо:

- обов'язкових видів страхування;
- обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;
- обов'язкове страхування відповідальності операторів ядерних установок [52].

Окрім того, державою висуваються принципово відмінні вимоги щодо діяльності у сфері ризикового страхування та страхування життя.

Механізм впливу реєстру фінансових установ та ліцензування на кількісні показники страхової діяльності в Україні полягає у зміні кількості страхових компаній на ринку. З цього погляду, протягом 2003-2019 рр. постерігаються наступні тенденції (рис. 2.14):

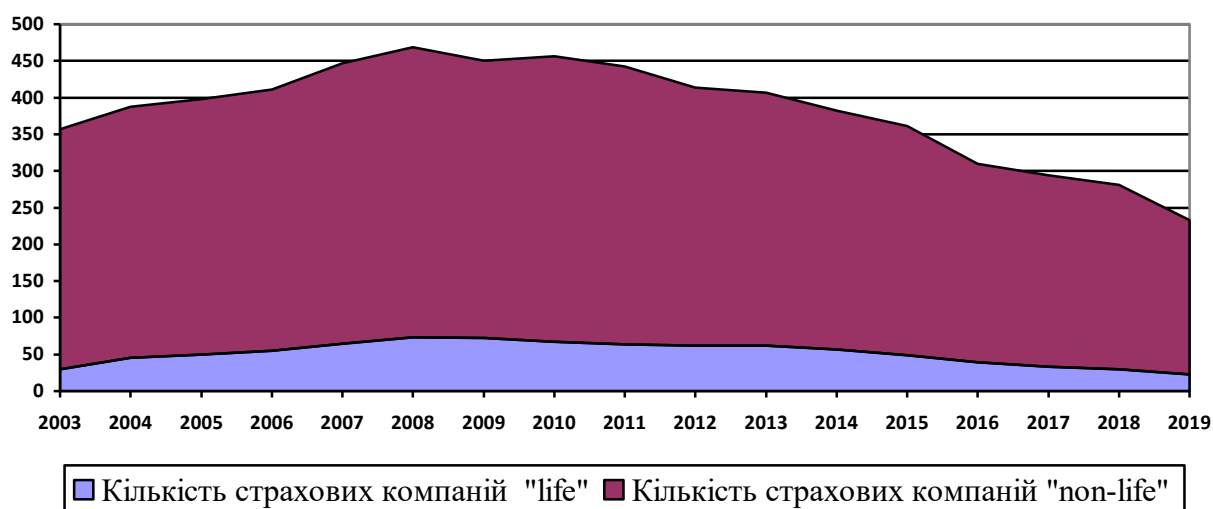

Рис. 2.14. Кількість страхових компаній в Україні в розрізі видів страхування у 2003-2019 рр., од.

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

Характеризуючи розвиток інституційного складника вітчизняного страхового ринку, зазначимо наступне:

1. Свого «пікового» значення кількість страхових компаній в Україні досягла у 2008 році (469 од.), що співпало з найбільш сприятливими макроекономічними тенденціями в нашій державі. Зрозуміло, що криза середини 2008-2009 рр. і, особливо, 2014-2016 рр. негативно відобразилися на кількості страховиків в Україні. Саме зараз на вітчизняному страховому ринку відбуваються глибинні процеси, які визначатимуть його суб'єктну структуру у середньостроковій перспективі.

2. Зазначені тенденції відображаються і на структурі страхового ринку. Так, на кінець 2003 року частка страхових компаній життя у їх загальній кількості становила 8,4 %, на початок 2020 року аналогічний показник становив 9,8 %, а його максимальне значення було зафіксоване на рівні 16,0 % у 2009 році. Загалом на протязі всього періоду спостережень кількість страхових компаній життя суттєво поступалася кількості ризикових страхових компаній, що досить симптоматично характеризує параметри страхової діяльності в Україні. В цілому суперечливе ставлення до накопичувального страхування –

ознака вітчизняного страхового ринку на протязі усього його існування. Так, стандартне відхилення показника кількості страхових компаній життя становить 30,7 %, тоді як цей показник для компаній ризикового страхування на рівні 15,7 %.

Скорочення кількості страховиків в Україні складно оцінити однозначно. І серед науковців, і в експертних колах, і на страховому ринку зустрічаються абсолютно антагоністичні позиції – від повного схвалення таких процесів, зважаючи на необхідність «очищення» ринку, до повного неприйняття зважаючи на якісні характеристики такого скорочення і його вплив на перспективи ринку. В процесі вивчення цього питання варто розуміти, що «виведення» страхової компанії з ринку може відбуватися як за ініціативи її власників, так і виходячи з дій держави-регулятора, коли страхова діяльність такої фінансової установи не відповідає встановленим правилам.

Загальні тенденції щодо видачі та анулювання ліцензій на здійснення страхової діяльності наведені нижче (табл. 2.4):

Таблиця 2.4

**Інформація щодо видачі та анулювання ліцензій для провадження
страхової діяльності за 2011-2017 рр.**

Вид діяльності	2011		2012		2013		2014		2015		2016		2017	
	Видано	Анульовано	Видано	Анульовано	Видано	Анульовано	Видано	Анульовано	Видано	Анульовано	Видано	Анульовано	Видано	Анульовано ¹
Страхова діяльність	231	197	110	173	204	286	168	282	260	524	248	485	104	102
Страхування життя	3	5	1	3	1	1	1	6	0	14	0	7	0	6
Загальна кількість виданих ліцензій на страхову діяльність														1325
Загальна кількість анульованих ліцензій на страхову діяльність														2049

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [139].

Примітка. 1. Оцінка автора.

Виходячи з даних Нацкомфінпослуг щодо видачі та анулювання ліцензій у страховій сфері, можна зробити кілька важливих висновків:

- за період існування цього регуляторного органу фактично можна виділити дві фази, що характеризують ліцензійну діяльність Нацкомфінпослуг. Перша фаза (охоплює 2010-2011 рр.) характеризується перевищенням кількості виданих ліцензій на здійснення страхової діяльності над кількістю анульованих – у 2010 році таке перевищення становило 105 ліцензій, у 2011 році – 34 ліцензії. Надалі, починаючи з 2012 року кількість виданих ліцензій значно поступається кількості анульованих ліцензій: у 2012 році на 63 од., у 2013 р. – на 82 од., 2014 р. – 114 од., 2015 р. – 264 од.;

- у 2018 році Нацкомфінпослуг змінили формат представлення інформації щодо анулювання та видачі ліцензій, що дає змогу оцінити період 2018-2019 рр. в цьому контексті виключно на основі опосередкованих даних. Разом з тим, зменшення кількості страхових компаній свідчить, що навіть в останні роки функціонування зазначеного регуляторного органу кількість виданих ліцензій поступалася кількості анульованих. Такі процеси цілком відображають ситуацію на вітчизняному ринку страхування, проте вони в значній мірі свідчать і про активне використання ліцензування державою як інструменту впливу на діяльність страхових організацій в Україні в період кризи;

- вкотре засвідчується недостатній розвиток страхування життя в Україні, активне анулювання ліцензій на провадження цього виду страхування. В чинних макроекономічних умовах вкрай складно розраховувати на швидкий прогрес у цій галузі – навіть зволікання держави з повноцінною реалізацією пенсійної реформи є свідченням складнощів у розвитку накопичувальних видів страхування та аналогічних фінансових послуг-замінників.

Як вже говорилося, анулювання ліцензій на здійснення страхової діяльності відбувається або в результаті здійснення наглядових дій держави, або з ініціативи самого ліцензіата. Порівняльний аналіз кожного із напрямків засвідчив наступне співвідношення (рис. 2.15).

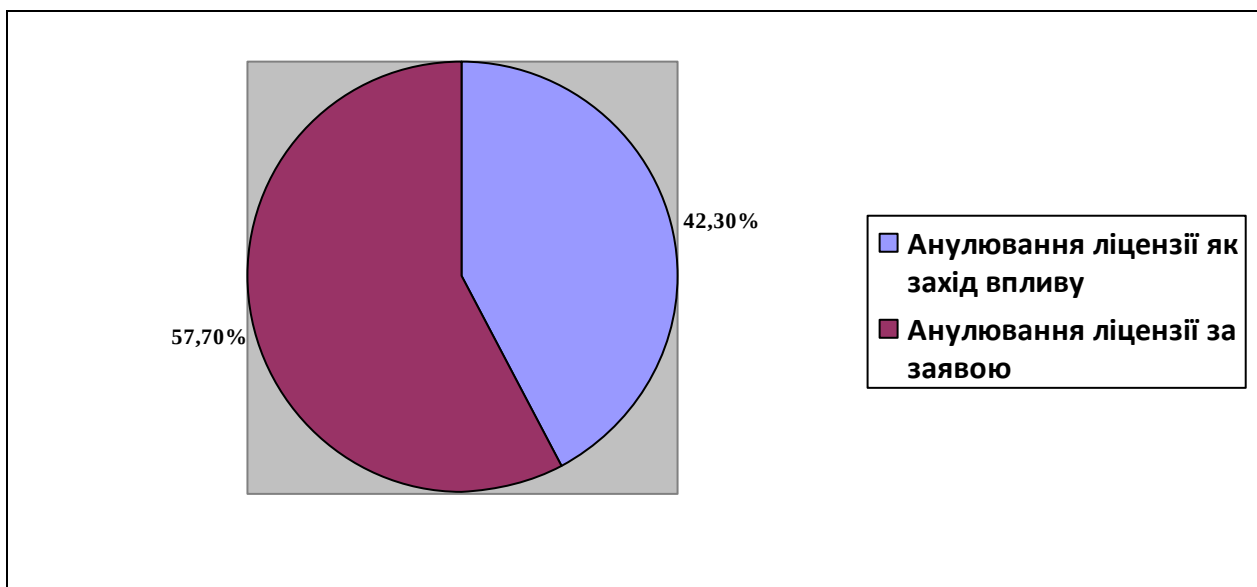

Рис. 2.15. Ініціатори анулювання ліцензії на здійснення страхової діяльності, % від загальної кількості анульованих ліцензій, середнє 2011-2018 рр.

Джерело: оцінка автора за даними Нацкомфінсполуг [139].

Як видно з даних рис. 2.15, лєвова частка (майже 60 %) ліцензій на здійснення страхової діяльності в Україні анулюється за ініціативою безпосередньо страхових компаній. Треба зважати, що тут мова йде про два можливих варіанти: по-перше, компанія припиняє свою діяльність на страховому ринку; по-друге, компанія переоформлює наявну у неї ліцензію з ряду причин.

В той же час, більше 40 % ліцензій анулюється внаслідок реалізації уповноваженим органом заходів впливу. На наш погляд, це високий показник, який свідчить про наявність на ринку цілого ряду фінансових установ, які не відповідають тим чи іншим умовам провадження страхової діяльності. В той же час, така висока питома вага позбавлення ліцензій внаслідок застосування заходів впливу опосередковано свідчить і про відсутність на страховому ринку «інституційних запобіжників», які б симулювали конкурентну ринкову стратегію страхових компаній, орієнтовану на максимізацію інтересів усіх стейкхолдерів.

Питання щодо ліцензування страхової діяльності напряду визначає і існування вимог щодо розміру статутного капіталу страхових компаній. Законодавством України встановлено, що: «Мінімальний розмір статутного фонду (гарантійного депозиту) страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється у сумі, еквівалентній 1 млн. євро, а страховика, який займається страхуванням життя, 10 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України [52]».

Питання про обсяги статутного капіталу страховиків в Україні треба розглядати в кількох ракурсах: по-перше, з позиції забезпечення їх платоспроможності; по-друге, в контексті доступу страховиків до ресурсів фондового ринку через випуск акцій; по-третє, як оцінка капіталу власників страхових компаній, які вони можуть спрямувати для підтримки конкурентоспроможності.

Цілком зрозуміло, що масштабне зменшення кількості страхових компаній в підсумку призвело і до суттєвого зменшення статутних капіталів страховиків (рис. 2.16)

Рис. 2.16. Динаміка показника обсягу сплачених капіталів страховиків у 2002-2019 рр., млн грн

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

Галопуюча девальвація курсу гривні у 2014-2015 рр. визначила для багатьох страхових компаній питання про відповідність встановленим у законодавстві вимогам. Також це суттєво збільшило адміністративні бар'єри для виходу нових компаній на ринок.

Як бачимо з рис. 2.16 на протязі 2003-2016 рр. максимальне значення сплачених статутних капіталів було зафіксоване у 2013 р. на рівні 15,2 млрд. грн., і вже у 2014-2016 рр. відбулося суттєве падіння цього показника до 12,6 млрд. грн. насамперед внаслідок зменшення кількості страхових компаній в Україні.

На наш погляд, більш показовим у цьому контексті є той факт, обсяг сплаченого статутного капіталу в розрахунку на 1 страхову компанію в Україні за розглядуваний період збільшився. Це опосередковано свідчить на користь тези про процеси концентрації на страховому ринку, які здатні потенційно підвищити стійкість вітчизняних страховиків.

В контексті оцінки діяльності з ведення реєстрів та ліцензування страхових організацій в Україні також доцільно звернути увагу на розвиток страхового посередництва, оскільки воно безпосередньо впливає на процес здійснення страхової діяльності. Законодавством України передбачено: «Страховими посередниками можуть бути страхові або перестрахові брокери, страхові агенти [52]».

Нижче наведені дані щодо реєстру страхових та перестрахових брокерів, які функціонують в Україні та/або виявили намір здійснювати таку діяльність на її території. Кількість страхових та перестрахових брокерів протягом тривалого періоду (2012-2016 рр.) коливається в межах 50-60 од. з незначною тенденцією до зростання (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Реєстр страхових та перестрахових брокерів за 2011-2019 рр.

Реєстри і переліки	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Державний реєстр страхових та перестрахових брокерів	-	60	56	51	51	57	56	61	62

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [139].

Не менше проблем сконцентровано і з точки зору реалізації нагляду за страховою діяльністю в Україні. Загалом, дефініювання поняття «нагляд за страховою діяльністю» має як суто нормативне наповнення, так і наукове, яке тією чи іншою мірою може відрізнятися від положень, що зафіксовані у законодавстві.

З цього приводу наведемо наступну позицію: «У страховому нагляді можна умовно виділити три елементи: попередній нагляд, поточний нагляд та завершальний нагляд. Попередній нагляд являє собою процедуру ... допуску страховика на ринок. Поточний нагляд передбачає перевірку поточної діяльності страховика... зокрема, включає такі основні елементи, як перевірка платоспроможності страховика, інвестиційної діяльності страховика, корпоративного управління страховика тощо. Завершальний контроль направлений на те, щоб контролювати страховика після відкликання ліцензії або початку процедури ліквідації... [60]».

Законодавством України деталізується поняття «пруденційний нагляд» наступним чином: «... є складовою частиною загальної системи нагляду, що проводиться органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, і базується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану фінансової установи, результатів діяльності системи та якості управління нею, дотриманні обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами [54]».

Окрім того, Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» передбачено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю), які здійснюються шляхом проведення перевірок, ревізій, оглядів, обстежень та інших дій» [51].

Наразі акцентуємо на кількісних показниках поточного нагляду за страховою діяльністю в Україні (табл. 2.6):

Таблиця 2.6

Ключові кількісні показники державного регулювання страхової діяльності в Україні

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Зміна кількості страхових компаній, од. (+/-)	-28	-7	-25	-21	-51	-16	-13	-48
Кількість перевірок страхових компаній, од.	65	138	138	32	68	80	145 ²	271 ²
Застосування заходів впливу щодо страхових компаній, ¹ од.	334	424	848	430	488	26	д.н.	д.н.
Кількість звернень громадян щодо страхової діяльності, од	3479	6615	7466	4226	4660	5231	5291	1453 9 ³
Обсяг санкцій, накладених на страхові компанії, ¹ тис. грн	1368,5	615,4	676,6	653	1449	37,4	д.н.	д.н.
Обсяги поверненого страхового відшкодування, млн грн	0,93	32,4	65,4	23,3	27,4	100,0	162,6	40,0

Джерело: складено автором за даними НБУ та Нацкомфінпослуг [139].

Примітки: 1. За результатами інспекційної діяльності.

2. Включено перевірки та заходи впливу щодо всіх небанківських інституцій.

Аналізуючи інспекційну діяльність Нацкомфінпослуг, треба виділити наступні тенденції:

- по-перше, привертає увагу різке зниження кількості проведених перевірок у 2015 році (зокрема, порівняно з попереднім 2014 рр. падіння склало 4,3 раза). Це однозначно можна пояснити введенням на той період мораторієм [51].

Загалом, не оцінюючи прискіпливо доцільність та результативність таких мораторіїв, зазначимо, що сам факт їх введення свідчить, що учасники і ринку фінансових послуг взагалі, і ринку страхових послуг негативно сприймають таку діяльність Уповноваженого органу;

- по-друге, привертає увагу динаміка показника співвідношення кількості перевірок до кількості страхових компаній в Україні. Його коливання в межах 9-34 % свідчить, що інструменти нагляду досить активно використовувалися регулятором. З іншого боку, це негативно характеризує вітчизняний страховий ринок, адже співвідношення планових та позапланових перевірок страхових компаній складає приблизно 1:3 (для періодів, коли існувала можливість здійснення планових перевірок).

В цьому є контексті варто звернути увагу ще на один показник, який показує структуру інспекційної діяльності з точки зору ініціаторів позапланових перевірок (рис. 2.17):

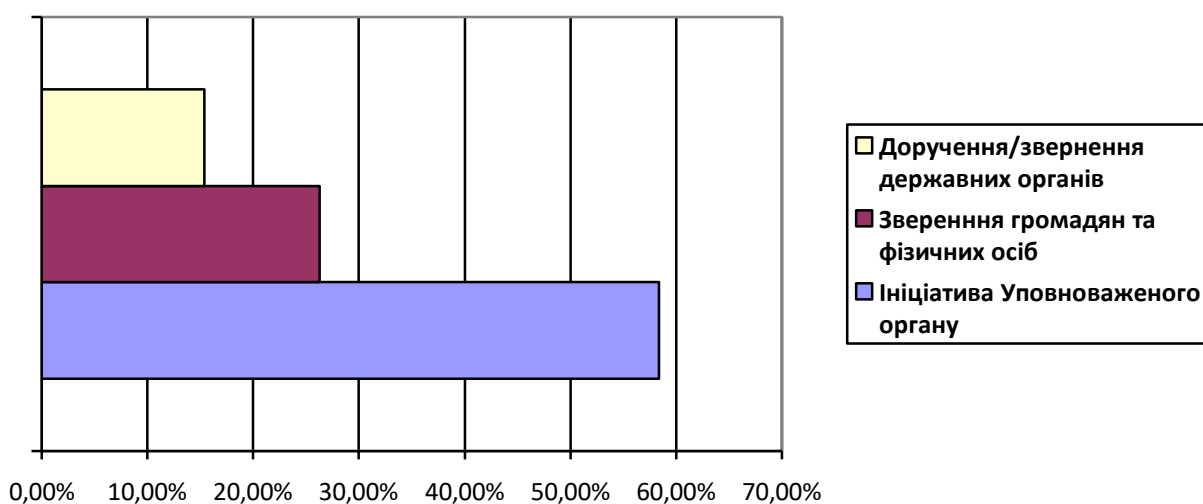

Рис. 2.17. Підстави для проведення позапланових перевірок страхової діяльності, % від загальної кількості

Джерело: розраховано автором за даними Нацкомфінпослуг [139].

В переважній більшості випадків підставою для позапланових перевірок була ініціатива Уповноваженого органу, проте, варто звернути увагу на той факт, що майже 25 % усіх позапланових перевірок було проведено з

врахуванням опрацювання звернень фізичних та юридичних осіб до Нацкомфінпослуг.

Також варто підкреслити, що з точки зору здійснення державного нагляду страхова діяльність є однією із найбільш проблемних в сегменті небанківських фінансових установ. З одного боку, це можна пояснити тим фактом, що страховий сегмент за рівнем розвитку значно випереджає інші небанківські фінансові інституції (окрім ринку спільного інвестування, регулювання та нагляд за яким здійснює НКЦПФР). Зокрема, на протязі усього періоду функціонування Нацкомфінпослуг, перевірки страхових компаній та страхової діяльності значно переважали перевірки інших фінансових інституцій (рис.2.18)

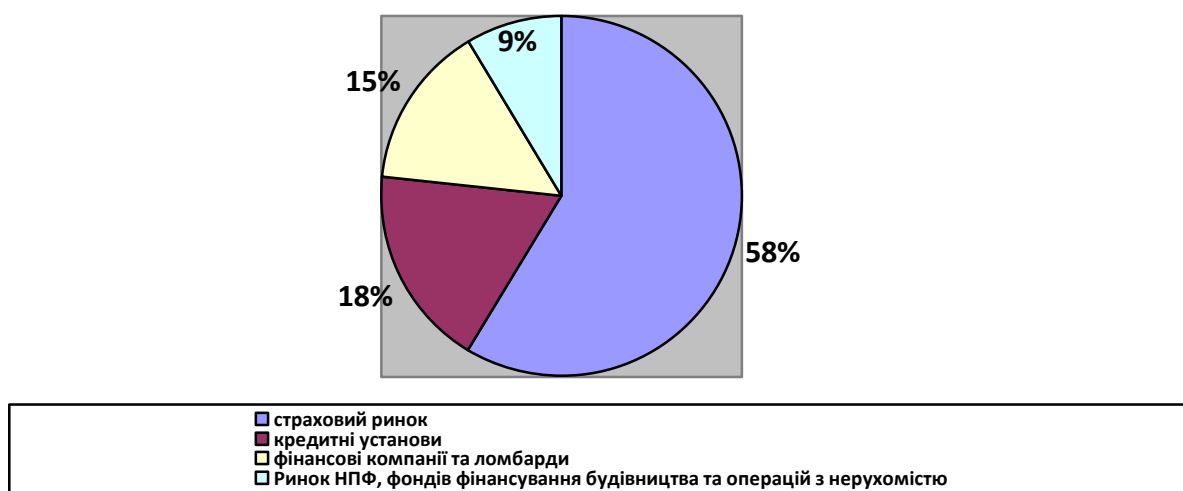

Рис. 2.18. Перевірки Нацкомфінпослуг в розрізі видів фінансових установ, середнє за 2011-2019 рр., %

Джерело: оцінка автора за даними Нацкомфінпослуг

Примітка. Враховані як планові, так і позапланові перевірки

Як зазначено в документах Нацкомфінпослуг, основними порушеннями, що виявлені в ході перевірок страхової діяльності, є [139]:

- ❖ недотримання нормативу достатності активів та нормативу диверсифікованості активів;
- ❖ невідповідність правил страхування вимогам законодавства;

❖ невиконання страховиком обов'язків за укладеними договорами страхування згідно з вимогами законодавства.

Кількісні дані щодо нагляду за діяльністю учасників ринку фінансових послуг України яскраво свідчать – саме страховий ринок та страхова діяльність викликає найбільше скарг з погляду споживачів фінансових послуг. Загалом, на сучасному етапі звернення громадян є, на наш погляд, найбільш ефективним каналом комунікації між органами, що здійснюють регулювання страхової діяльності, та споживачами фінансових послуг (насамперед, тут мова йде про фізичних осіб). Втім, виділити загальну тенденцію щодо кількості звернень надзвичайно складно (рис. 2.19).

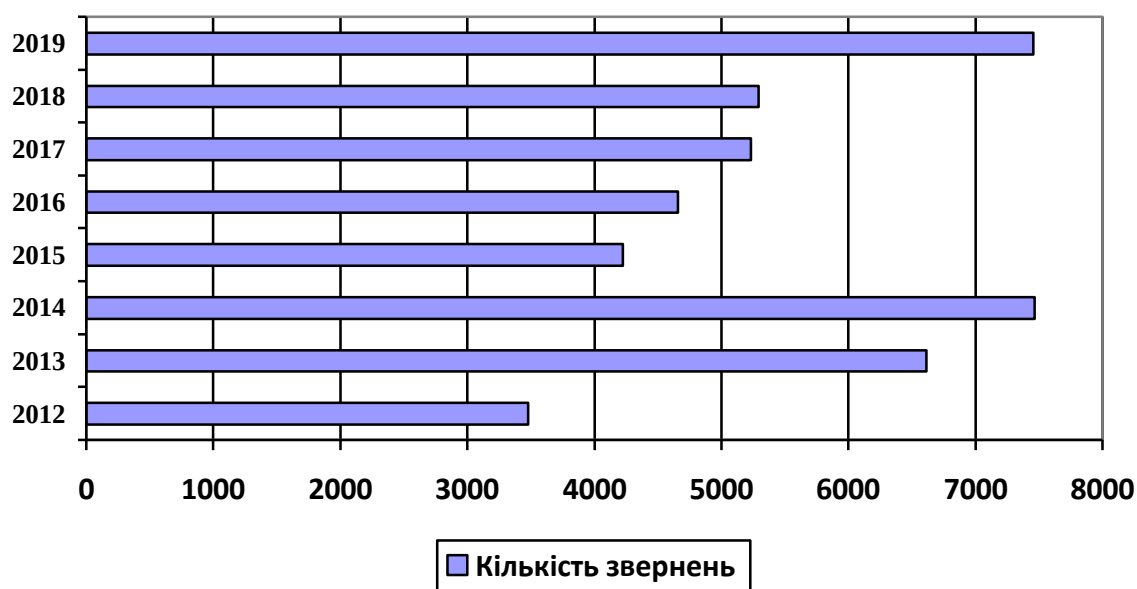

Рис. 2.19. Кількість звернень громадян до Нацкомфінпослуг у 2012-2019 рр., од.

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [139].

Примітка. Дані за 2019 рік – оцінка автора.

На наш погляд, різке збільшення кількості звернень громадян у 2013 р. (на 68,7 % порівняно з попереднім періодом) та у 2014 р. (зростання на 10,3 %) є свідченням зниження якості страхових послуг в Україні в період політичних, соціальних та економічних катаклізмів. Надалі, у 2015 р. кількість звернень

суттєво зменшилася -42,5 %, проте у 2016 році знову зросла. Продовжилася тенденція до збільшення кількості скарг і у період 2017-2019 рр.

Структура звернень з боку споживачів фінансових послуг свідчить, що саме проблеми зі страховим відшкодуванням займають серед них левову частку (близько 75 %), значно випереджаючи скарги у сфері кредитних послуг, відносини з фінансовими установами та, насамкінець, відносини з недержавними пенсійними фондами (рис. 2.20).

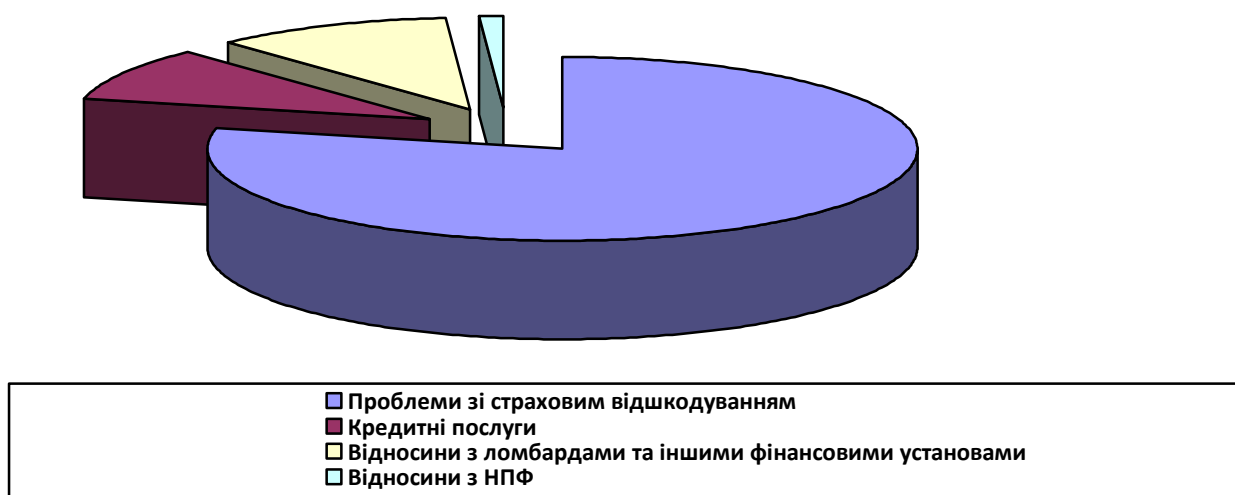

Рис. 2.20. Структура звернень громадян до Нацкомфінпослуг у 2012-2019, середнє за період, в розрізі видів діяльності фінансових установ, %

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [139].

На рівні документів Нацкомфінпослуг неодноразово зазначалося, що найбільше скарг з боку споживачів фінансових послуг викликають наступні аспекти діяльності страхових компаній [139]:

- порушення строків виплати або зменшення суми страхового відшкодування;
- відмови у виплаті пені за несвоєчасне страхове відшкодування страховими компаніями;
- безпідставна відмови страхової компанії у виплаті страхового відшкодування;

- визначення розміру відшкодування витрат, пов'язаних із пошкодженням транспортного засобу, з порушенням порядку, встановленого законодавством.

В свою чергу, пруденційний нагляд є складовою частиною загальної системи нагляду і базується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану фінансової установи, результатів діяльності системи та якості управління нею, дотриманні обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами. Як зазначають провідні вітчизняні фахівці: «Пруденційний страховий нагляд передбачає встановлення вимог до фінансової стабільності страховиків, що покликана сприяти ефективному й стабільному функціонуванню страхового ринку в нормальний час і управляти ситуацією при виникненні загрози фінансової кризи» [58].

Аналіз кількісних показників пруденційного нагляду [139] за страховою діяльністю дає можливість зробити кілька висновків:

1. Середня частка складених актів про порушення на основі аналізу звітних даних коливається в межах 8-12 %, що є доволі високим показником і свідчить про проблеми з дотриманням законодавства вітчизняними страховиками.

2. Найбільш поширеним видом порушення є недотримання страховими компаніями встановлених законодавством нормативів для таких фінансових установ.

Варто зауважити, що саме в площині розвитку пруденційного нагляду, з нашої точки зору, сконцентровано значні резерви для удосконалення діючої моделі державного регулювання страхової діяльності в Україні. Відверто проблемний характер діяльності окремих страховиків, майже повне ігнорування ними законодавства, норм та принципів здійснення страхової діяльності визначає і необхідність застосування державою цілого ряду санкцій. На наш погляд, сам обсяг санкцій однозначно оцінити надзвичайно складно, адже він є не тільки свідченням процесів, що притаманні страховій діяльності на певному етапі. Тут можна говорити і про той факт, що здійснення санкцій

опосередковано свідчить про неспроможність держави сформувати таку регуляторну модель, яка б стимулювала раціональну корпоративну стратегію страховиків.

Таблиця 2.7

Інспекційна діяльність Нацкомфінпослуг у 2012-2019 рр.

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Співвідношення кількості перевірок до загальної кількості страхових компаній, індекс	0,16	0,34	0,36	0,09	0,22	0,27	д.н.	д.н.
Співвідношення заходів впливу до загальної кількості страхових компаній, індекс	0,81	1,04	2,22	1,19	1,57	0,09	д.н.	д.н.

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [139].

Проведений аналіз системи державного регулювання страхової діяльності засвідчив, що на сучасному етапі використовується цілком традиційний інструментарій. Кількісні показники конкретних заходів та їх тенденції засвідчують наявність невизначеності щодо майбутніх сценаріїв розвитку вітчизняного страхового ринку та державного регулювання страхової діяльності.

Існуючі на сьогодні підходи представляють собою переважно «регулювання постфактум», коли абсолютна більшість заходів фактично є реакцією держави-регулятора на тенденції, що складаються на вітчизняному страховому ринку. Тоді як в економічно розвинених країнах держава за рахунок регуляторних інструментів намагається формувати модель страхової діяльності, яка відповідає суспільним інтересам. Тобто скоріше мова йде про проактивне регулювання. Відповідно на часі питання про можливість держави з використанням наявного регуляторного інструментарію сприяти подальшому розвитку страхового ринку України.

2.3. Результативність державного регулювання та його вплив на страхову діяльність в Україні

Питання щодо результативності та ефективності державного регулювання страхової діяльності в Україні та його вплив на рівень розвитку страхових відносин є надзвичайно складним та неоднозначним. При цьому, можна говорити про наявність проблем як з теоретичної, так і з прагматичної точок зору. В першу чергу мова має йти про визначення та подальше використання окремих критеріїв (насамперед, кількісних), на основі яких можна визначити та оцінити результати, отримані державою-регулятором. Не треба забувати і про той факт, що різні суб'єкти страхових відносин та економіки в цілому об'єктивно висувають різні вимоги щодо критеріїв, на основі яких можна визначити результативність державного регулювання.

Тут треба зважати на той факт, що один і той самий кількісний показник може отримати різні оцінки з позиції самої держави та інших учасників страхового ринку. Для прикладу можна розглянути вплив податкового регулювання страхової діяльності – держава напряду зацікавлена у зростанні податкових платежів від страхових компаній та інших учасників страхового ринку, тоді як самі вони намагаються мінімізувати обсяг податків, що сплачуються до державного бюджету.

Такі протиріччя зайвий раз засвідчують, що в оцінці результативності та ефективності державного регулювання страхового ринку слід насамперед виходити з можливостей уніфікації інтересів, пошуку компромісу між державою-регулятором та іншими учасниками ринку.

Аналіз наукових праць з цього питання [6; 21; 42] засвідчив, що переважна більшість вітчизняних науковців, які аналізують проблематику державного регулювання страхової діяльності в її оцінках орієнтуються на використання усталених кількісних параметрів, що в першу чергу характеризують рівень

розвитку страхового ринку та самої страхової діяльності. Вважаємо, що такий підхід має право на життя, оскільки він в цілому відображає вплив державного регулювання на страхову діяльність, проте безпосередньо множина кількісних критеріїв має бути розширена.

Основою формування множини критеріїв для оцінки державного регулювання страхової діяльності мають бути наукові погляди на сутність понять «ефективність» та «результативність».

В цьому контексті треба аналізувати і цілі, які перед собою ставить держава-регулятор. З цього приводу наведемо наступну позицію: «Цілі – це конкретний стан окремих характеристик організації, досягнення яких є бажаним і на досягнення яких спрямована її діяльність» [120].

Значною мірою такий підхід можна використати і щодо державного регулювання страхової діяльності. Підтверджується це і науковими поглядами інших авторів: ««Формування цілей розглядається як встановлення параметрів очікуваного найприйнятнішого стану на фіксований момент часу (за певний проміжок часу) у процесі його розвитку з урахуванням динаміки зовнішнього середовища...[167].

Тобто держава-регулятор має насамперед встановити певні орієнтири в розвитку страхового ринку, а з ним – і страхової діяльності, і вже з використанням зазначених орієнтирів – ідентифікувати ключові критерії для оцінки власної діяльності як регулятора страхових відносин.

Також варто враховувати, що доволі часто вчені, досліджуючи поняття «економічна ефективність», напрямую пов'язують її виключно з ефективністю на рівні бізнес-одиниць (корпорацій, підприємств), а не з економічною діяльністю на макrorівні.

Так у роботі класиків сучасної економічної теорії зазначається, що ефективність характеризується співвідношенням між обсягом виробництва продукції і необхідними для її виготовлення ресурсами, тобто визначається як внутрішній параметр функціонування підприємства, віддзеркалюючи ефективність використання ресурсів [95].

В роботі групи вітчизняних авторів на чолі з М. Білик зазначено, що ключовими характеристиками поняття «ефективність» є [9, с. 365]: якісний результат певної діяльності, що характеризує її продуктивність; результат ефективного та раціонального використання всіх видів ресурсів; співвідношення конкретного кінцевого результату до витрат, що забезпечили його отримання.

Також в цьому контексті насамперед треба звернути увагу на позицію Д. Крисанова та Л. Стешенко, які зазначають: «...результативність розглядається як міра досягнення поставлених...цілей, обраної стратегії перспективного розвитку або ж його модернізації» [76].

Вважаємо, що в прагматичній площині оцінка результатів державного регулювання має базуватися на врахуванні таких положень:

1. Ключовим критерієм має бути рівень розвитку страхового ринку та страхової діяльності. З позиції кількісних показників в якості базового для оцінки страхової діяльності має використовуватися обсяг чистих страхових премій. Інші критерії результативності – обсяг податків, що сплачені до бюджетів усіх рівнів страховиками. Окрім того, в Україні на певному етапі розвитку склалася практика, у відповідності з якою уповноважений орган почав надавати певні адміністративні послуги учасниками ринку фінансових послуг, що також варто розглядати як опосередкований ефект від здійснення державного регулювання.

2. Витрати, пов'язані з державним регулюванням страхової діяльності, можна оцінити за допомогою показника обсягу фінансування діяльності уповноваженого органу. Такий підхід має свої вади, адже потрібно розуміти, що не завжди зазначені витрати пов'язані з регулюванням саме страхової діяльності.

Проведений аналіз дає можливість визначити авторський підхід результативності державного регулювання страхової діяльності наступним чином (рис. 2.21):

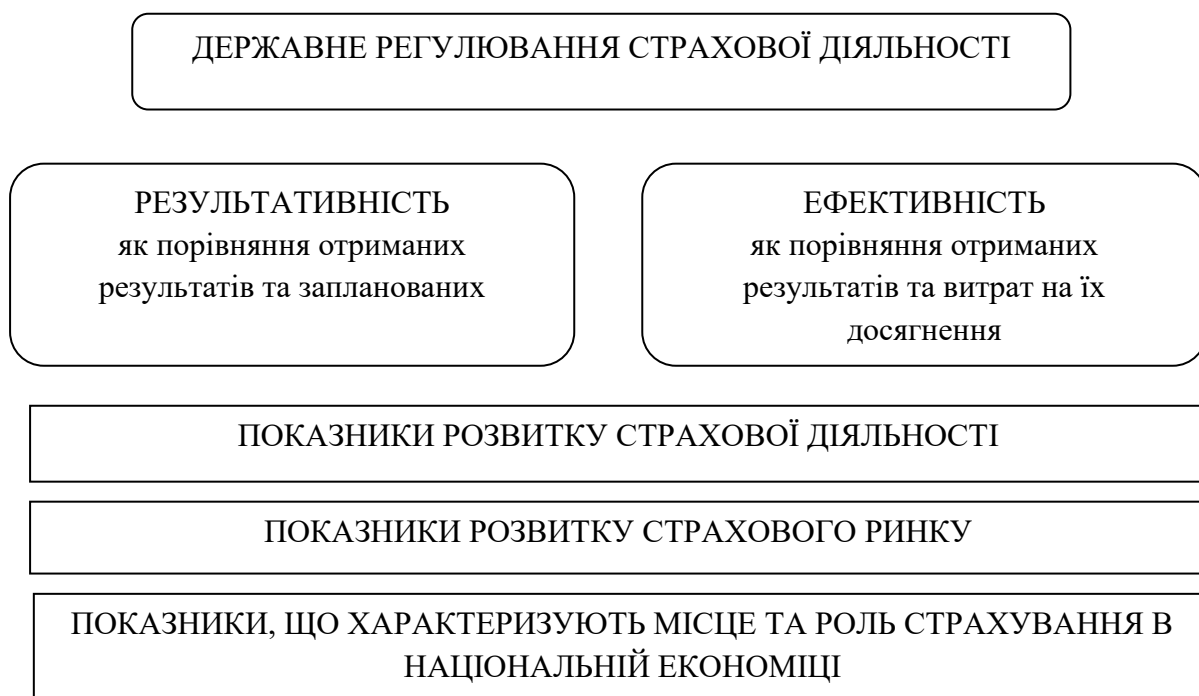

Рис. 2.21. Методичні підходи до оцінки результативності та ефективності державного регулювання страхової діяльності

Джерело: розроблено автором.

В цьому ж контексті, на наш погляд, також слід акцентувати і на наступних питаннях:

1. Порівняння рівня розвитку страхової діяльності та страхового ринку в Україні з аналогічними показниками розвинених ринків, а також показниками ринків країн з «перехідними» економіками.

2. Оцінка впливу державного регулювання на окремі параметри страхової діяльності в Україні.

3. Визначення множини факторів зовнішнього середовища, які впливають на рівень страхової діяльності в Україні та її державне регулювання.

4. Характеристика та обґрунтування впливу потенційних змін у регуляторній моделі на функціонування учасників страхового ринку (буде детально проаналізована у Розд. 3).

Тенденції та сучасний розвитку страхової діяльності в Україні можна оцінити з використанням кількох базових показників. Насамперед, страхова

діяльність характеризується рівнем страхових премій, який характеризує наявний попит на страхові послуги, їх вартість. Зокрема, за період 2011-2019 рр. динаміка абсолютного показника страхових премій в Україні виглядає наступним чином (рис. 2.22):

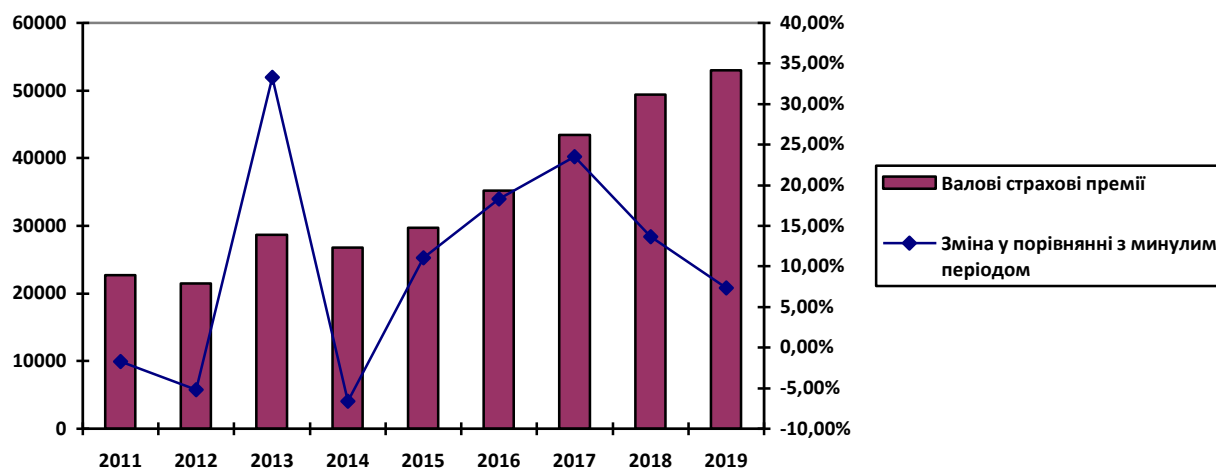

Рис. 2.22. Показник валових страхових премій в Україні та його динаміка у 2011-2019 рр., млн грн

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

Використовуючи дані Рис. 2.22, можна зробити кілька наступних важливих висновків:

1. У період 2011-2014 рр. спостерігалася стагнація страхової діяльності, що визначило коливання показника валових страхових премій на рівні 21-28 млрд. грн. Загалом, підкреслимо, що значна волатильність обсягу страхових премій у зазначений період свідчить про високу чутливість страхового сектору до макрофінансових тенденцій. Адже багато в чому саме соціально-економічні катаклізми 2013-2015 рр. обумовили скорочення обсягів валових страхових премій та, відповідно, зменшення страхового ринку України.

2. В той же час, варто відмітити, після 2015 року обсяг валових страхових премій в Україні почав зростати. В контексті аналізу цього явища потрібно, насамперед, зазначити, що в період фінансово-економічної кризи суттєво змінився курс національної валюти гривні до основних валют світу. Відповідно,

тут варто говорити про значене зростання валових страхових премій саме під впливом девальваційних чинників.

Ще одним показником з високим рівнем релевантності, який можна використати для оцінки масштабів страхової діяльності в Україні, є кількість договорів страхування. Саме на його основі можна визначити популярність того чи іншого виду страхових послуг. Окрім того, його аналіз дає можливість порівняти популярність окремих видів страхових послуг в контексті обов'язкових та інших видів страхування. Слід об'єктивно визнати, що протягом 2012-2013 рр. тенденції зазначеного показника були досить неоднозначними (рис. 2.23).

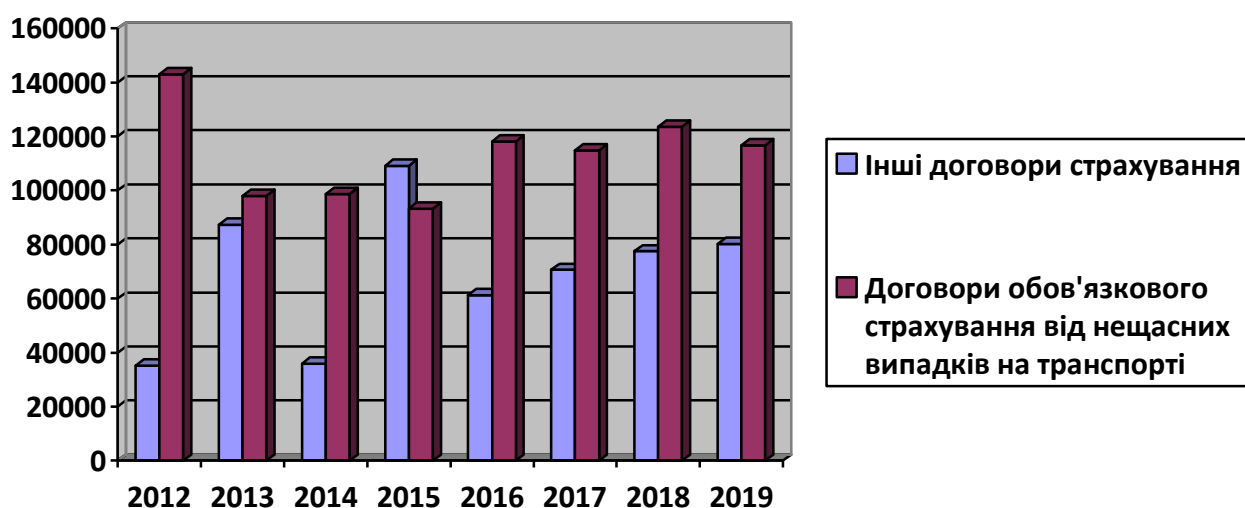

Рис. 2.23. Динаміка показника кількості договорів страхування в Україні у 2012-2019 рр., од.

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

З даних рис. 2.23 можна зробити наступні висновки:

1. Протягом всього періоду спостережень кількість договорів обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті перевищувала кількість інших договорів страхування. Для прикладу, у 2012 році частка договорів обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті становила трохи більше 80 %, станом на початок 2020 року цей показник склав 59,2 %. Зазначена ситуація свідчить не на користь тези про популярність

страхових послуг. Левова частка страхових договорів укладається в сегменті обов'язкового страхування, тоді як більшість видів добровільного страхування не набули значної популярності.

2. Варто підкреслити і значну волатильність показника кількості договорів, які укладаються поза межами обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті. Зокрема, стандартне відхилення цього показника за досліджуваний період становить 36,1 %.

Не менш показовим з точки зору дослідження тенденцій страхової діяльності є показник валових та чистих страхових виплат. Можна погодитися з аргументацією, що рівень страхових виплат багато в чому характеризує рівень довіри споживачів страхових послуг до страховиків. Більше того, досить часто в якості еталонного використовують показник страхових виплат на рівні 67 %, який характеризує страховий ринок Великобританії [112].

Яки видно з даних рис. 2.24, показник рівня страхових виплат надзвичайно далекий від еталонного значення:

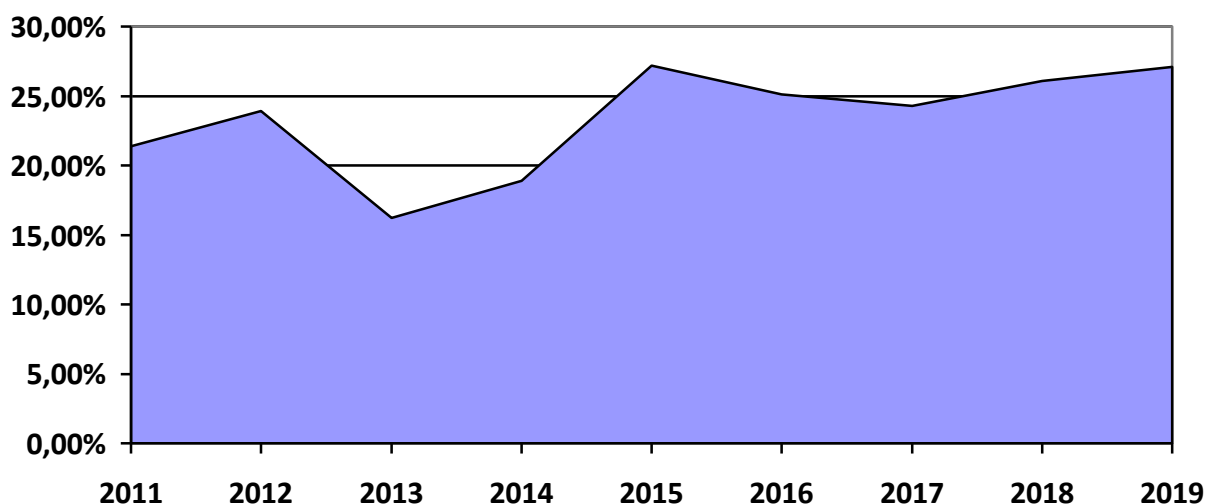

Рис. 2.24. Рівень страхових виплат в Україні у 2011-2019 рр., %

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

Чим можна пояснити той факт, що рівень страхових виплат в Україні жодного разу протягом 2011-2019 рр. не перевищив показника у 30 %, тоді як

для в економічно розвинених країнах він коливається в межах 50-60 %? Насамперед, тут мова має йти про своєрідну корпоративну стратегію вітчизняних страховиків, яка орієнтована переважно на максимізацію економічних вигід кінцевих бенефіціарів, за повного чи часткового ігнорування інтересів інших стейкхолдерів. Звідси – численні проблеми з виплатою страхового відшкодування, намагання більшості страховиків максимально «відтягнути» страхові виплати та зменшити їх рівень. З цих позицій варто визнати, що результативність державного регулювання страхової діяльності в Україні є низькою.

В той же час, якщо ми говоримо про оцінку ефективності державного регулювання діяльності страхових організацій в Україні, також слід зважати на той факт, що на рівні безпосередньо учасників ринку погіршення показників їх діяльності може обумовлене суто внутрішніми причинами, зокрема, ірраціональними, неефективними управлінськими рішеннями. Отже, можна припустити, що оцінка результатів регулювання страхової діяльності в Україні вимагає комплексного підходу, оцінки впливу процесів на мікро- та макрорівня, врахування «відтермінування» регулювальних ефектів з позиції держави та учасників страхового ринку.

В цьому контексті варто орієнтуватися і на міжкрайнові порівняння, мета яких – детермінувати кількісні показники розвитку страхової діяльності з точки зору тенденцій глобального рівня, а також впливу державної регуляторної політики на розвиток страхової діяльності в різних країнах.

Розкриваючи питання щодо порівняльного аналізу рівня розвитку страхування в Україні з іншими країнами, слід насамперед звернути увагу на кілька важливих моментів. Найчастіше рівень розвитку страхової діяльності для міжкрайнових порівнянь визначається виходячи із співвідношення його окремих показників до валового внутрішнього продукту. Універсальність такого підходу можна поставити під сумнів, але, багато в чому, саме такі відносні показники даються можливість оцінити роль держави-регулятора з точки зору страхової діяльності.

Для України вказаний показник у динаміці 2001-2019 рр. виглядає наступним чином (рис. 2.25).

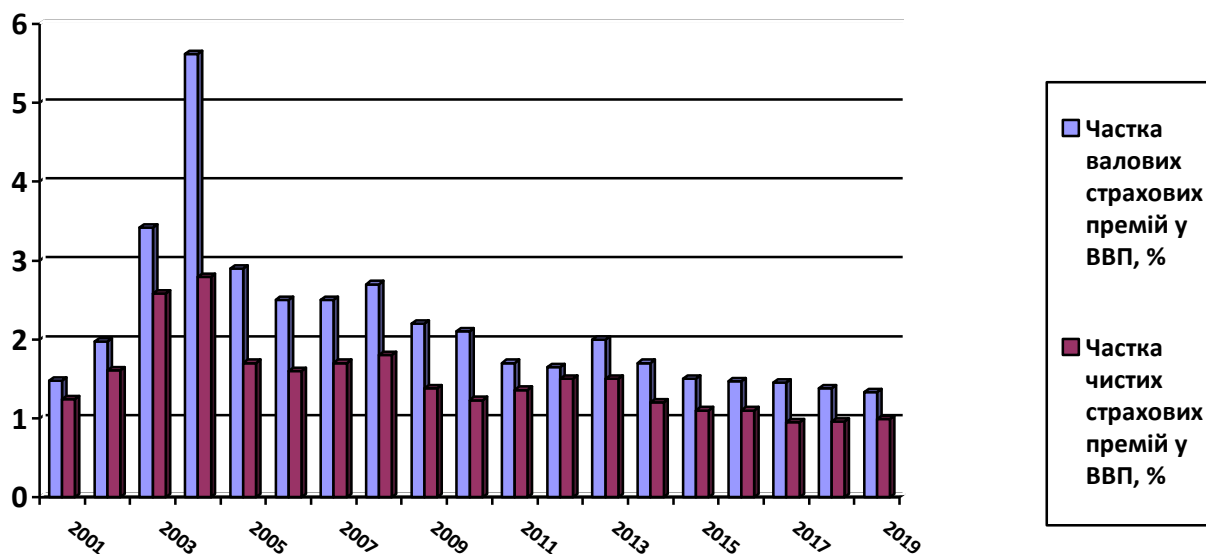

Рис. 2.25. Динаміка співвідношення валових страхових премій та чистих страхових премій до ВВП в Україні, %

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

З рис. 2.25 чітко видно, що і співвідношення валових страхових премій до ВВП і співвідношення чистих страхових премій до ВВП після досягнення «пікового» значення у 2004 році знизилося, і протягом 2006-2015 рр. коливається в межах 1,5-2,5 %, тоді як у 2016-2019 рр. не перевищувало 1,2 % від ВВП.

Цілком природно, що існуюча ситуація щодо розвитку страхової діяльності не може задовольнити ні самих учасників ринку (споживачів та страховиків), ні державу, і суттєво відрізняється від позиціонування страхових ринків в країнах Європи на сучасному етапі. Багато в чому існуюча ситуація визначена слабкою ефективністю моделі державного регулювання страхової діяльності в Україні.

Для прикладу наведемо дані про середнє значення показника Страхові премії/ВВП за період 2006-2019 рр. в окремих країнах з розвиненими економіками, а також країнами колишнього «соціалістичного табору». Чітко

видно, що в країнах з розвинутою економікою страховий сегмент характеризується значно вищими кількісними показниками у порівнянні зі страховими ринками країн з «перехідними» економіками. В той же час, в останній із зазначених груп країн співвідношення валових страхових премій та ВВП є значно вищим у порівнянні з Україною [213]. Так, зокрема у Німеччині зазначений показник коливається в межах 8-10 %, у Франції – на аналогічному рівні. В США його середнє значення близько 8 %, тоді як у Японії в окремі періоди перевищує навіть 10 % від ВВП. Зрозуміло, що в цьому випадку ми говоримо про країни з розвинутою економікою, страхові ринки яких пройшли складний та тривалий шлях розвитку. Але, як буде показано нижче, навіть у порівнянні з іншими країнами «постсоціалістичного» табору показники України виглядають дуже непереконливо.

Разом з тим, привертає увагу той факт, що рівень розвитку страхової діяльності в Україні є надзвичайно низьким і не відповідає потребам української економіки. Це виражається у наступних тенденціях на глобальному рівні, оцінка яких є в цілому невтішною для нашої держави:

- на глобальному рівні спостерігається суттєва різниця у кількісних оцінках показника «Валові страхові премії /ВВП», при чому його рівень багато в чому визначається станом економіки країни. Цілком однозначно можна стверджувати, що в економічно розвинених країнах цей показник вище аналогічного для країн з «перехідними» економіками на 3-5 %;

- в той же час, для країн з «перехідними» економіками динаміка цього співвідношення є доволі стабільною та демонструє тенденцію до зростання. Це свідчить про поступовий характер зростання страхового ринку та страхової діяльності. В той же час, для України цілком природною виглядає його значна волатильність, яка засвідчується стандартним відхиленням на рівні 37,6 %.

В той же час, аналіз результативності та ефективності державного регулювання страхової діяльності в Україні має релевантно відображати не тільки заходи держави-регулятора, але й враховувати вплив інших макрофінансових факторів на страхові відносини. Таким чином, варто

акцентувати увагу на оцінках впливу макроекономічної динаміки на тенденції страхової діяльності в Україні, адже це дасть змогу охарактеризувати ефективність застосування різноманітних регулюючих інструментів щодо страхової діяльності з позиції їх синхронізації з фінансовою політикою держави.

Зокрема, з цією метою показники, для оцінки кореляційного зв'язку варто розділити на дві групи, які характеризують: по-перше, страховий ринок (активи страхових компаній; валові страхові премії); по-друге, макроекономічну динаміку (валовий внутрішній продукт, капітальні інвестиції; індекс інфляції; фінансовий результат підприємств до оподаткування; доходи населення).

Зокрема, доцільно окремо зупинитися на показникові активів страхових компаній України, який характеризує їх економічний потенціал та місце в інституційній фінансовій інфраструктурі України. Фактично, показник активів страхових компаній характеризує їх спроможність здійснювати страхову діяльність. Досить часто мета його використання – порівняльний аналіз фінансового потенціалу страховиків з іншими фінансовими інституціями. В той же час, аналіз показника активів з точки зору рівня розвитку страхової діяльності має і певні недоліки, адже він безпосередньо не пов'язаний зі взаємовідносинами страховиків та інших учасників страхового ринку, зокрема, споживачів страхових послуг.

З рис. 2.27 чітко виокремлюється негативна реакція вітчизняного страхового ринку на кризові явища у вітчизняній економіці. Зокрема, звернемо увагу, що у 2009 році активи страховиків зросли лише на 0,09 %, а у 2015 році було зафіксовано їх падіння на 13,6 % у відносному вираженні. Не можна обійти увагою існування ще однієї суперечливої тенденції – якщо спочатку (2013-2014 рр.) кризові явища суттєво не відбивалися на обсягу активів страховиків, то у 2015 році відбулося різке зниження таких показників, і в 2016 р. нисхідна тенденція знову підтвердилася (рис. 2.26).

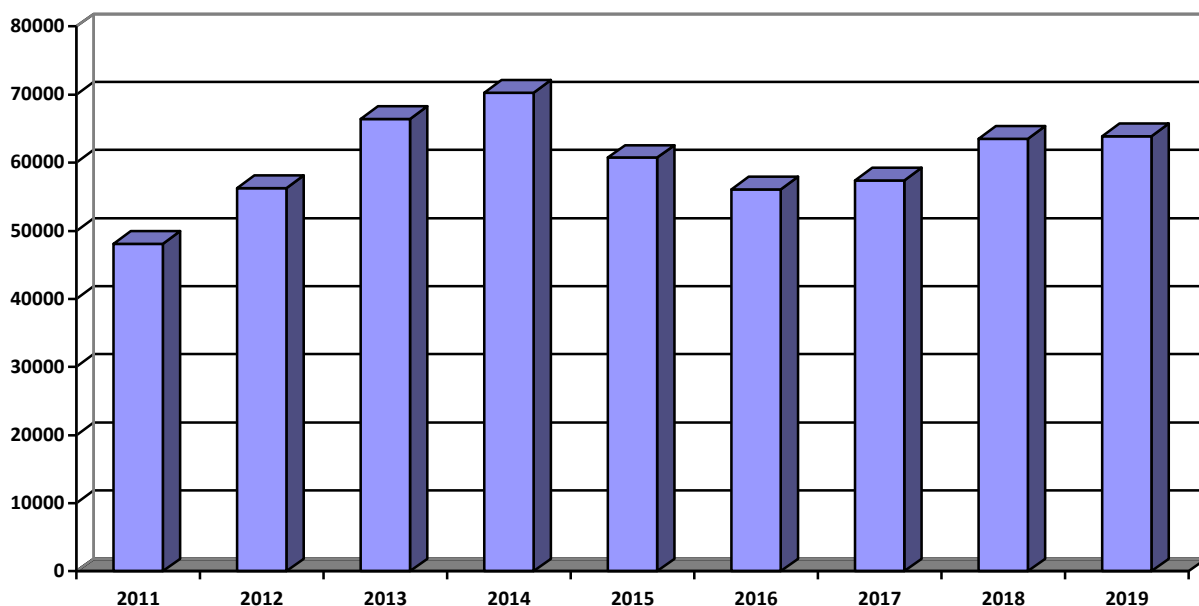

Рис. 2.26. Загальні активи страховиків в Україні у 2004-2019 рр., млн грн

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [11=].

Очевидно, що в умовах, коли «хвора» національна економіка, не варто розраховувати, що страховий ринок демонструватиме зростання. Тому одне із головних завдань держави – «пом'якшити» за рахунок антикризових заходів негативні ефекти для страхового ринку. В той же час, на порядку денному залишаються і невирішені до цього часу питання пошуку подальших шляхів розвитку страхової діяльності в нашій державі.

Значною мірою коливання обсягу активів страховиків на рівні 55-60 млрд. грн. протягом 2015-2019 рр. пояснюється кількома причинами. Насамперед треба враховувати суттєве зменшення кількості страхових компаній в Україні. Проте, треба розуміти, що ми маємо справу також і зі скороченням економічного (фінансового) потенціалу страховиків, їх неспроможністю ефективно забезпечувати виконання функцій страхового ринку в ринковій економіці.

Розрахункові значення парної кореляції між активами страхових компаній та окремими макроекономічними показниками наведені на наступному рис. 2.27.

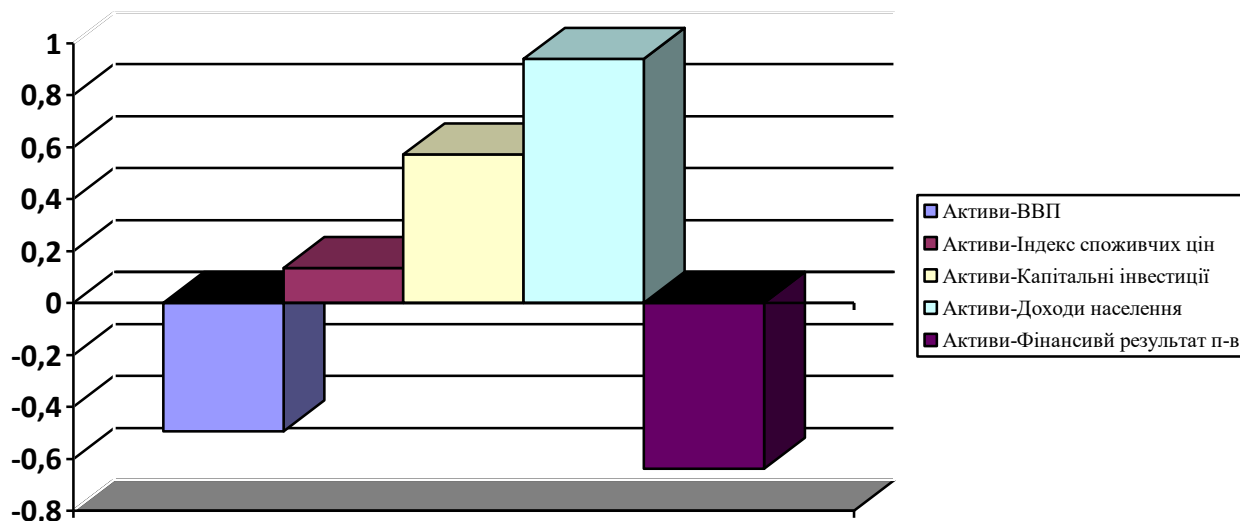

Рис. 2.27. Рівень кореляційного зв'язку між активами страховиків та окремими макроекономічними показниками

Джерело: розрахунки автора.

Розрахунковий рівень кореляційного зв'язку між активами страховиків та визначеними макроекономічними показниками дає підстави для доволі суперечливих висновків:

- ✓ по-перше, привертає увагу той факт, що від'ємною є кореляція між активами страховиків та динамікою ВВП. Якими факторами можна це пояснити? На наш погляд, вітчизняний страховий ринок, як і фінансова система в цілому на мають достатньої ваги з позиції формування ВВП в Україні. Окрім того, це є свідченням існування певного «розриву» між реальним сектором та фінансовим сектором вітчизняної економіки, в т.ч. – страховим ринком;
- ✓ по-друге, від'ємна кореляція між показником активів та фінансовим результатом підприємств до оподаткування. Таким чином, низька результативність діяльності українських підприємств не може розглядатися як істотний фактор в їх стратегії щодо використання страхових послуг;

✓ по-третє, підтверджується гіпотеза про визначальну роль доходів домогосподарств у формуванні попиту фізичних осіб на страхові послуги в Україні.

Вище неодноразово підкреслювалося, що розвиток страхової діяльності, аналогічно як і розвиток страхового ринку в Україні, варто розглядати в контексті функціонування усієї інституційної фінансової інфраструктури. Для демонстрації тенденцій у цій сфері наведемо наступні дані (рис. 2.28):

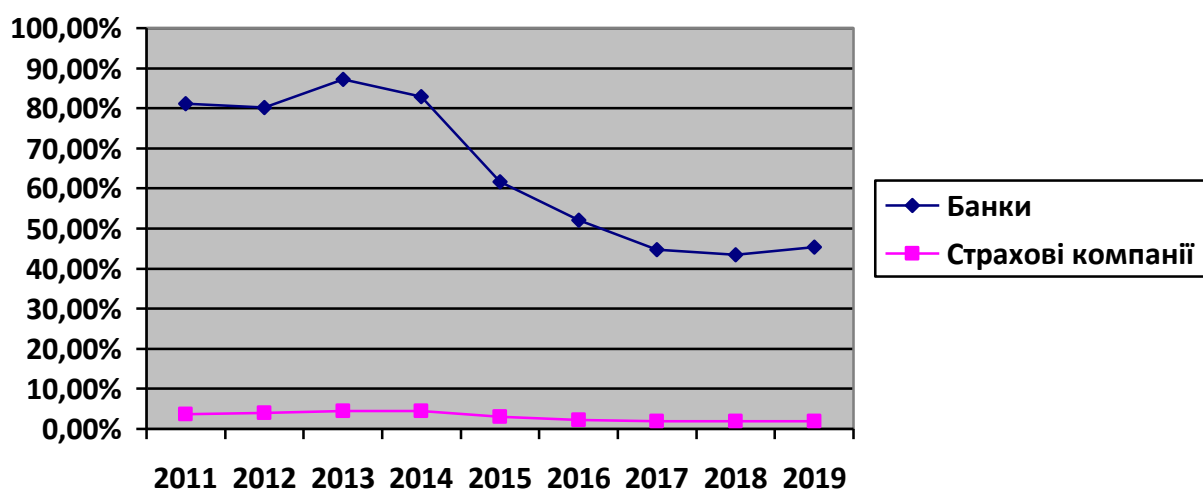

Рис. 2.28. Коефіцієнт «Активи/ВВП» для банків, страхових компаній в Україні у 2011-2019 рр., %

Джерело: складено автором за даними НБУ, Нацкомфінпослуг [].

З рис. 2.28 чітко відслідковується домінування банків в інституційній фінансовій інфраструктурі України. Тільки гостра криза 2013-2016 рр. призвела до суттєвого скорочення кількості банків, і, відповідно, визначила незначне вирівнювання показника співвідношення «Активи/ВВП» у порівнянні з страховими активами та ВВП. В цьому контексті варто відмітити ще один симптоматичний факт – на протязі багатьох років на рівні державної фінансової політики було чітко зафіксовано позицію щодо пріоритетності розвитку банківництва у порівнянні з іншими сегментами вітчизняного фінансового сектору.

Зважаючи на тенденції 2013-2019 рр. у інституційній фінансовій інфраструктурі, варто визнати програшність такого підходу з позиції стратегічних імперативів.

Розрахункові значення рівня кореляції між валовими страховими преміями та основними макроекономічними показниками наведені на наступному рис. 2.29:

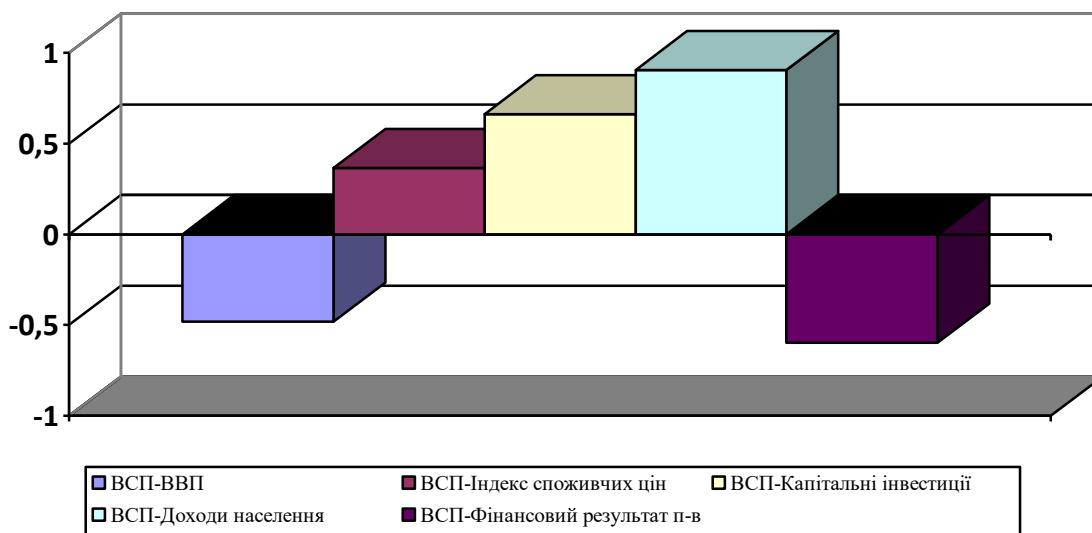

Рис. 2.30. Рівень кореляційного зв'язку між валовими страховими преміями та окремими макроекономічними показниками в Україні

Джерело: розрахунки автора за [110].

Загалом, кореляційна залежність між показником валових страхових премій та макроекономічними показниками є співставною з аналогічним кореляційним зв'язком між активами страховиків та макроекономічними показниками.

Оцінюючи результативність державного регулювання страхової діяльності не можна оминати увагою питання про роль страхових компаній як інвесторів, оскільки це засвідчує макрофінансові ефекти від державного регулювання страхової діяльності. Зазначена проблематика є надзвичайно важливою для України, оскільки на протязі багатьох років не вдалося подолати дефіциту довгострокових ресурсів.

Охарактеризувати інвестиційний потенціал вітчизняних страховиків можна за допомогою показників динаміки сформованих страхових резервів (рис. 2.30).

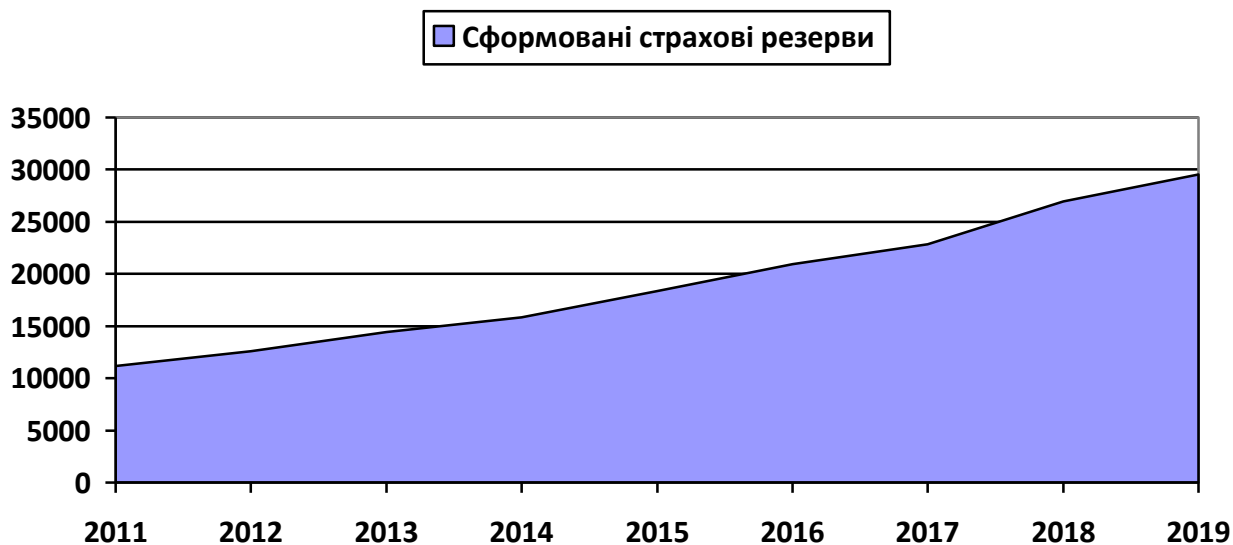

Рис. 2.30. Обсяг сформованих страхових резервів в Україні, млн. грн., на кінець року

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг.

З даних рис. 2.31 чітко видно, що технічні резерви страхових компаній в Україні постійно збільшуються – зокрема, порівняно з 2011 р. абсолютне зростання склало 2,6 раза. Разом з тим, виникає питання про ефективність розміщення вказаних страхових резервів. Загальновизнано, що ефективна страхова діяльність у широкому контексті створює передумови для позиціонування страхових компаній як одних із найбільших інвесторів. На перший погляд, такий підхід безпосередньо не пов'язаних з процесом здійснення страхової діяльності.

На нашу думку, тут можна говорити про тісний зв'язок – адже розміщення страхових резервів, ефективна інвестиційна діяльність страхових компаній є запорукою їх стійкого фінансового стану і, відповідно, результативної страхової діяльності. Саме такої позиції має дотримуватися держава-регулятор в Україні, аналізуючи можливість використання зарубіжного досвіду на вітчизняних теренах.

Надзвичайно симптоматичними в цьому контексті виглядають і порівняння інвестиційного потенціалу вітчизняного страхового сектору з іншими країнами (рис. 2.31).

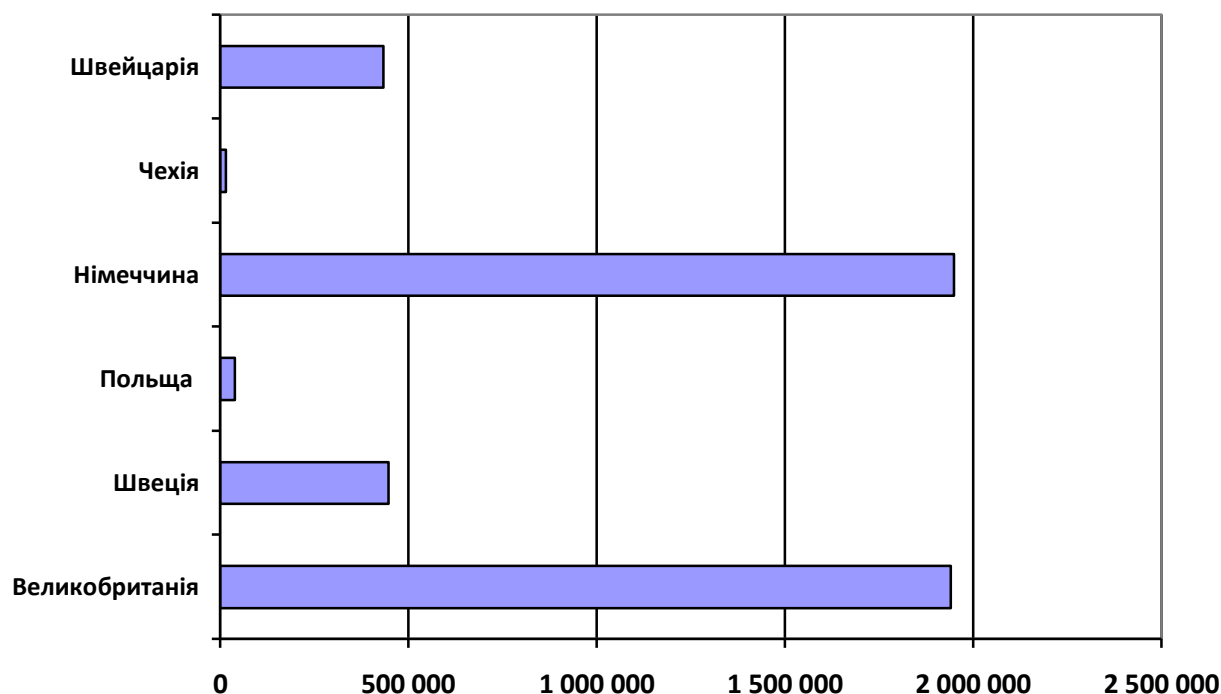

Рис. 2.31. Обсяг інвестиційного портфеля страховиків в окремих країнах Європи станом на початок 2019 р, млрд євро

Джерело: складено автором за [213].

Очевидно, що порівняння за усіма без винятку кількісними показниками розвитку страхового ринку буде не на користь України, навіть якщо за основі взяти страхові ринки країн, що відносно нещодавно приєдналися до ЄС або є кандидатами на членство у цьому об'єднанні. Зрозуміло, що у випадку з економічно розвиненими країнами Європи мова про співставність абсолютних та навіть окремих відносних показників навіть не йде. Виходячи з такої оцінки цілком об'єктивно виникає питання про роль державного регулювання у формуванні існуючої ситуації на страховому ринку України. Особливо помітною різниця в результативності державного регулювання стає в процесі аналізу структури активів страховиків.

Звернемо, зокрема увагу на динаміку показника вартості акцій в активах вітчизняних страховиків, яка є досить показовою з позиції оцінки потенціалу вітчизняного страхового ринку та результативності його державного регулювання (рис. 2.33).

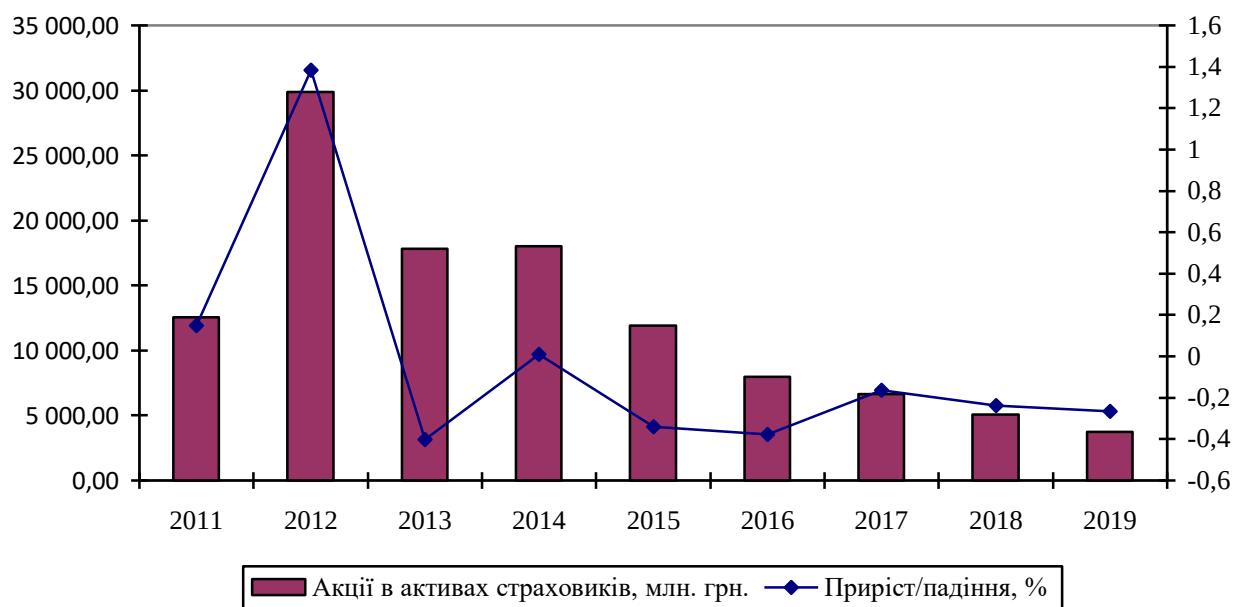

Рис. 2.33. Загальний вартість акцій в активах страховиків та їх динаміка у порівнянні з попереднім періодом у 2005-2019 рр., млн грн, %

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

На наш погляд, інакше як катастрофічною оцінити ситуацію з представленням активів страхових компаній в Україні акціями назвати не можна. «Пік» активності вітчизняних страхових компаній на ринку акцій припав на 2012 рік (29,8 млрд. грн.), після цього обсяг вкладень різко впав, а у 2015-2016 рр. було зафіксовано чергове падіння, яке продовжилося у 2017-2019 рр. В підсумку, станом на початок 2020 року портфель акцій українських страхових компаній становить лише 3,7 млрд. грн.

На наш погляд, такі процеси слід розглядати в двох площинах:

- по-перше, як свідчення деструктивних тенденцій у страховому секторі;
- по-друге, в контексті низької інвестиційної якості вітчизняних корпоративних цінних паперів, визначеною особливостями фінансової стратегії акціонерних товариств в Україні.

На противагу цьому постійно зростають обсяги інвестицій страхових компаній в цінні папери, що емітуються державою – насамперед, тут мова йде про облігації внутрішньої державної позики. Зазначимо, що і на рівні нормативних документів [129], і різноманітних звітів щодо регулювання страхової діяльності така тенденція оцінюється виключно у позитивному ключі.

В загальному визнаємо, що економічно розвинених країнах державні цінні папери справді відіграють роль надійного та малоризикованого активу, відповідно, держава встановлює досить «м'які» норми щодо представленні резервів та активів такими фінансовими інструментами. Реалізація зазначеної концепції в Україні призвела до збільшення інвестицій в цінні папери, що емітовані державою у період 2011-2019 рр. у 6,6 раза.

Об'єктивно, доволі висока частка активів представлена банківськими вкладками викликає численні питання. 2014-2019 рр. стали періодом різкого скорочення кількості банків (зі 181 до 72 од.) до , погіршення ключових показників в цілому по банківській системі. Як наслідок, періодично виникають проблеми з поверненням коштів, що знаходяться на рахунках в банківських установах. Окрім того, загальноприйнятою є теза про необхідність спрямування фінансовими інституціями ресурсів насамперед у промисловий сектор, а не в межах фінансової системи.

В загальному треба зазначити, що структура активів вітчизняних страховиків свідчить як про особливості їх інвестиційної політики, так і про ситуацію в інвестиційній сфері. Ми маємо справу з надзвичайним дефіцитом інвестиційно привабливих фінансових інструментів, відсутністю зацікавленості корпоративного сектору у розміщенні власних цінних паперів на організованих ринках тощо. Як наслідок, на відміну від економічно розвинених країн, страховий сектор так і не став справді потужним інвестиційним агентом.

Оцінюючи ефективність та результативність страхової діяльності в Україні варто акцентувати і на позиціюванні страхового сектору в економіці. Актуальна модель представлення статистичної інформації не передбачає виділення окремо сектору «Страхування» з точки зору внеску в формування тих чи інших

показників. Проте навіть спільний аналіз за видом економічної діяльності «Фінансова та страхова діяльність» може стати підставою для важливих висновків (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Валовий внутрішній продукт вартість за окремими видами
економічної діяльності в Україні, 2012-2018 рр.**

	2012	2013	2014	2014	2016	2017	2018
Сільське господарство, лісове рибне господарство	109785	128738	161145	239806	279701	303949	361173
Добувна промисловість	81660	81259	79120	95141	131650	177170	214260
Переробна промисловість	173912	165055	194050	236692	291471	359867	411467
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	43491	42366	44836	53385	73809	85970	111856
Водопостачання	6625	6573	7236	7924	8502	9880	11394
Будівництво	39049	36902	36876	38928	47457	64431	81259
Оптова та роздрібна торгівля	200763	212090	233702	273989	318075	409994	471844
Транспорт, складське господарство	98859	104483	100889	134978	156745	191209	227256
Інформація та телекомунікації	43379	48372	52724	72596	89268	110296	138828
Фінансова та страхова діяльність	61055	66232	70601	67512	65445	81369	97807
Професійна, наукова та технічна діяльність	41966	47712	47139	55789	68460	86537	113354
Освіта	71771	77986	76068	82778	88996	133213	158620

Джерело: складено автором за даними Держслужби статистики України [152].

З даних табл. 2.8 можна зробити однозначний висновок, що фінансова та страхова діяльність не відіграють значної ролі у формуванні вартості валового внутрішнього продукту в Україні, значно поступають традиційно найбільш потужним галузям вітчизняної економіки – добувній та переробній промисловості, торгівлі, сільському господарству.

Надзвичайно суперечливою є ситуація, якщо оцінювати ефективність державного регулювання страхової діяльності з позиції страхового сектору, як платника податків (насамперед, тут мова йде про прибуткове оподаткування). Очевидно, що дієва модель державного регулювання стимулює страхову діяльність, підвищує її ефективність і, насамкінець, призводить збільшення платежів до бюджету. Виходячи з такої логіки, сучасну модель регулювання страхової діяльності в Україні треба визнати малоефективною, про що свідчить обсяг платежів з податку на прибуток страхових компаній (рис. 2.34).

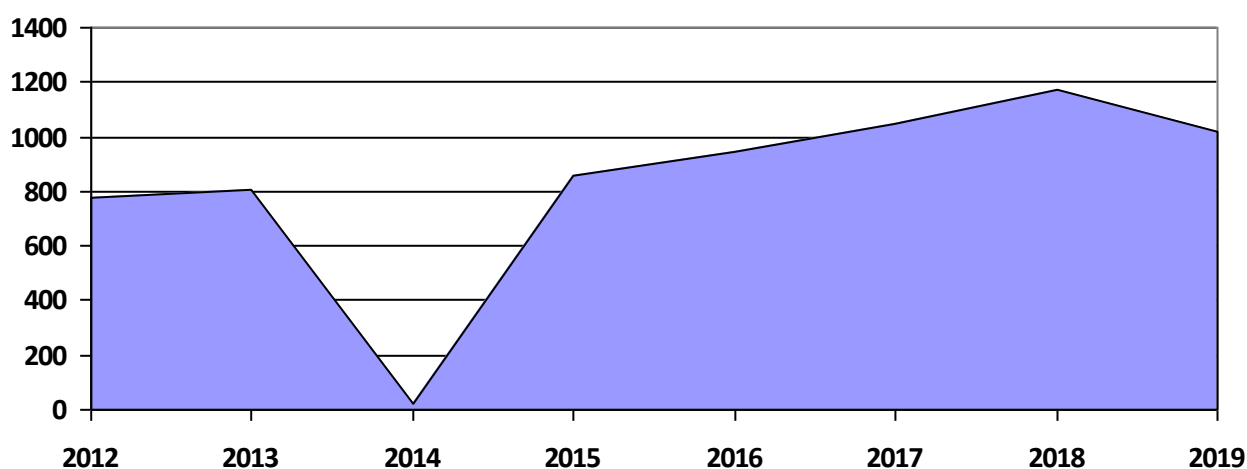

Рис. 2.34. Обсяги податку на прибуток, що сплачений страховими компаніями в Україні у 2012-2019 рр., млн грн

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110] та Державної фіскальної служби України [117].

Дані рис. 2.37 свідчать, що на сьогодні страховий сектор не відноситься до групи крупних платників податків, адже його роль у податкових надходженнях бюджету не перевищує 0,01 %. Окрім того, привертає увагу висока волатильність показника сплаченого податку на прибуток, що свідчить про можливість та використання вітчизняними страховиками різноманітних схем маніпулювання для мінімізації обсягу податкових платежів.

Одним із таких шляхів маніпулювання є перестраховування. Загалом, ситуація з перестраховуванням викликає суперечливі думки у вітчизняних фахівців, які вказують, що на українському ринку перестраховування інститут страхових посередників має достатньо формальний характер з наступних

причин:

- ✓ низька капіталізація, недостатня фінансова місткість вітчизняного перестрахового ринку;
- ✓ принцип «взаємного обміну ризиками» з метою збалансування фінансових потоків за вихідним і вхідним перестрахуванням;
- ✓ перестраховий ринок в основному представлений факультативним перестрахуванням, ризики за яким є незначними, відтак ринок неорієнтований на брокерів [14; 70; 111].

Зрозуміло, що описана ситуація в повній мірі впливає на тенденції в сегменті перестрахування (рис. 2.35):

Рис. 2.35. Обсяг коштів, сплачених на перестрахування в Україні у 2011-2019 рр., млн грн

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

Звернемо увагу на наступні показники: по-перше, катастрофічне падіння обсяг коштів, сплачених на перестрахування у 2011-2012 рр.; по-друге, різке нарощування обсягу перестрахування у 2016 році; по-третє, загальний невисокий рівень коштів, що спрямовуються вітчизняними страховими компаніями на перестрахування.

Зазначимо, що в Україні на рівні нормативно-правової бази до цього часу не вирішено питання щодо інституціоналізації перестрахової діяльності. Це дає

можливість окремих розробляти численні пропозиції, серед яких і законодавче унормування як самого поняття перестраховик, так і його функціонування на страховому ринку України.

В підсумку, можна зробити висновок, що на сучасному етапі в Україні відсутнє професійне перестраховування, оскільки зараз функціонують переважно універсальні страховики, для яких перестраховування є лише одним із видів діяльності. Одним із напрямків активізації перестрахової діяльності є ймовірне створення національної перестрахової компанії за участі держави (така компанія функціонує в Туреччині, Бразилії, Словенії, Польщі); ще один напрям – об'єднання «прямих» страховиків у національний перестраховий пул без участі держави

Проведений аналіз кількісних показників розвитку страхового ринку та страхової діяльності в Україні засвідчив формування численних дисбалансів серед іншого визначених і слабкою ефективністю моделі державного регулювання. з точки зору співвідношення показників розвитку страхової діяльності можна порівняти ефект від регулювання з витратами на його здійснення у вигляді показників фінансування регулятора (табл. 2.10):

Таблиця 2.10

Ключові кількісні показники державного регулювання страхової діяльності в Україні

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Касові видатки на функціонування Нацкомфінпослуг, млн грн	33,5	28,5	25,4	25,1	26,9	61,7	79,4	80,7
Валові страхові премії, млн грн	21508	28661	26767	29736	35 170	43 431	49 367	53 001
Податок на прибуток страхових компаній, млн. грн.	774,70	807,80	23,90	854,92	942,8	1051	1170,2	1017,8 ¹
Кореляційний зв'язок між касовими видатками та валовими страховими преміями							+0,914	
Кореляційний зв'язок між касовими видатками та рівнем оподаткування прибутку							+0,599	

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг.

В загальному можна зробити висновок, що використання ключових кількісних показників розвитку страхової діяльності в Україні свідчить, що на сьогодні модель її державного регулювання є мало результативною та недостатньо ефективною.

Цей висновок стосується як макрофінансових ефектів від страхової діяльності, так і конкретних параметрів впливу страхової діяльності на ті чи інші економічні процеси у вітчизняній економіці.

Непослідовність держави, як регулятора страхової діяльності, сформувало численні дисбаланси, які стримують розвиток вітчизняного страхового сектору, визначають його «підлеглу» роль з погляду економічної динаміки в Україні на сьогодні.

В підсумку виникають численні проблеми, які вимагають від держави докорінного перегляду регулівної політики щодо страхової діяльності в Україні. Тільки комплексний підхід до вирішення цих проблем дасть змогу розраховувати на швидкий прогрес у розвитку страхових відносин на вітчизняних теренах. Разом з тим, такі реформи повинні виходити з факту подальшої інтернаціоналізації страхової діяльності в Україні.

І справа не тільки у підписаних міжнародних угодах та поступовій асоціації, скоріше може йде про необхідність врахування об'єктивних тенденцій, що притаманні страховій діяльності у глобальному вимірі. Інакше, вітчизняний страховий ринок так і залишиться осторонь ключових процесів.

Висновки до розділу 2

Аналіз моделі регулювання діяльності страхових організацій в Україні та дослідження її результативності засвідчили:

- генеза державного регулювання вітчизняного страхового ринку охоплює шість етапів, кожен з яких має важливі особливості в порівнянні з іншими. Політика щодо страхового ринку в Україні була у значній мірі фрагментарною, з великим впливом політичної кон'юнктури, лобізму та ігноруванням державних інтересів. На сьогодні регуляторна модель страхового ринку не є остаточно сформованою, перебуває в стані постійних трансформацій, що деструктивно впливає на функціонування учасників ринку. В середньостроковій перспективі розвиток регулювання діяльності страхових організацій визначатиметься євроінтеграційним вектором розвитку України, вплив якого на функціонування вітчизняного страхового ринку буде неоднозначним;

- прагматична реалізація державної політики щодо страхових організацій відбувається за кількома напрямками. На сучасному етапі можна говорити про поступове відновлення окремих кількісних показників розвитку, проте посткризові синдроми продовжують чинити свій деструктивний вплив. На сьогодні в страховій діяльності сформовані численні дисбаланси, для яких є характерним: різке скорочення (у 1,74 рази) кількості страхових компаній в Україні, що демонструє низьку популярність страхових послуг. Особливо, в частині страхування життя, частка якого в структурі валових страхових премій коливається в межах 6,0-9,0 %; стандартне відхилення кількості договорів страхування (крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті) складає 36,1 %, а питома вага договорів обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті сягає 60 % від їх загальної кількості; рівень валових виплат, який знаходиться в межах 24-27 %, а чистих страхових виплат – 33,1-35,7 %; стандартне відхилення показника активів страховиків складає 7,9 %

- оцінка ефективності та результативності державного регулювання діяльності страхових організацій в Україні дає неоднозначні результати. Суттєвий кореляційний зв'язок між макроекономічними показниками та основними показниками розвитку страхового ринку виявлено лише для доходів

домогосподарств та капітальними інвестиціями. В той же час, в прагматичній площині діяльності Нацкомфінпослуг, а надалі і Національного банку України, найбільш значимим показником є робота зі зверненнями громадян. Тоді як інші форми державного регулювання не чинять суттєвого впливу на показники страхового ринку.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [172-174; 184; 187].

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Концептуальні підходи до розбудови вітчизняної моделі регулювання страхової діяльності

Основні показники розвитку страхової діяльності в Україні свідчать, що він цілком відповідає економічним тенденціям, які були притаманні нашій державі з 1991 р. Періоди стрімкого падіння ключових кількісних показників, змінювалися періодами не менш стрімкого їх зростання. Разом з тим, стратегія держави-регулятора в таких умовах була досить своєрідною – покращення показників розглядалося як наслідок ефективної державної політики, тоді як погіршення аналізувалося виключно в контексті деструктивного впливу різноманітних об'єктивних чинників. Очевидно, що багато в чому така стратегія була програшною, що і визначило сучасний стан страхової діяльності в Україні. Під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів вітчизняному страховому сегментові так і не вдалося зайняти місце, що притаманне йому в країнах з розвиненою економікою. Більшість концепцій та програм, в яких держава декларувала цілком чіткі орієнтири в розвитку страхової діяльності, в тому числі – за рахунок оптимізації моделі державного регулювання, так і залишилися на рівні декларацій.

Більше того, аналіз проведений у Розд. 2, засвідчив, що серед головних першопричин недостатнього рівня розвитку страхової діяльності в Україні є фрагментарність та непослідовність реформування управлінської фінансової інфраструктури. Як наслідок, на сьогодні після чергового реформування у цій сфері в середині 2020 року, передача повноважень Національному банку України залишає надзвичайно велику кількість питань. В тому числі, і з позиції

відповідності вдалому досвідові інших країн. Цілком визнаючи складність страхових відносин та страхової діяльності, як об'єкта державного регулювання, все ж визнаємо левову частку вини держави-регулятора у закріпленні існуючої ситуації. З врахуванням дослідження практики застосування різних форм та інструментів державного регулювання страхової діяльності в Україні, його ефективності та результативності, існує можливість представити наступні результати SWOT-аналізу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз державного регулювання страхової діяльності в Україні

	Сильні сторони	Слабкі сторони
	Можливості	Загрози
Внутрішнє середовище	1. Значний потенціал розвитку страхових відносин в Україні. 2. Наявність попиту зі сторони споживачів страхових послуг та більшості страховиків на формування ефективної моделі державного регулювання в Україні.	1. Результативна практика використання методів недобросовісної конкуренції в страховій діяльності. 2. Неспроможність частини учасників вітчизняного страхового ринку до роботи в умовах провадження нових регуляторних підходів. 3. Існування «кептивних» страхових компаній, що намагаються використати прогалини у нормативно-правовому забезпеченні страхової діяльності
	<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
Зовнішнє середовище	1. Значна зацікавленість з боку основних «гравців» глобального страхового ринку в розвитку бізнесу в Україні. Їх спроможність реалізувати світові стандарти ведення страхового бізнесу в Україні. 2. Наявність контролю за розвитком регулювання страхової діяльності в рамках Угоди про асоціацію «Україна – ЄС».	1. Залежність регуляторних реформ щодо страхової діяльності від політичної кон'юнктури. 2. Відсутність ефективного антикризового інструментарію у уповноваженого органу. 3. Невизначеність та фрагментарність держави-регулятора страхової діяльності 4. Наявність значної кількості «інституційних» провалів на страховому ринку України

Джерело: розроблено автором

Отже, сучасна модель регулювання страхової діяльності в Україні потребує подальшого реформування, навіть зважаючи на передачу повноважень Національному банкові України. Як вже зазначалося, проблема розбудови ефективних регуляторних підходів до страхової діяльності в Україні об'єктивно є складною. Відповідно, держава зобов'язана запропонувати таку концептуальну модель регулювання, страхового ринку, яка б наразі враховувала:

- ✓ по-перше, поточний стан розвитку страхової діяльності;
- ✓ по-друге, євроінтеграційні перспективи та вимоги, викладені в Угоді про Асоціацію України з ЄС;
- ✓ по-третє, тенденції в розвитку страхової діяльності на глобальному рівні її державному регулюванні;
- ✓ по-четверте, необхідність реалізації пакету швидких та радикальних реформ у регулюванні страхової діяльності у «прив'язці» до реформування усієї управлінської фінансової інфраструктури України.

Виходячи з наведених вище концептуальних компонент, потрібно акцентувати увагу на існуючих стратегічних пріоритетах розвитку страхової діяльності, які зафіксовані у програмних та концептуальних документах діяльності різних гілок влади. Так станом на середину 2020 року можна зробити окремі висновки про стратегічні завдання держави-регулятора, виходячи з положень Комплексної програми розвитку фінансового сектора України до 2020 року [72].

Серед положень програми, які були безпосередньо пов'язані зі страхуванням, слід насамперед звернути увагу на таку тезу, яка підтверджує суб'єктивізм держави регулятора в оцінці власної діяльності: «Кількість страхових компаній зменшилась, а рівень проникнення страхування збільшився з 0,7% до 7% ВВП за рахунок зростання чистих премій. Запроваджено накопичувальне страхування. Обсяг довгострокових інвестицій в економіку України за рахунок довгострокових резервів страховиків зі страхування життя

збільшився з 5 млрд. грн. до 15 млрд. грн. Створені передумови для розвитку агрострахування та добровільного медичного страхування [72]».

Надалі акцентовано на окремих заходах нормативного характеру, що спрямовані на стимулювання розвитку страхового ринку та страхової діяльності в Україні.

Вже на етапі прийняття окремі положення цього документу стали об'єктом критики з боку провідних науковців та учасників ринку. Звернемо увагу на той факт, що одним із важелів розвитку, мало стати посилення інституційної спроможності регуляторів за рахунок ряду заходів (рис. 3.1).

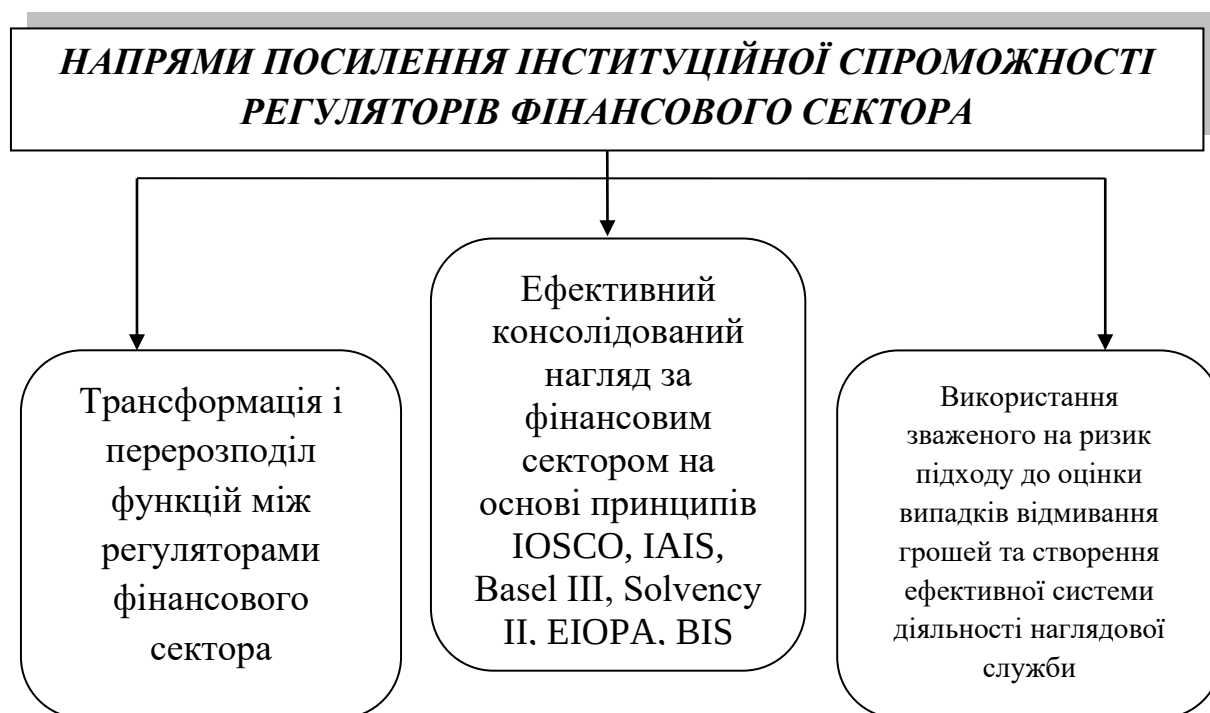

Рис. 3.1. Окремі напрями посилення інституційної спроможності регуляторів фінансового сектору України

Джерело: систематизовано автором за [72]

На зміну зазначеному документові прийшла Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року [158], в якій досить часто повторюються завдання, що були присутні у попередньому концептуальному документі. Це дає можливість зробити висновок, що не усі завдання

Комплексної програма розвитку фінансового сектора України до 2020 року було досягнуто.

З врахуванням аналізу найбільш гострих проблем, що існують у державному регулюванні страхової діяльності в Україні, пріоритетні напрями його розвитку в стратегічній перспективі виглядають наступним чином (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Концептуальні підходи до розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні

Джерело: розроблено автором.

Розглянемо детальніше виділені концептуальні напрями розвитку регулювання страхової діяльності в Україні.

Інституційне забезпечення регулювання страхової діяльності. В цьому контексті можна говорити про необхідність обґрунтування двох стратегічних напрямків:

- по-перше, оцінка переваг та недоліків передачі регуляторних повноважень Національному банкові України;
- по-друге, визначення доцільності та перспектив створення державної страхової компанії в Україні.

Відповідність сформованої станом на середину в Україні моделі державного регулювання страхової діяльності усталеним в економічно розвинених країнах підходах буде розглянута в межах пп. 2.2. Тут визначимо перспективи та недоліки створення в Україні державної страхової компанії. На наш погляд, в цьому питанні варто визнати існування кількох суперечливих моментів, які можуть стати на заваді реалізації зазначеного проекту в нашій державі (табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Переваги та недоліки функціонування в Україні державної страхової компанії

Переваги	Недоліки
1. Розширення спектру регуляторних інструментів для страхової діяльності. 2. Стимулювання розвитку окремих сегментів вітчизняного ринку страхування. 3. Забезпечення попиту на страхові послуги. 4. Дифузія кращої практики страхової діяльності та корпоративного управління. 5. Посилення інвестиційної спроможності вітчизняного страхового сектору. 6. Зростання інвестиційної привабливості вітчизняної економіки для іноземних інвесторів. 7. Можливість отримання додаткових доходів державного бюджету	1. Неоднозначний характер функціонування державних банків в Україні. 2. Негативне ставлення суспільства до діяльності органів управління та посадових з осіб державних фінансових інституцій. 3. Необхідність використання бюджетних коштів на етапі створення та функціонування державної страхової компанії. 4. Потенційна десинхронізація цілей держави-регулятора та державної страхової компанії.

Джерело: розроблено автором.

Незважаючи на існування зазначених протиріч, з посиланням на існуючий зарубіжний досвід, вважаємо за доцільне створити в Україні державну страхову компанію. Найкращим свідченням можливостей, що виникають у цьому зв'язку, є досвід державних страхових компаній Китайської народної республіки [22].

З нашої точки зору, стратегічні імперативи створення державної страхової компанії в Україні є такими (рис. 3.3):

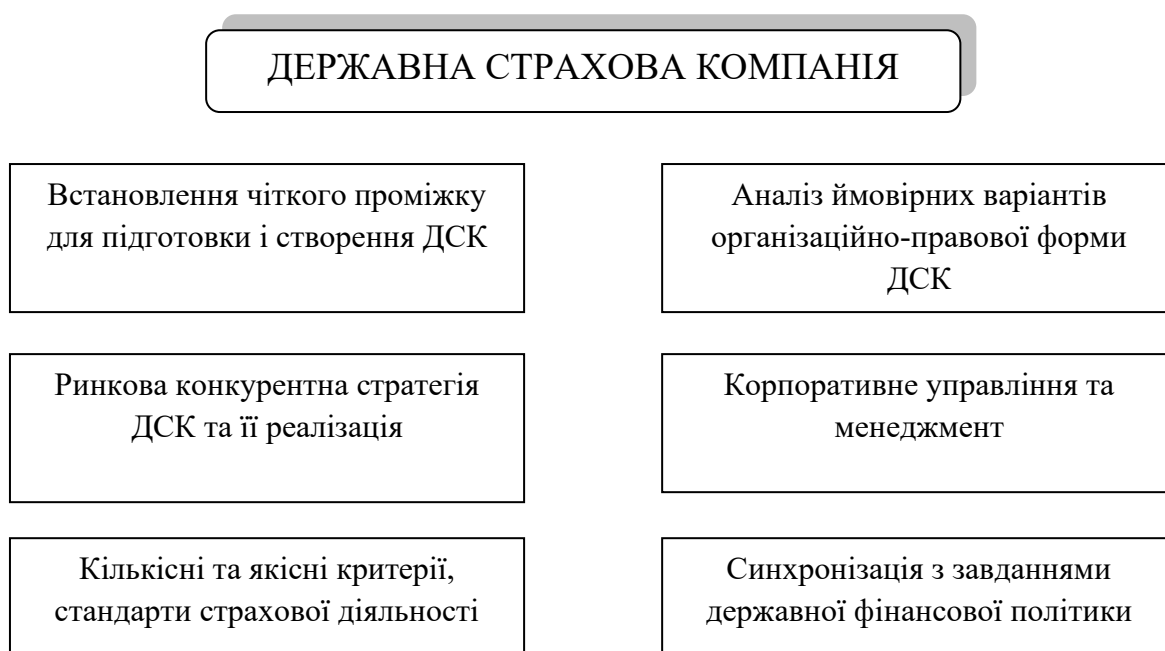

Рис. 3.3. Стратегічні імперативи створення та функціонування державної страхової компанії в Україні

Джерело: розроблено автором.

Деталізовано кожен із напрямків може бути обґрунтований наступним чином.

1. Тривалість підготовчого етапу. Поточний стан страхової діяльності в Україні вимагає від держави швидкості у реалізації реформ у її державному регулюванні. З врахуванням зазначеного, варто розробити Концепцію створення та функціонування державної страхової компанії в Україні, і зазначеним документом передбачити, що тривалість підготовчого етапу має становити не більше 2 років. З нашої точки зору, протягом цього періоду можна

сформувати відповідне організаційне та кадрове забезпечення для функціонування державної страхової діяльності.

2. Організаційно-правова форма функціонування державної страхової компанії та її корпоративне управління . В цьому питанні необхідно виходити з доцільності дотримання наступних положень (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Організаційно-правове забезпечення функціонування державної
страхової компанії в Україні**

№ з.п.	Критерій	Характеристика	Обґрунтування
1	Організаційно-правова форма	Публічне акціонерне товариство	Нарощування фінансового потенціалу державної страхової компанії та спрощення виходу на фондові ринки
2	Обсяг пакету акцій у держави акціонера	У перші 7 років – не менше 100 % з можливістю продажу пакету акцій приватним інвесторам, але за умови збереження частки держави не менше 75% +1 акція	Забезпечення контролю з боку держави за діяльністю ДСК, проте з можливістю продажу частини акцій після закінчення перехідного періоду
3	Модель корпоративного управління	Домінування незалежних представників в наглядовій раді ДСК	Незалежні представники повинні складати не менше 2/3 кількісного складу наглядової ради. Термін повноважень 2 роки. Обсяг оплати праці = базова постійна ставка + винагорода в залежності від обсягу прибутку ДСК. Запровадження конкурсного відбору до органів управління ДСК.

Джерело: розроблено автором.

3. Ринкова конкурентна стратегія державної страхової компанії та її реалізація. Вважаємо, що, з врахуванням актуального стану страхової

діяльності в Україні, державна страхова компанія має функціонувати в сегменті ризикового страхування. В перспективі (особливо, з врахуванням можливого запуску другого рівня пенсійної системи України) можливе створення державної страхової компанії в сегменті страхування життя. Якраз обґрунтований вибір сегментів, на яких функціонуватиме державна страхова компанія, дасть можливість синхронізувати корпоративну стратегію цієї фінансової інституції з цілями та завданнями державної фінансової політики в Україні. Тобто, допускається варіант, коли критерії прибутковості для державної страхової компанії будуть другорядними у порівнянні з іншими кількісними критеріями.

В підсумку, ключові детермінанти функціонування державної страхової компанії в Україні можна представити наступним чином:

Рис. 3.4. Ключові детермінанти створення та функціонування державної страхової компанії в Україні

Джерело: розроблено автором

Надзвичайно актуальним для України є податкове регулювання страхової діяльності, яке зазнавало періодичних змін, виходячи з тих чи інших

пріоритетів, встановлених державою. Сучасна модель оподаткування страхового бізнесу була запроваджена з 1 січня 2015 року, а її найбільш важливі новації передбачали:

- по-перше, сплату страховиками податку на прибуток, отриманого від здійснення операцій зі страхування та іншої, не пов'язаної зі страхуванням, діяльності;

- по-друге, існування 3-% податку на дохід у вигляді страхових премій (страхових платежів) [125].

При цьому, головні аргументи ідеологів таких змін заключалися в убезпеченні від «схемного» страхування. Треба визнати, що в доволі часто представники страхового бізнесу давали підстави для критики на свою адресу від фіскальних органів. Зокрема, за результатами 2013 року (до введення в дію змін у податкове законодавство та до початку політико-економічної кризи) фахівцями Державної фіскальної служби України було виявлено більше 1000 підприємств, які у своїй діяльності для мінімізації податкових платежів скористалися схемами «псевдострахування», а сума донарахованого податку на прибуток склала близько 163 млн. грн. [117].

Проте серед страховиків України домінує діаметрально протилежна позиція. Зокрема, Ліга страхових організацій України наголошує, що «...влада не чує страховий бізнес, оскільки страховики неодноразово зверталися до органів державної влади щодо питання подвійного оподаткування страхової послуги (платежу) за ставками 3% та 18% ... Сьогодні для страхових компаній сплата податку на прибуток це постійно триваюча дискусія з податківцями щодо витрат, які можна віднести на зменшення доходу, що підлягає оподаткуванню» [88].

В першу чергу, тут мова йде про можливості маніпулювання резервами, а також про використання перестрахування.

Вище, в рамках п.п. 2.3 нами наводилися дані щодо обсягів податкового навантаження на податок на прибуток страхових компаній, які засвідчили можливість значних маніпулювань у цій сфері. Додатковий аргументом на

користь цієї позиції може бути і порівняння темпів приросту/падіння валових страхових премій та страхових резервів.

Власний аналіз та дослідження провідних вітчизняних науковців [63; 65] свідчать, що додаткові ризики виникають у випадку, коли темпи приросту страхових резервів перевищують аналогічні показники для страхових премій. Аналіз звітних даних засвідчив додаткові податкові ризики виникали у 2009, 2012, 2014-2015, 2018 рр.

Не менше проблем накопичено і у сфері використання перестраховування для зменшення оподатковуваного прибутку страховиками.

Фактично протягом всього періоду розвитку вітчизняного страхового ринку можна відслідковувати кілька різноспрямованих тенденцій щодо оподаткування страхової діяльності:

- розуміння державою необхідності та важливості підтримки страхового бізнесу в Україні, в тому числі, за рахунок податкового регулювання;
- застосування в різні періоди відмінних за своєю суттю підходів до оподаткування страхової діяльності, періодична зміна пріоритетів в податковій політиці держави;
- використання недобросовісними страховиками та іншими економічними агентами різноманітних «оптимізаційних схем», спрямованих, насамперед, на зменшення обсягу оподатковуваного прибутку та, відповідно, платежів до бюджету.

Таких чином, на сьогодні постає питання вибору з кількох альтернатив наступного порядку:

- а) збереження чинних нормативних підходів до оподаткування страхової діяльності;
- б) врахування позиції учасників страхового ринку та кардинальна зміна моделі оподаткування страхової діяльності;

в) збереження чинної моделі оподаткування страхової діяльності, але мінімізація деструктивного впливу відсутніх та неповноцінних компонентів податкового законодавства на рівень оподаткування страховиків.

На наш погляд, з врахуванням тенденцій, що притаманні страховій діяльності в Україні, принципово незначного рівня податкового навантаження на фінансові інституції загалом, держава має зупинитися на компромісному варіанті, в якому буде збережена чинна модель, але знижено рівень податкових ризиків.

Компромісний пакет заходів щодо оподаткування страхової діяльності в Україні виглядає наступним чином (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Напрямки розвитку оподаткування страхової діяльності в Україні

Напрямки удосконалення	Потенційний вплив на страхову діяльність
Збереження чинної моделі оподаткування страхової діяльності	Збільшення рівня прогнозованості податкового регулювання страхової діяльності
Зниження можливостей маніпулювання резервами та витратами страхових компаній	Зниження рівня податкових ризиків, що генеруються страховою діяльністю
Трансформація підходів до регулювання перестрахування в Україні	
Введення тимчасового мораторію на зміни в оподаткуванні страхової діяльності (до 10 років)	Закріплення правового поля в питанні оподаткування страхового бізнесу

Джерело: розроблено автором.

Зазначимо, що держава фактично визнала власну неспроможність повністю нівелювати деструктивний вплив недоліків законодавства на страхову діяльність. Свідченням цього є періодичні спроби подолати існуючі дисбаланси шляхом внесення змін до податкового законодавства [135].

Зокрема, з 1 січня 2019 року фінансовий результат до оподаткування страховиків збільшується на позитивну різницю між сумою будь-яких виплат (винагород) страховим посередникам та іншим особам за надані послуги щодо укладання (продовження) договорів страхування та сумою нормативу витрат на виплати страховим посередникам, розрахованих за методикою, визначеною уповноваженим органом, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику [135].

Проте зазначені зміни стосуються лише одного із можливих каналів «оптимізації» податкових платежів від страхової діяльності. Інші – насамперед маніпулювання страховими резервами, витратами та використання перестрахування на сьогодні не подолані.

Зазначимо, що проблематика маніпулювання страховими резервами напряду визначена і іншою проблемою державного регулювання страхової діяльності в Україні – недостатньою платоспроможністю вітчизняних страхових компаній.

Розуміння важливості цієї проблеми визначило прийняття у 2018 році Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика [129].

В загальному зазначений крок був визначений ситуацією, що склалася на страховому ринку. Зокрема, поряд із численними порушеннями стандартів та правил здійснення страхової діяльності, виникали численні питання і щодо показників фінансової стійкості багатьох страхових компаній. Як наслідок, суттєво знижувалася їх платоспроможність, що деструктивно відображалось на можливостях виплати страхового відшкодування.

Оцінюючи вплив цього регуляторного акту на страхову діяльність наведемо наступні дані (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Окремі показники платоспроможності страхових компаній в Україні

Показники	1.01.2019	1.01.2020
Кількість страхових компаній, що порушують нормативи платоспроможності та достатності капіталу, од.	68	47
Частка прийнятих активів у структурі активів страховиків, %	68,5	66,7
Структура прийнятих активів, % (найбільші 5 за рангом)	Депозити – 28,3 %; Державні цінні папери – 18,2 %; Дебіторська заборгованість – 18,2 %; Права вимоги до перестраховиків – 12,0 %; Нерухоме майно – 6,7 %	Депозити – 31,6 %; Державні цінні папери – 22,0 %; Залишки в МТСБУ – 7,5 %; Права вимоги до перестраховиків – 11,9 %; Нерухоме майно – 9,1 %

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг та Національного банку України [110; 153]

Дані табл. 3.5 з одного боку засвідчують існування певних позитивних тенденцій (наприклад, у вигляді збільшення частки депозитів та державних цінних паперів), з іншого – негативних. Про останнє зокрема свідчить нарощування частки нерухомого майна. Проте в будь-якому випадку на сьогодні можна зробити висновок щодо необхідності перегляду чинних критеріїв та нормативів:

- щодо боргових цінних паперів емітованих резидентом України (не більше 50 % протягом 15 днів);
- активів, що розміщені в банках (не більше 60 % протягом 20 днів);
- акцій українських емітентів, що пройшли процедуру за I рівнем лістингу; акцій іноземних емітентів (за умови провадження ним діяльності не менше ніж 5 років).

В контексті вирішення існуючого комплексу проблем на вітчизняному страховому ринку слід особливу увагу приділити питанням розвитку антикризового інструментарію в розпорядження уповноваженого органу,

використання якого до 2020 року було недостатньо ефективним [24; 57] (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Особливості протікання кризових явищ на страховому ринку України

Джерело: розроблено автором.

Зазначимо, що на рівні Національного банку України існує розуміння важливості зазначених проблем, що визначене і на рівні окремих концептуальних документів [90].

Цілковито погоджуючись з тезою щодо необхідності запровадження проактивного ризик-орієнтованого пруденційного нагляду за страховими компаніями, вважаємо за доцільне акцентувати на необхідності реалізації наступних заходів:

1. Затвердити множину кількісних критеріїв, а також їх граничні значення, досягнення яких свідчитиме про кризові явища на страховому ринку України.
2. На рівні концептуальних, програмних документів передбачити комплекс антикризових заходів, що можуть бути реалізовані національним

банком України та іншими регуляторами у випадку, якщо визначені кількісні показники сягнуть критичних значень.

3. Антикризіві заходи щодо страхової діяльності мають бути синхронізовані з аналогічними заходами на рівні усієї фінансової інфраструктури та загалом національної економіки.

Захист прав споживачів страхових послуг. Питання дотримання прав споживачів фінансових послуг залишається одним із найбільш гострих з точки зору перспектив розвитку вітчизняного страхового ринку. Як засвідчив аналіз, проведений у Розд. 2, на страховому ринку України порушення справ споживачів страхових послуг є системним, масовим явищем. Зокрема, треба визнати, що зазначені порушення є свідомими з точки зору вітчизняних страхових компаній. Обсяги додаткового прибутку, що отримані таким чином, як правило компенсують ті можливі фінансові санкції, накладені регуляторами. Також варто звернути увагу, що на вітчизняному страховому ринку майже відсутні репутаційні ризики – як з погляду самих страхових компаній, так і з позиції їх кінцевих бенефіціарів.

Більше того, використовуючи численні «інституційні провали» вітчизняного страхового ринку та економіки, які визначають особливості корпоративних стратегій окремих страхових компаній. Варто зазначити, що держава-регулятор може використовувати широкий спектр заходів, орієнтованих на захист прав споживачів страхових послуг. Тут варто консолідувати зусилля як самих страховиків, такі і регулятора та споживачів фінансових послуг. Підкреслимо, що на протязі багатьох років в Україні спостерігається надзвичайно низький рівень фінансової грамотності населення, що формує додаткове підґрунтя для зловживань з боку вітчизняних страхових компаній

Вирішення існуючих проблем у цій царині потребує комплексного підходу, основні складники якого можна зобразити наступним чином (табл. 3.6):

Таблиця 3.6

Ключові напрямки захисту прав споживачів страхових послуг в Україні

Національний банк України	Страховики	Споживачі фінансових послуг
1. Підвищення прозорості та гласності в діяльності НБУ, як ключового регулятора страхової діяльності в Україні. 2. Посилення інструментів впливу на діяльність страхових компаній, що порушують права споживачів фінансових послуг. 3. Підвищення транспарентності страхового ринку. 4. Активізація співпраці з об'єднаннями страховиків та споживачів фінансових послуг.	1. Активізація діяльності об'єднань, спілок, асоціацій страховиків в напрямку створення конкурентних умов на страховому ринку та захисту прав споживачів страхових послуг	1. Підвищення рівня фінансової грамотності фізичних осіб 2. Діяльність громадських об'єднань спілок споживачів фінансових послуг

Джерело: розроблено автором.

Посилення конкуренції на страховому ринку. Процеси, що притаманні вітчизняному ринку страхування знову актуалізують питання щодо концентрації страхового ринку. Цілком об'єктивно треба визнати, що крупні страхові компанії можуть, як правило, більш ефективно протистояти кризовим явищам, відповідно, в існуючих умовах вони відіграють роль своєрідного «стабілізатора».

З іншого боку, надмірна концентрація страхового ринку створює доволі стандартну множину загроз, серед яких – і цінові дисбаланси, зменшення

потенційного вибору для споживачів страхових послуг тощо. В загальному, на сьогодні конкурентне середовище на вітчизняному надзвичайно слабе, тому рівень страхової діяльності далекий від загальновизнаних у світі стандартів.

Для страхового ринку України характерна значна концентрація в сегменті страхування життя та у сегменті ризикового страхування. Для виправлення існуючої ситуації пропонується реалізувати комплекс заходів:

1. Розробити та імплементувати в практичну діяльність Положення про конкурентне середовище на страховому ринку України.

2. Здійснювати моніторинг та контроль за рівнем цінової конкуренції (за рахунок страхового тарифу) в страховому секторі України. Проводити та оприлюднювати аналіз випадків порушення конкурентної політики в сфері формування страхового тарифу.

3. Доповнити положення щодо нагляду за страховою діяльністю в частині порушення принципів конкуренції на страховому ринку України.

4. Стимулювати непрямыми заходами розвиток нецінової конкуренції на страховому ринку, що стимулюватиме підвищення якості страхових послуг в цілому по ринку.

5. В сегменті страхування життя забезпечити конкурентні переваги для страхових компаній порівняно з іншими фінансовими інституціями, що надають фінансові послуги аналогічного характеру (банки, недержавні пенсійні фонди).

Розвиток інструментів фінансового ринку. На сучасному етапі розвитку українські страхові компанії фактично втрачають статус інституційного інвестора. В значній мірі такі процеси обумовлюються як слабкістю самих страхових компаній, так і недостатнім рівне розвитку інструментів фінансового ринку в Україні. З метою подолання існуючих диспропорцій пропонується:

- ❖ актуалізувати критерії та вимоги до активів страховика, що затверджені Положенням про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів страховика з врахуванням поточної

ситуації на фінансовому ринку: в частині зменшення частки банківських вкладів; облігацій підприємств українських емітентів; нерухомого майна;

❖ встановити можливість швидко переглядати Національним банком України існуючі нормативи диверсифікації з урахуванням процесів, що відбуваються на фінансовому ринку України. В умовах кризи надзвичайно складно розраховувати на швидку реакцію Верховної Ради України в питанні зміни існуючих нормативів, тоді як Національний банк України має відповідну можливість.

❖ в рамках уніфікації діяльності регуляторів фінансового сектору спільно з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку розробити комплекс заходів, спрямованих на: а) концентрацію торгівлі фінансовими інструментами на фондових біржах; б) розвиток ринку похідних фінансових інструментів; в) підвищення інвестиційної привабливості корпоративних цінних паперів. Слід зважати на той факт, що результативна інвестиційна політика буде запорукою і успішної стратегії щодо страхової діяльності. На сьогодні такий зв'язок в Україні порушено. Відповідно, держава повинна розглядати державне регулювання страхової діяльності в контексті загальних цілей розвитку вітчизняного фінансового сектору.

Загалом, реалізація концептуальних засад розвитку державного регулювання діяльності страхових організацій в Україні вбачається надзвичайно складним процесом, в якому повинні бути зацікавлені усі без винятку учасники вітчизняного страхового ринку.

Разом з тим, виділення у пп. 2.1 євроінтеграційного етапу розвитку страхового ринку вимагає додаткового аналізу питання про можливість імплементації зарубіжного досвіду у цій сфері на вітчизняних теренах.

3.2. Євроінтеграційні координати державного регулювання страхової діяльності в Україні

Використання зарубіжного досвіду у вітчизняній економіці є одним із найбільш неоднозначних питань в розвитку України. Вже з перших років незалежності точаться гострі дискусії, які стосуються як безпосередньо необхідності запозичення зарубіжних підходів та моделей, так і форм, методів та інструментів, за рахунок яких практика інших країн буде імплементована а вітчизняні терени. Зазначимо, що в наукових колах та експертному середовищі зустрічаються позиції, в яких взагалі ставиться під сумнів питання про доцільність використання зарубіжного досвіду в Україні. Не в останню чергу цей скепсис пояснюється неоднозначним досвідом економічних реформ особливо в частині отриманих результатів.

Науковий доробок вітчизняної фінансової науки рясніє численними пропозиціями, що спрямовані на використання зарубіжного досвіду державного регулювання страхової діяльності. Як правило в основі таких рекомендацій покладено аналіз існуючих регуляторних моделей, в тому числі – і в країнах з «перехідними» економіками. Зазначимо, що незважаючи на численні прорахунки в минулому, слід виходити з того, що невпинна інтеграція України в світовий фінансовий простір не залишає місця для політики ізоляції. Наша держава має у повній мірі використати ефективні підходи до державного регулювання страхової діяльності, щ були використані як в економічно розвинених країнах, так і в країнах, які реформують свою економіку.

Подальший розвиток державного регулювання страхової діяльності Україні, на наш погляд, має враховувати кілька важливих моментів:

- по-перше, існує цілий ряд імперативних вимог, зафіксованих на рівні Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, які деталізовані у відповідні стратегічні документи на рівні конкретних регуляторів;

- по-друге, імперативний характер Угоди про асоціацію не виключає можливості використання нашою державою зарубіжного досвіду, насамперед, в частині концептуальних підходів до регулювання страхової діяльності;

- по-третє, держава, як регулятор страхової діяльності, має володіти чітким баченням щодо місця та ролі страхової діяльності в економічних процесах, а також запропонувати алгоритм та інструменти досягнення встановлених цілей. Тобто, необхідність використання зарубіжного досвіду на вітчизняних теренах має об'єктивний характер, проте такий підхід має враховувати і ті особливості, що притаманні страховій діяльності в Україні та економічним відносинам – взагалі.

Виходячи з наведеного вище, в першу чергу варто ідентифікувати місце страхової діяльності в економічних процесах на глобальному рівні. Такий підхід дає можливість окреслити вихідні умови для України, адже цілком очевидним є той факт, що на сьогодні наша держава та її страховий ринок суттєво відстають за ключовими показниками розвитку від страхових ринків багатьох держав бувшого «соціалістичного табору». Окрім того, треба враховувати той факт, навіть наявність Директив ЄС не виключає використання різними країнами відмінних підходів до регулювання страхової діяльності на національних ринках.

Відкритим залишається і питання щодо типології вітчизняної регуляторної моделі страхового ринку (з врахуванням чергових змін у 2020 році), що відповідним чином може відобразитися і на страховій діяльності. Загалом, аналіз вітчизняної літератури засвідчує наявність типових підходів (частково це питання розглядалося вище – в межах пп. 1.3) до таксономії моделей державного регулювання страхового ринку в цілому та страхової діяльності – зокрема.

В найбільш поширеному підході такий опис виглядає наступним чином (рис. 3.6).

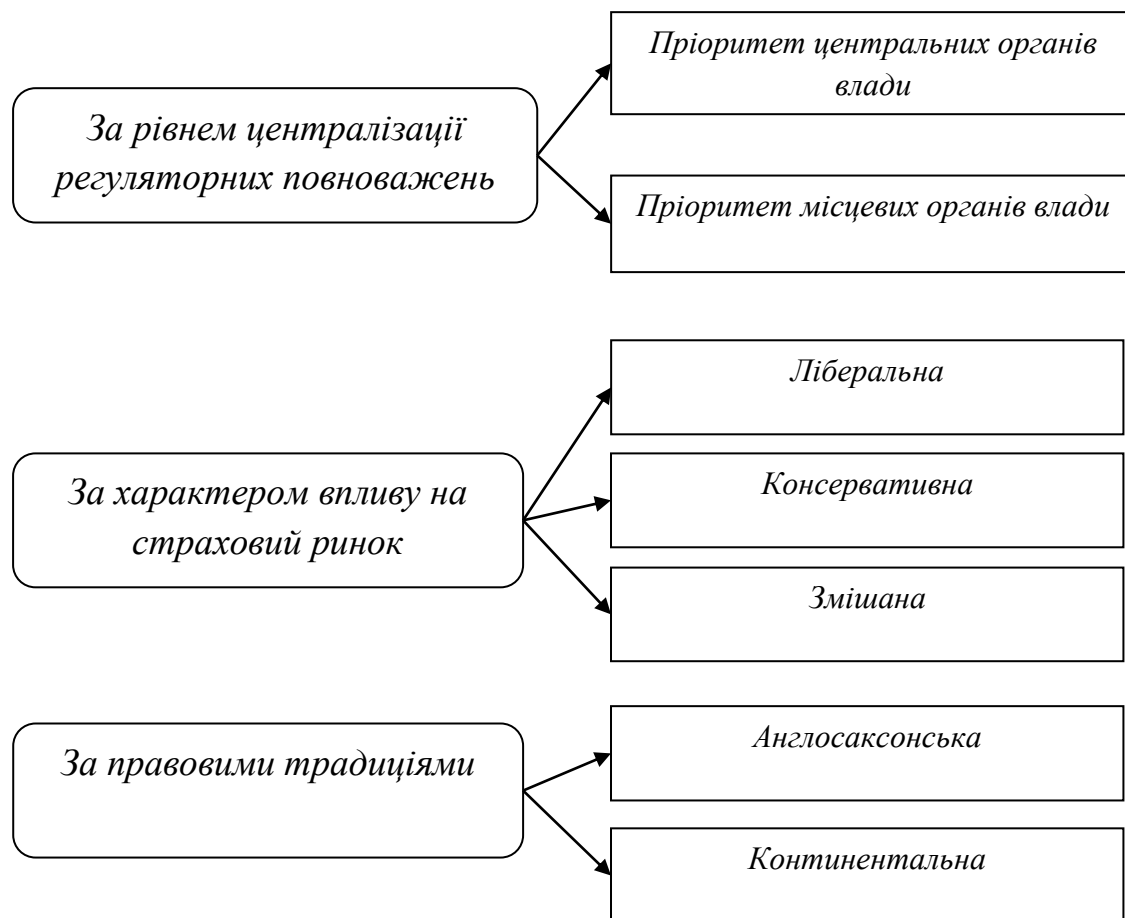

Рис. 3.6. Типологія моделей державного регулювання страхового ринку та страхової діяльності

Джерело: систематизовано автором

Наведений поділ моделей державного регулювання страхових відносин, а з ними і страхової діяльності, є в певній мірі формальним, особливо, зважаючи на процеси конвергенції та уніфікації як особливих форм прояву фінансової глобалізації. Це дає змогу окремим вченим говорити про універсальність усіх без винятку моделей державного регулювання страхового ринку, яка проявляється у наступному [105]:

- ✓ формування галузевого страхового законодавства;
- ✓ виокремлення спеціальної регулюючої структури – органів страхового нагляду;

- ✓ встановлення правил і критеріїв допуску до ведення страхових операцій;
- ✓ здійснення контролю за поточною діяльністю страхових компаній і посередників;
- ✓ наявність податкового регулювання.

В свою чергу, аналізуючи таку цю позицію, відомий вітчизняний фахівець В. Фурман зазначає: «Специфіка ж і оригінальність моделей регулювання страхової діяльності може проявлятися в різних аспектах: особливостях страхового і загального законодавства; статусі і структурі органів страхового нагляду; процедурних питаннях допуску до страхової діяльності; методах і формах регулювання страхової діяльності; ступені популярності й активності використання окремих інструментів регулювання» [197].

На наш погляд, акцентуючи на типології вітчизняної моделі регулювання страхової діяльності, слід зазначити наступне:

1. За рівнем централізації регуляторних повноважень Україна однозначно відноситься до ринків з пріоритетом повноважень центральних органів влади. Така модель була сформована історично і витікає з адміністративно-територіального устрою нашої країни.

2. Щодо оцінки за характером впливу на діяльність учасників страхового ринку. В цьому питанні слід зважати на той факт, що нині процес інституційного оформлення страхового ринку Відповідно українську регуляторну модель страхової діяльності можна однозначно віднести до змішаної.

3. За правовими традиціями українська модель регулювання страхової діяльності об'єктивно тяжіє до континентальної моделі.

В підсумку, зважаючи на процеси конвергенції та уніфікації, що притаманні глобальному страховому ринку, а також на ключові характеристики страхової сфери в Україні, можна стверджувати, що в нашій державі відбулося поступове формування централізованої моделі регулювання з правовими основами континентального типу. В той же час, це не знімає питання щодо

переваг та загроз, які виникають для страхової діяльності в Україні у зв'язку з інтернаціоналізацією страхових відносин. Очевидно, що використання переваг та нівелювання впливу загроз багато в чому має реалізуватися з допомогою інструментів державного регулювання.

Аналіз зазначеної проблеми вимагає ідентифікації місця України у страхових відносинах глобального рівня. Зокрема, досить виразною та показовою в цьому контексті є структура світового страхового ринку станом на початок 2020 року.

В регіональній структурі глобального страхового ринку можна чітко ідентифікувати три сегменти-лідери: європейський, азійський та північноамериканський, сукупна частка яких коливається в межах 90 % за показником валових страхових премій. В контексті дослідження цього питання слід також звернути на суттєве зростання у ХХІ ст. частки азійського ринку, яка об'єктивно є наслідком швидкого економічного прогресу Китаю та ряду інших азійських країн.

На наш погляд, досвід цих країн Азії може бути лише частково використаний для оптимізації регуляторної моделі страхового ринку України, оскільки європейський вектор розвитку об'єктивно за багатьма ключовими позиціями буде вступати в протиріччя з заходами, що були реалізовані в Китаї та інших країнах Азії.

Виходячи з цього розглянемо динаміку валових страхових премій на європейському ринку (рис. 3.7). Оцінюючи дані рис. 3.7, можна зробити окремі висновки щодо тенденцій європейського страхового ринку:

- в період 2004-2019 рр. цей сегмент європейської економіки демонструє значний рівень «зрілості», про що свідчить стабільність показника валових страхових премій. Звернемо увагу на низьку волатильність цього показника – розрахункове значення стандартного відхилення на рівні 12,4 %;
- можна стверджувати про суттєвий вплив макроекономічної динаміки на базові показники страхового ринку – зокрема, найбільше відносне падіння (на

14,1 %) порівняно з попереднім роком було зафіксовано у 2008 році, в період глобальної економічної кризи.

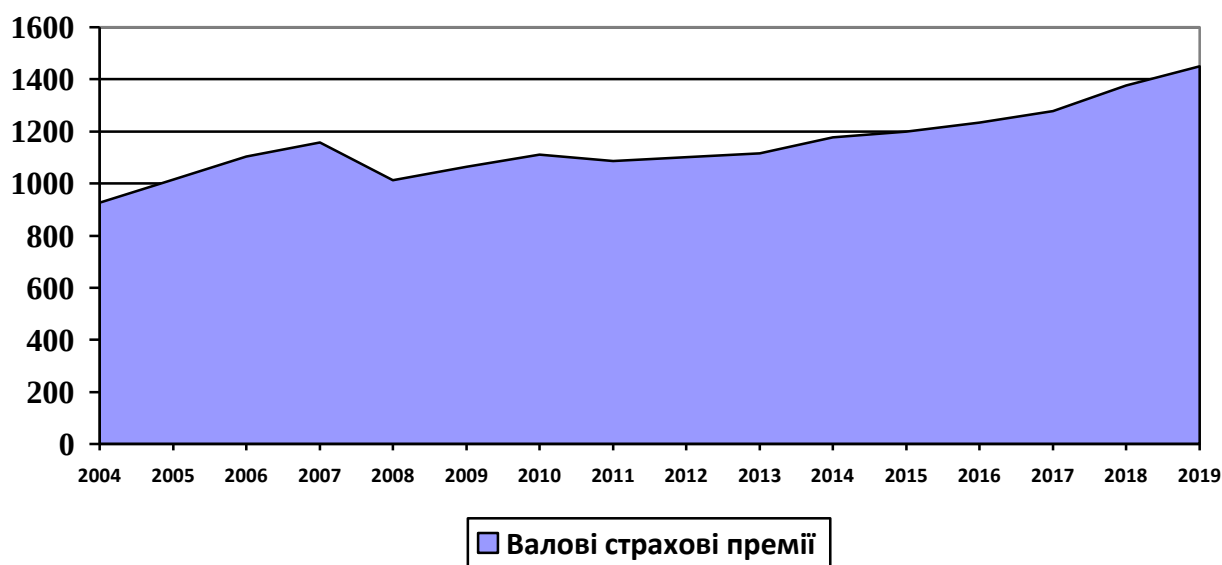

Рис. 3.7. Валові страхові премії в країнах Європи у 2004-2019 рр., млрд. євро

Джерело: складено автором за даними [213]

В загальному європейський страховий ринок виказує тенденцію до помірного зростання у середньостроковій перспективі, що вкотре ставить питання про переваги та загрози інтеграції в його структуру українського страхового ринку з його проблемами та негараздами зокрема – у страховій діяльності.

Цікавими та показовими є дані щодо структури європейського ринку страхових послуг в розрізі окремих національних ринків. З метою релевантності показників для порівняння, використаємо коефіцієнт співвідношення валових страхових премій до ВПП.

Загалом розвитку страхових ринків в країнах ЄС з розвиненою економікою та європейських країнах з «перехідною» показує:

1. Для економічно розвинених країн середній рівень показника Валові страхові премії/ВВП є вищим порівняно з аналогічним показником для країн з транзитивними економіка. На наш погляд, така залежність визначається

особливостями страхової послуги, а також суттєвим впливом макроекономічних тенденцій на попит на страхові послуги.

2. Серед країн з розвиненими економіками найбільший рівень розвитку страхового ринку характерний для Великобританії, Франції та Швейцарії – тобто для ринків з найбільш тривалою історією розвитку страхування.

3. Для країн з «перехідними» економіками характерна волатильність показників розвитку страхового ринку, що є цілком природнім. В окремих країнах показник Валові страхові премії / ВВП навіть нижче порівняно з українським, проте це можна пояснити суттєвим падінням рівня ВВП в Україні в періоди економічних криз.

Ще однією із примітних особливостей, що відрізняють страховий ринок України від ринків країн ЄС, - акцент на розвитку страхування життя, тоді як в нашій державі домінує ризикове страхування. Співвідношення між страхуванням життя та ризиковими видами страхування (за обсягом страхових премій) в окремих країнах зображені у Додатку Е.

Лише в Іспанії, Німеччині та в Австрії валові страхові премії за ризиковими видами страхування в незначній мірі переважають страхові премії за страхуванням життя. Втім, навіть в цих країнах співвідношення на користь ризикових видів страхування 5:4, тоді як в Україні – 9:1. Фактично отримані результати можуть свідчити на користь тези, що саме розвиток страхування життя є у значній мірі характеристикою «зрілості» страхового ринку.

В свою чергу, домінування страхування життя додатково стимулює інвестиційну діяльність страхових компаній в країнах ЄС за рахунок довгострокових ресурсів. Кількісні показники інвестиційної діяльності страхових компаній Європи дають підстави для наступних висновків: по-перше, на сучасному етапі розвитку обсяги інвестицій страховиків (11,7 трлн. євро) перетворюють їх на одного із найбільших інституційних інвесторів; по-друге, волатильність економічного середовища та, відповідно, фінансових ринків в окремі періоди призводить до зниження вартості інвестиційного портфеля (наприклад, 2008 та 2011 рр.).

Привертає увагу і структура інвестиційного портфеля, яка засвідчує чіткі взаємозв'язки в межах фінансової системи, в якій страхові компанії відіграють надзвичайно важливу роль (Додаток Е).

Дані рис. 3.11 є яскравим свідченням того факту, що сучасний страховий ринок відіграє надзвичайно вагомим фактором в розвитку інвестиційної діяльності. Насамперед, звернемо увагу на наступні важливі показники:

- основним спрямуванням інвестицій європейських страховиків є цінні папери – сукупна частка боргових фінансових інструментів (50,4 %) та пайових цінних паперів (21,0 %) складає більше 2/3 від усього інвестиційного портфелю. Така інвестиційна стратегія зайвий раз засвідчує важливу роль розвиненого ринку цінних паперів у опосередкованому стимулюванні розвитку страхового бізнесу;

- привертає увагу акцент в інвестиціях європейських страховиків на придбання фінансових інструментів з фіксованим доходом – насамперед, мова йде про боргові цінні папери та інші позикові інструменти.

Загалом, сучасний стан європейського страхового ринку та його порівняння з аналогічними показниками розвитку страхової діяльності в Україні дає підстави для виділення цілого ряду загроз, які супроводжуватимуть процес інтеграції української економіки.

Слід розуміти, що єдиний страховий ринок ЄС має складну структуру, в якому «переплетені» і цілий ряд наднаціональних норм (як правило, на рівні Директив ЄС), так і регуляторні норми на національному рівні. Саме за рахунок останніх національні держави мають змогу захистити національні сегменти від надмірної експансії іноземного капіталу. Нагляд за підприємницькою діяльністю (бізнесом) страховика є найскладнішим елементом системи державного регулювання і нагляду з точки зору розроблення єдиних стандартів і являє найбільшу проблему при здійсненні транскордонного страхування. (рис. 3.8):

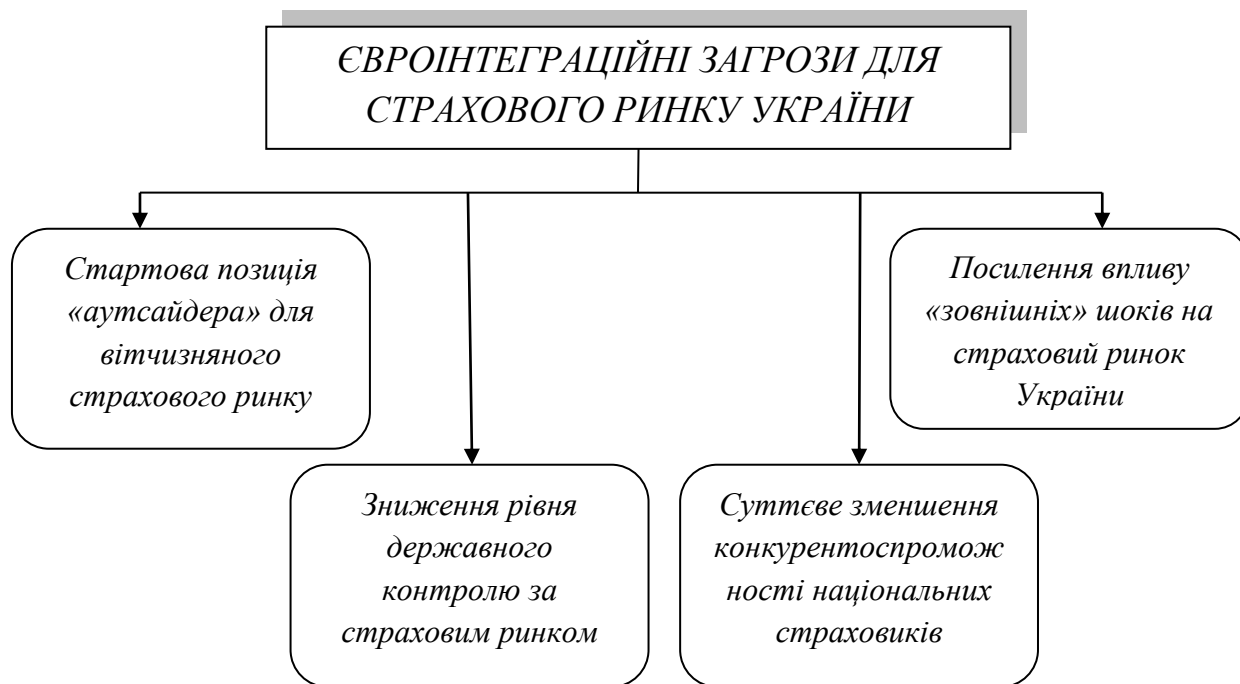

Рис. 3.8. Головні загрози інтеграції українського страхового ринку у глобальний страховий простір

Джерело: розроблено автором

Система нагляду за бізнесом страховика не гармонізована на рівні ЄС і характеризується відсутністю єдиних стандартів в цій сфері. Лише деякі аспекти такого нагляду опосередковано гармонізовані на рівні директив ЄС, зокрема, тих, які спрямовані на захист прав споживачів [61].

Зокрема, як зазначають вітчизняні науковці, єдині норми регулювання страхового ринку ЄС передбачають [189]:

- єдиний порядок формування страхових резервних фондів;
- правила розміщення коштів страхових резервних фондів;
- процедуру ліцензування страхової діяльності, у т.ч. контроль за фінансовим станом;
- норматив співвідношення між активами й зобов'язаннями страхової організації (маржа платоспроможності);
- форми і строки надання бухгалтерської та статистичної звітності;
- порядок реєстрації страхових брокерів;

- порядок призупинення й відкликання ліцензій на право здійснення страхової діяльності;

- реєстр страхових організацій.

Інші науковці зазначають, що головними особливостями регулювання страхової діяльності в ЄС, які можуть бути використані в Україні, є наступні: країни ЄС мають приведені до єдиної системи методи й форми державного регулювання страхової діяльності; домінують нормативно-правові методи регуляторного впливу держави; посилюється потреба у страховому захисті; поєднання свободи діяльності національних страхових компаній на всій території ЄС і гармонізації страхового законодавства; єдина ліцензія для діяльності в усіх країнах ЄС; збалансування страхового законодавства країн-учасниць ЄС завдяки реалізації таких заходів [33].

Ключовими прагматичними проблемами, що виникають на шляху європейської інтеграції вітчизняного страхового ринку, з нашої точки є:

1. Питання функціонування іноземного капіталу на страховому ринку України.

2. Можливість та результати уніфікації законодавства в страховій сфері для України.

3. Забезпечення достатнього рівня державного контролю за діяльністю страхових організацій в умовах існування наднаціональних норм, затверджених в Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС.

Діяльність іноземних страхових компаній в Україні. Питання присутності іноземного капіталу неоднозначне за своєю суттю: з одного боку, іноземні страховики здатні імплементувати найкращу практику ведення страхового бізнесу в Україні; з іншого, активна експансія іноземних страховиків створює додаткові загрози для розвитку страхових ринків країн з «транзитивними» економіками.

Зокрема, з цього приводу І. Чкан зазначає: «...присутність іноземного капіталу на страховому ринку України може знизити можливості розвитку страхової справи національними страховиками та надати можливості відтоку

капіталу за кордон. Тому інтеграція українського страхового ринку на ринки інших країн потребує входження й національних страхових компаній на страхові ринки окремих країн [202]».

Світовий досвід розширення присутності страхових компаній з іноземним капіталом дає можливість окремим вченим виділити такі їх особливості: страхові компанії з іноземним капіталом концентрують свою діяльність насамперед на роботі із страхувальниками – фізичними особами; іноземні страхові компанії значний інтерес виявляють до страхування життя; останніми роками частка страхових активів, які контролюють іноземні страховики, постійно зростає; проникнення іноземного страхового капіталу на національні фінансові ринки зазвичай позитивно впливає на конкурентоспроможність місцевої страхової системи [49].

На наш погляд, в питанні діяльності страховиків-нерезидентів в Україні можна обґрунтувати наступні заходи, які виходять з того, що поступово інтеграційні процеси будуть посилюватися (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Напрями розвитку законодавства України в питаннях
функціонування іноземного страхового капіталу**

Напрямок змін	Вплив на страховий ринок
Спрощення порядку допуску іноземних страхових компаній в Україну	Потенційне стимулювання конкурентних механізмів
Розширення спектру страхової діяльності для страховиків-нерезидентів	
Формування індикаторів присутності іноземного капіталу на страховому ринку України, а також страховиків нерезидентів в окремих секторах	Формування державної регуляторної політики в контексті фінансової безпеки та зменшення впливу «зовнішніх шоків» на вітчизняний страховий ринок
Нагляд за страховою діяльністю	Імплементация в систему нагляду за страховим ринком концепції контролю за іноземними компаніями

Джерело: розроблено автором

В загальному треба визнати, що запропоновані вище кроки можуть призвести і до переходу контролю за окремими сегментами вітчизняного страхового ринку до нерезидентів. Разом з тим, на наш погляд такі загрози проявлятимуться виключно у короткостроковій перспективі. В стратегічному вимірі страхова діяльність від експансії іноземного капіталу тільки виграє, адже це призведе до поширення кращої практики та стандартів страхової діяльності в Україні.

Уніфікація страхового законодавства. У розд. 2 було проаналізовано вимоги Угоди між Україною та ЄС в питанні імплементації норм Директив ЄС у вітчизняне законодавство. Разом з тим, треба об'єктивно розуміти, що правові засади європейського законодавства є значно ширшими. Відповідно в Україні виникає питання щодо перспектив подальшої імплементації.

Забезпечення достатнього рівня державного контролю. Інтеграційні процеси поступово призводять до «стирання» національних та адміністративних кордонів на страховому ринку. Відповідно об'єктивно знижуються можливості контролю з боку держави за процесами на страховому ринку. Таким чином виникає проблема у виборі форм та механізмів державного регулювання, які б забезпечували, з одного боку, доступ іноземного капіталу на вітчизняний ринок, з іншого, високий контроль за діяльністю страховиків-нерезидентів.

В підсумку можна зробити висновок, що процес інтеграції вітчизняного страхового ринку буде складним та неоднозначним, потребуватиме значних зусиль як з боку держави, так і з боку самих учасників ринку. При цьому, в середньостроковій перспективі можливі навіть короткострокові втрати, проте стратегічно вітчизняний страховий ринок тільки виграє. Разом з тим, розраховувати на подальший прогрес можна у випадку подолання значного рівня інформаційної асиметрії, яка характерна вітчизняному страховому ринку. На наш погляд, саме розвиток інформаційної компоненти має стати пріоритетом держави-регулятора страхової діяльності.

3.3. Інформаційна компонента розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні

Для будь-якої «перехідної» та «постперехідної», на кшталт української, характерні суттєві та швидкі зміни, які стосуються серед іншого і регуляторної діяльності держави. В той же час, потрібно розуміти, що багато в чому природа таких трансформацій визначена не тільки типом економічної системи для країн колишнього «соціалістичного табору», але тими процесами, що характерні для глобальної економіки загалом. Насамперед, тут мова йде про форми прояву економічної, а з нею і фінансової глобалізації – як позитивні, так і негативні. Суперечливий характер глобалізації визначає і ті багато в чому антагоністичні процеси, що притаманні сучасній економіці.

Більше того, фактично зараз ми маємо справу з формуванням принципово нового формату економічних відносин, який по-різному оцінюється в науковому середовищі. Зауважимо, що оцінюючи сучасні тенденції глобального рівня абсолютна більшість фахівців акцентують увагу на формуванні економіки нового типу. Проте, використовують для цього різні поняття, - «постіндустріальна економіка», «інформаційна економіка», «мережева економіка», «цифрова економіка» тощо. Очевидно, що кожна із таких формацій (зараз ми будемо розглядати їх в нерозривному зв'язку) суттєво видозмінює відносини між різними економічними агентами, в т.ч. – державою, як регулятором, та іншими суб'єктами ринку.

З точки зору предмета нашого дослідження немає потреби суттєво заглиблюватися в сутність вказаних понять, співвідношення між ними та зв'язки. Проте є потреба в аналізові найбільш поширених ознаках цих економічних формацій, виділення їх спільних рис, які в подальшому будуть екстрапольовані на рівень страхової діяльності та її державне регулювання. Такий підхід серед іншого дасть можливість врахувати і інституційні

«провали» вітчизняного страхового ринку, та сформувані підходи до їх подолання з врахуванням існуючих тенденцій.

В роботі видатного вітчизняного науковця А. Чухна зазначається, що основними характеристиками постіндустріальної економіки є:

- у сфері виробництва – інтенсивне використання знань і послуг; виробництво зерна нижче, ніж виробництво знань; індустрія знань важливіше матеріальної індустрії; турбота про довкілля;

- у сфері циркуляції – глобалізація ринку; розвиток віртуальних ринків; швидка зміна ринку; віртуальні гроші; електронні карти оплати;

- у сфері розподілу – розподіл на основі заслуг і згідно соціальної справедливості; капітал знань та інвестиції рівноправні як критерії розподілу [210].

Зазначимо, що і цей, і інші наукові підходи до сутності постіндустріальної економіки, можуть бути повною мірою використані для пояснення процесів, що відбуваються на у страховій сфері та в страховій діяльності. В роботі іншого науковця до ознак постіндустріальної економіки відносять: тісний взаємозв'язок між наукою та виробництвом, безперервність інноваційних процесів та швидке розповсюдження інновацій; універсальність технологічних інновацій; мініатюризація технічних виробів, постійна спрямованість до створення більш сучасних технологій [104, с. 29]. Загалом зазначимо, що на сучасному етапі не можна говорити про існування єдиного підходу до сутності постіндустріальної економіки, що говорить про багатогранність процесів, які їй притаманні.

Зазначимо, що починаючи з 90-х рр. XX ст. в науковому середовищі постіндустріалізація розглядається через призму кількох багатовекторних процесів, в тому числі – інформатизації. В той же час, варто розуміти, що для інформаційної економіки, як однієї із форм постіндустріалізації притаманні й інші складні процеси. Зокрема, найчастіше, до таких процесів відносять (рис. 3.9):

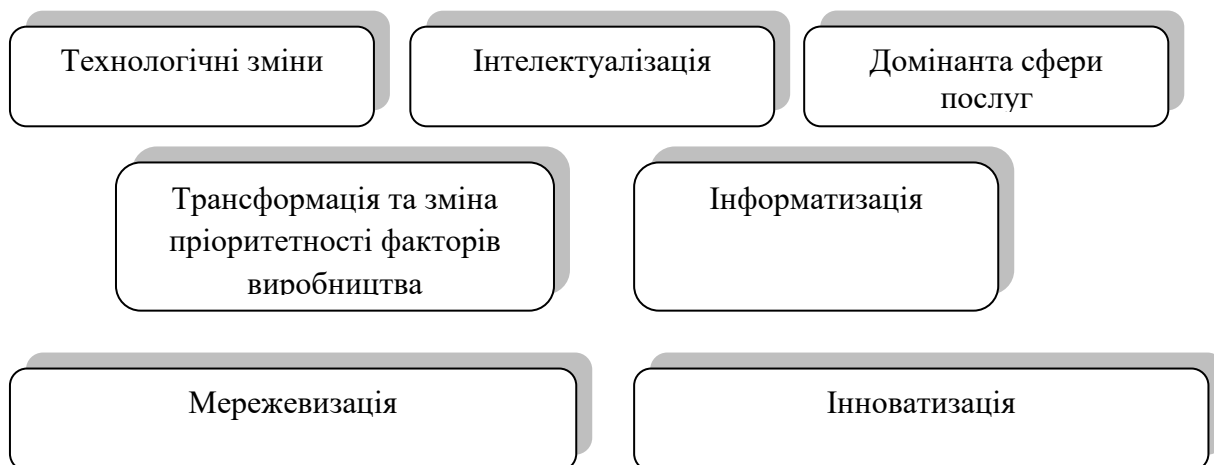

Рис. 3.9. Ключові характеристики постіндустріальної економіки

Джерело: узагальнено автором за [155] з доповненнями.

Перетворення інформації на стратегічний економічний ресурс знайшло відображення у формуванні інформаційної економіки. Так, один із фундаторів цього напрямку економічної науки Ф. Мачлуп вказує: «Інформаційна економіка – це економіка, в якій велика частина валового внутрішнього продукту забезпечується діяльністю з виробництва, обробки, зберігання та передачі інформації і знань» [217].

Отже, в такому підході насамперед інформаційна економіка аналізується з погляду кількісних змін – коли виробництво товарів починає поступатися сфері послуг, а взаємодія економічних агентів відбувається переважно на інформаційних засадах.

Підтверджується така теза і наступною науковою позицією: «Інформаційна економіка представляє собою виробничу систему в сполученні зі сферою споживання, де інформація є провідною продуктивною силою (вирішальним засобом та предметом праці), а також основним продуктом виробництва й споживання» [93].

У зв'язку із зазначеним виникає цілком логічне запитання: «Яким чином змінюється страхова діяльність в інформаційній економіці і як зазначене впливає на її державне регулювання?». Вище (п.п. 1.3) вже говорилося про необхідність доповнення принципів державного регулювання страхової

діяльності принципом транспарентності. Його прагматичне втілення визначене якраз змінами у страховій діяльності внаслідок використання інформації в якості економічного ресурсу. При цьому варто розуміти, що інформація як ресурс використовується усіма без виключення учасниками страхових відносин. Окрім того, треба зважати, що інформація як ресурс має свою вартість.

Насамкінець, держава має сформувати таке інституційне середовище, в якому транспарентні страхові компанії отримають конкурентні переваги (рис. 3.10):

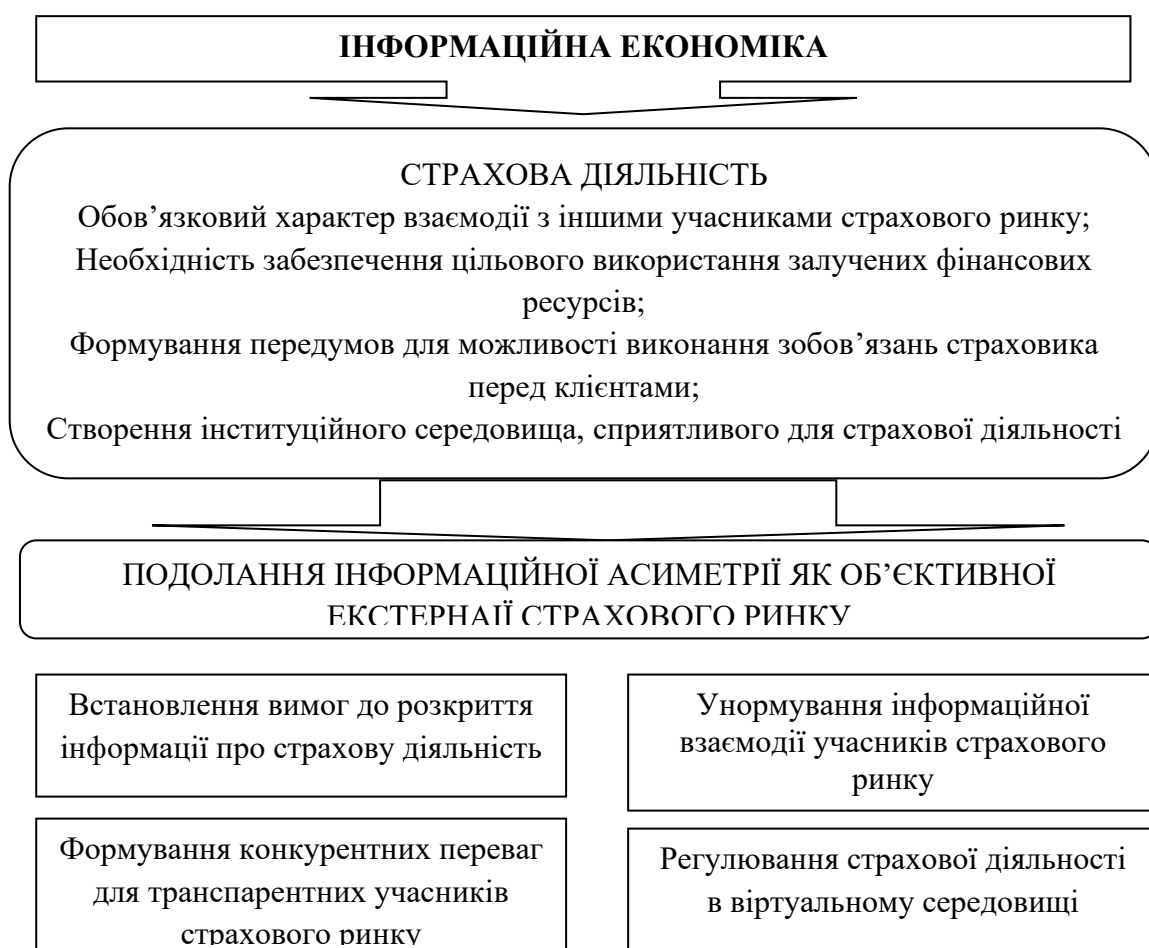

Рис. 3.10. Трансформація державного регулювання страхової діяльності в інформаційній економіці

Джерело: розроблено автором.

Рис. 3.10 переконливо свідчить, що у інформаційній економіці відбувається трансформація страхових відносин, яка формує додаткові ризики з

позиції державного регулювання страхової діяльності. Особливо складними та неоднозначними є вказані процеси в Україні, оскільки інформаційна взаємодія в процесі здійснення страхової діяльності не відповідає загальновизнаним стандартам.

Все зазначене і визначає необхідність трансформації державного регулювання страхової діяльності в інформаційній економіці. Тут мова має йти не тільки про становлення нормативних вимог щодо оприлюднення інформації про страхову діяльність та страховика. Спектр змін є набагато ширшим. Зокрема, все більше господарських операцій відбуваються у віртуальному середовищі, яке на сьогодні недостатньо контролюється державою. Виникають численні елементи інформаційної інфраструктури, якою користуються учасники страхових відносин.

Зазначені ризики визначені вимогами інформаційної економіки і можуть бути детерміновані наступним чином (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

**Форми прояву інформаційної асиметрії в страховій діяльності на
ринку фінансових послуг України**

№ з.п.	Рівні прояву інформаційної асиметрії	Характеристики
1	Віртуальне середовище функціонування страхових компаній	Невизначеність щодо регулювання здійснення страхової діяльності у віртуальному середовищі
2	Інформаційна взаємодія страховиків та інших учасників страхового ринку України	Розкриття мінімально можливого обсягу інформації страховими компаніями,
3	Роль інформаційної компоненти в корпоративних стратегіях страхових компаній	Ігнорування ролі інформації як ресурсу страхової діяльності
4	Формування та функціонування інформаційної інфраструктури	Функціональна слабкість інформаційної інфраструктури страхового ринку України

Джерело: розроблено автором.

Беззаперечним залишається той факт, що в основі таких змін – стрімкий розвиток інформаційних технологій, перетворення інформації на важливий

економічний ресурс. Характер цих змін, їх невідворотність стрімко змінюють взаємовідносини між індивідуумами, організаціями, державами. Базис трансформацій – нарощування мережевих технологій та їх спроможностей у використанні для впровадження бізнес-стратегій. Фактично на сьогодні параметри поширення мережі Internet у світі є надзвичайно стрімкими. Фактично це призводить до виникнення різноманітних форм взаємодії між учасниками страхового ринку, які були невідомі ще кілька десятиліть тому. Можна з цілковитою впевненістю стверджувати, що в подальшому така технологічність страхової діяльності збережеться і вимагатиме від держави використання принципово нових регуляторних підходів в частині взаємодії страховиків з іншими учасниками страхового ринку у віртуальному середовищі.

Нижче продемонстровано стрімке поширення кількості осіб, що регулярно користуються мережею Internet (рис. 3.11).

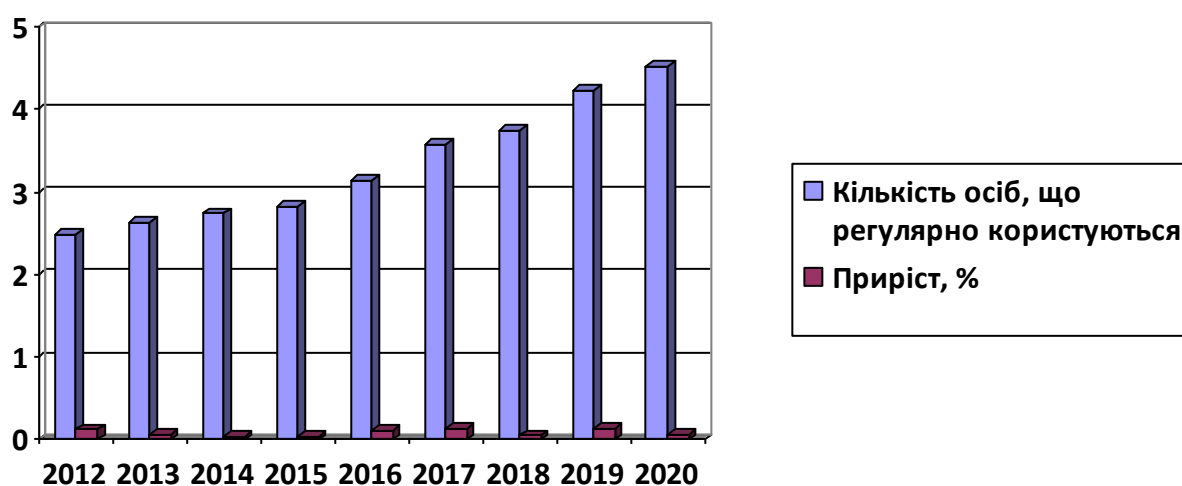

Рис. 3.11. Кількісні показники поширення мережі Internet у світі

Джерело: складено автором за даними [218].

Таким чином дані рис. 3.11 формують чіткі уявлення про масштаби «вибухоподібного» зростання мережі Internet, а також щодо сценаріїв

подальшого розвитку вказаних процесів. Цілком зрозуміло, що вже на кінець другої декади XXI ст. частка проникнення мережі Internet впевнено перевищить 50 %, а кількість користувачів потенційно може сягнути 5 млрд. осіб. Як вже неодноразово підкреслювалося вказані процеси насамперед трансформуватимуть соціальні та економічні процеси. В конкурентних стратегіях на мікрорівні все більшої ваги буде набувати одна із функціональних складових – корпоративна інформаційна стратегія, в тому числі – на рівні віртуального економічного середовища.

А ефективне використання інформаційних технологій вже зараз є чи не однією із найбільш значимих ознак успішного підприємства, оскільки споживачі (в тому числі – і фінансових послуг) змінюють формат відносин між економічними агентами. Зокрема, поширення мережевих технологій призводить до того, що все більша частка населення світу користується різноманітними фінансовими технологіями (рис. 3.12):

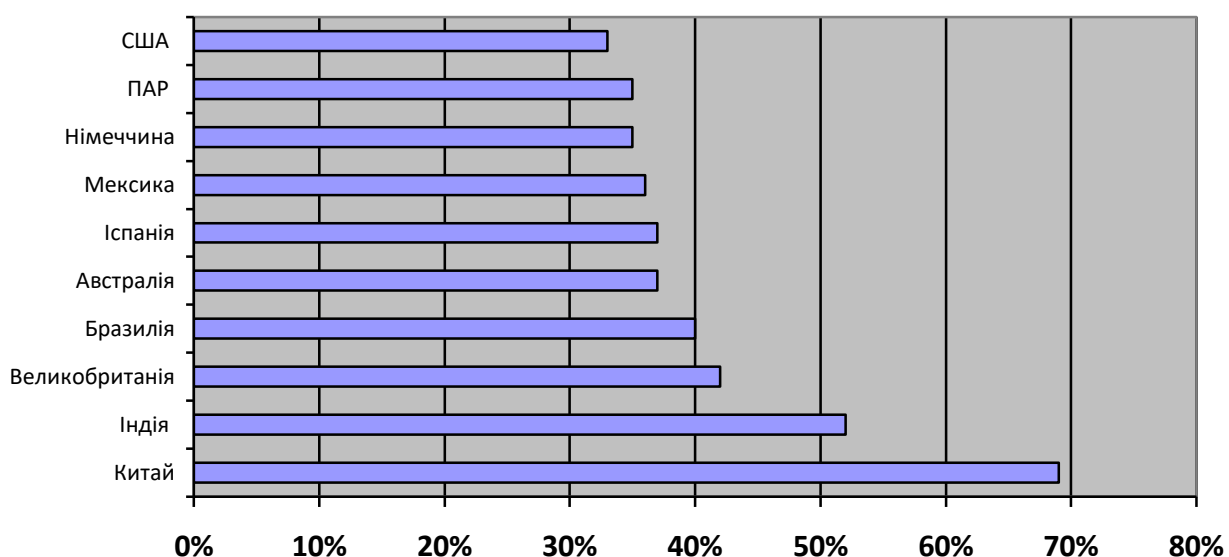

Рис. 3.12. Частка населення, що користується сучасними фінансовими технологіями, % від загальної кількості населення, що користується мережевими технологіями

Джерело: складено автором за [218].

З нашого погляду, дані рис. 3.12 є в достатній мірі показовими з точки зору поширення фінансових технологій. Зокрема, звернемо увагу на той факт, що країнами-лідерами за цими показниками є Китай та Індія. Багато в чому така ситуація визначена кількістю населення в цих державах, проте не варто виключати і того факту, що компанії, які працюють в секторі FinTech спрямовують власні маркетингові стратегії на ці ринки, зважаючи на їх ємність з точки зору кількості споживачів.

Цілком зрозумілою є і реакція бізнесу на поширення on-line технологій, яка закладається у нарощуванні використання сучасних методів зберігання та обробки інформації. Зокрема, за даними OECD, частка підприємств, що у своїй діяльності використовували хмарні технології в розвинених країнах коливається в межах 20-40 %.

На жаль, варто констатувати, що в цілому в Українській економіці, та у його страховому секторі ситуація з використанням ефектів інформаційної економіки є надзвичайно суперечливою. Зокрема, наведемо дані, які характеризують рівень використання вітчизняними підприємствами різних галузей Internet для споживання фінансових послуг (табл. 3.10)

Таблиця 3.10

**Використання підприємствами мережі Інтернет для споживання
фінансових послуг в Україні**

Усього	2018	2019	2018	2019	2018	2019
	Доступ до Інтернет		Банківські операції		Інші фінансові послуги	
	43303	43785	85,5	84,3	35,8	35,8
Переробна промисловість	10878	11089	87,6	87,4	37,1	37,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10759	10742	86,0	84,4	36,4	36,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3462	3553	85,0	85,8	35,4	35,6
Тимчасове розміщування й організація харчування	1279	1261	78,5	74,8	30,2	29,3
Інформація та телекомунікації	1949	1946	88,5	87,7	41,8	42,3
Операції з нерухомим майном	2704	2697	84,2	83,5	28,6	29,7

Джерело: складено автором за даними Держслужби статистики України [152].

Як бачимо, переважна більшість підприємств (на рівні 80-90 %) використовують мережеві технології виключно для споживання банківських послуг, тоді як лише 30-35 % застосовує їх споживання інших фінансових послуг (в тому числі – страхування). Аналізуючи такі тенденції в контексті розвитку вітчизняної економіки взагалі, та вітчизняного страхового ринку – зокрема, слід насамперед звернути увагу на той факт, що за більшістю показників розвитку інформаційних технологій Україні не вдається зайняти достойні конкурентні позиції.

За більшістю показників розвитку інформаційних технологій Україна знаходиться в межах 70-80 місць, з незначною тенденцією до покращення окремих з них. Але при цьому чи не найгірше експертне середовище оцінює стан електронного урядування в нашій державі та Індекс технологічної готовності. Такі результати суттєво погіршують рівень комунікації між урядовими структурами (фактично – державними регуляторами) та населенням України. Інертність державних структур багато в чому пов'язана з відсутністю реальної зацікавленості з боку регуляторів у стрімких змінах у взаємовідносинах з учасниками ринку.

Хоча рівень проникнення мережі Internet в Україні поступово зростає (рис. 3.13):

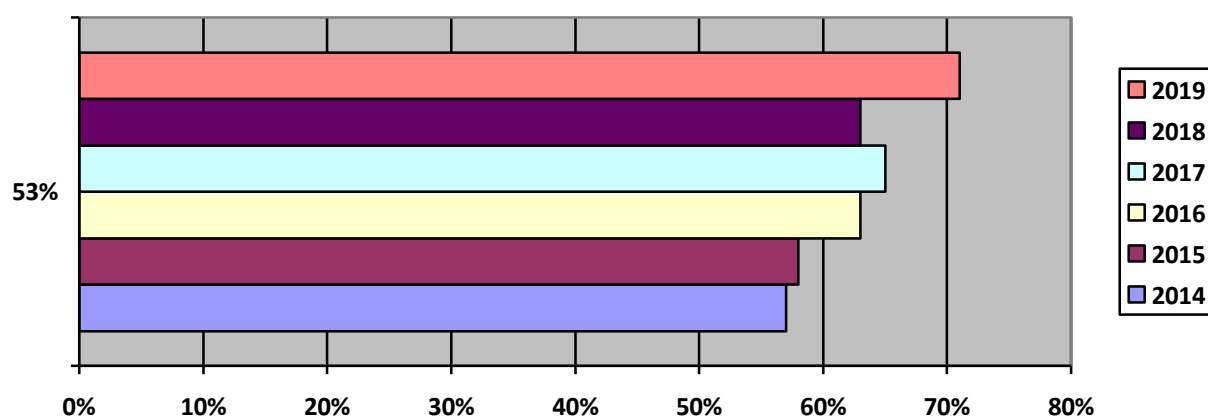

Рис. 3.13 Питома вага осіб, що регулярно користуються Internet, % від загальної кількості населення грн., станом на початок року, 2010-2019 рр.

Джерело: складено автором за [137].

І, що виглядає досить симптоматично, «гальмом» для розвитку є не тільки відсутність цілеспрямованої політики держави у цій сфері, але й певна інертність бізнес-структур, яка «змушує» їх використовувати інформаційні технології, але при цьому транспарентність діяльності залишається на достатньо низькому рівні.

Інформаційна взаємодія в процесі здійснення страхової діяльності в Україні відбувається на рівні своєрідної «тріади» (рис. 3.14)

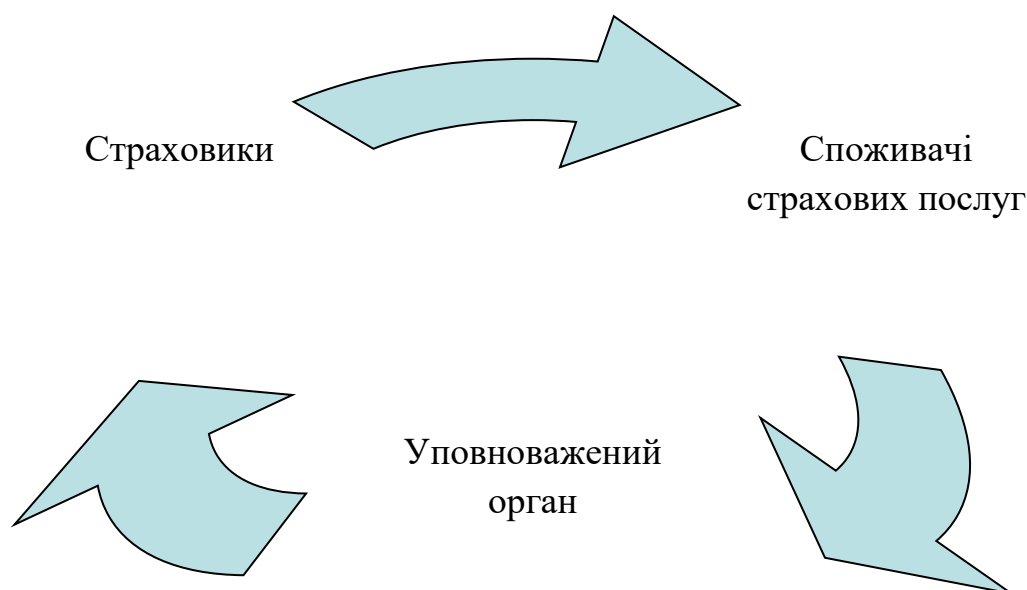

Рис. 3.14. Інформаційна взаємодія в процесі здійснення страхової діяльності в Україні

Джерело: розроблено автором.

Більшість споживачів страхових послуг орієнтується на використання загальнодоступної інформації, оприлюднення якої нормативно унормовано нормативно-правовими актами. Законодавством України передбачено, що фінансові установи, які функціонують на вітчизняному ринку фінансових послуг повинні використовувати цілий ряд каналів, серед яких [54]:

- реклама про діяльність у сфері фінансових послуг;
- запит клієнта (до укладання договору про надання фінансової послуги, після укладання договору);

- загальнодоступні інформаційні бази уповноважених державних органів;
- веб-сайт фінансової установи.

Втім, як це буває доволі часто у вітчизняних реаліях, навіть задекларовані вимоги не завжди дотримуються учасниками ринку. Втім, транспарентність діяльності учасників ринку фінансових послуг – тема окремого дослідження. Не менш важливою складовою є відкритість і прозорість в діяльності державного регулятора ринку фінансових послуг у взаємовідносинах з їх споживачами.

Положенням «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг», окрім всього було передбачено, що вона [128]: надає інформацію на запити юридичних осіб; оприлюднює в офіційних засобах масової інформації основні положення свого щорічного звіту; забезпечує оприлюднення інформації про свою діяльність, здійснює заходи щодо налагодження діалогу з громадськістю та створення умов для участі громадян у процесі формування та реалізації державної політики.

На наш погляд, доцільно оцінити транспарентність регулятора страхового ринку в Україні з позиції оприлюднення ним інформації про його діяльність, яка може бути використана учасниками ринку в т.ч. – для оцінки результативності регуляторної діяльності.

Треба визнати, що існуюча на середину 2020 року модель комунікації між регуляторами та споживачами фінансових послуг є в достатній мірі інформативною та передбачає оприлюднення наступних блоків інформації:

1. Доступ до публічної інформації (з рубриками «запит на отримання публічної інформації», «реєстр (перелік) наборів відкритих даних». загальнодоступна база даних»).
2. Звернення громадян (з рубриками «графіки прийому громадян», «нормативно-правові акти», «матеріали по роботі із зверненнями громадян», «електронне звернення»).

Нами наведений перелік інформаційних блоків, які найчастіше використовуються громадянами для розуміння сутності своїх прав як споживачів фінансових послуг та/або для їх захисту, проте це не виключає можливості використання в цих цілях інших інформаційних блоків.

Разом з тим, визнати комунікацію органів державного регулювання страхового ринку в Україні зі споживачами фінансових послуг довершеною не можна. На наш погляд, головними її недоліками та ймовірними напрямками подолання можна назвати:

1. Подальша «віртуалізація» взаємовідносин між споживачами страхових послуг та державним регулятором. Зокрема, за рахунок цього можна сприяти скороченню термінів, що встановлені законодавством для розгляду звернення і т.д. Для прикладу – на цей час передбачено, що у разі, якщо заявник неправильно оформив електронне звернення, воно повертається *протягом 10 днів* (виділено нами – Д.Т.) з відповідними роз'ясненнями. На наш погляд, в епоху інформаційних технологій на законодавчому рівні слід скоротити терміни опрацювання звернень.

2. Поступовий перехід на е-звернення, з можливістю відслідковування його опрацювання на кожному із етапів.

3. Формування єдиної бази реєстрів, переліків, рішень і т.п. за сегментами ринку фінансових послуг (наприклад, ринок страхових послуг, ринок кредитної кооперації тощо). Такий підхід дасть можливість створити єдину базу, в якій би концентрувалася інформація щодо діяльності учасників ринку, застосування заходів впливу і т.д.

Очевидно, що передача регуляторних повноважень Національному банкові України змінить інформаційну взаємодію в процесі здійснення страхової діяльності. Загалом, треба визнати, що НБУ протягом останніх років демонстрував вдалу комунікаційну політику, яка виходячи з практичної реалізації законодавства про спліт, буде перенесена і на сектор небанківських фінансових інституцій.

В той же час, вважаємо за необхідне розробку та імплементацію в Україні системи моніторингу державного регулювання страхової діяльності. В чому полягають переваги такого підходу? На наш погляд, їх можна зобразити наступним чином (рис. 3.15).

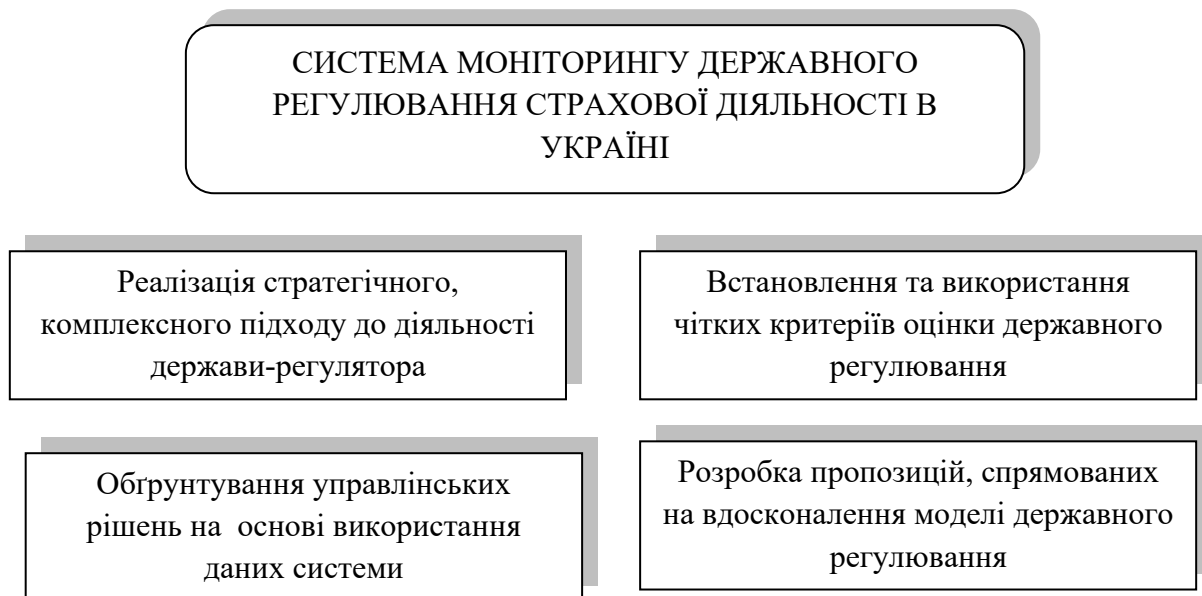

Рис. 3.15. Передумови та фактори запровадження системи моніторингу державного регулювання страхової діяльності

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, запровадження зазначеної системи моніторингу стане практичним втіленням принципу транспарентності в державному регулюванні страхової діяльності в частині забезпечення гласності та прозорості діяльності уповноваженого органу. Зазначимо, що такий підхід підкреслює універсальність цієї системи, оскільки множина показників орієнтована насамперед на оцінку розвитку страхової діяльності. Окрім того, такий підхід дасть можливість подолати ті проблеми, що накопичені в регулюючій моделі страхової діяльності в Україні на сучасному етапі, підвищить у цілому низький рівень довіри до функціонування та рішень Національного банку України, як уповноваженого органу щодо страхової діяльності.

Запровадження системи моніторингу державного регулювання страхової діяльності має базуватися на наступних принципах (рис. 3.16):

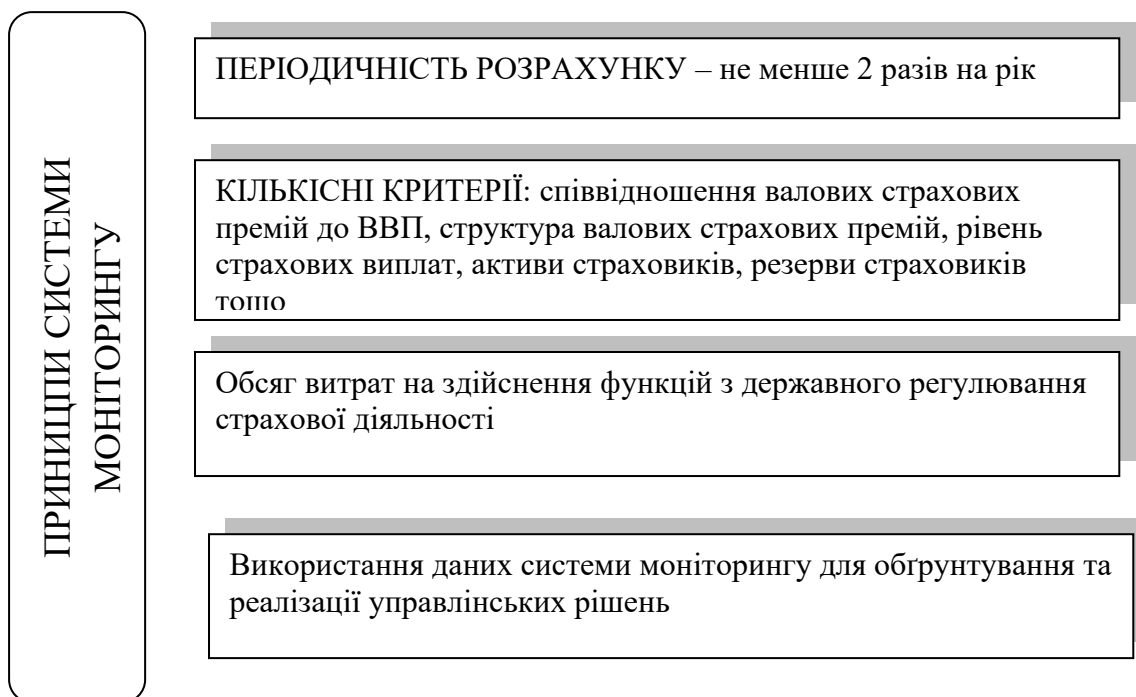

Рис. 3.16. Принципи формування та запровадження системи моніторингу державного регулювання страхової діяльності в Україні

Джерело: розроблено автором.

Вище говорилося про необхідність впровадження в Україні системи моніторингу державного регулювання страхової діяльності в нашій державі. Очевидно, що її функціонування напряму пов'язане із інформаційними технологіями. В цьому контексті варто звернути увагу ще на одну пропозицію, яка свого часу жваво обговорювалася на рівні органів влади. Мова йде про ідею, в якій фінансування уповноваженого органу здійснювалося б за рахунок певних платежів з ринку. На перший погляд, така ідея принципово може бути розглянута.

Найчастіше прихильники такого підходу акцентували на тому, що підхід обсяги бюджетного фінансування (на той час, Нацкомфінпослг) деструктивно впливають на ефективність діяльності регулятора через:

✓ по-перше, фактично втрачається мотивація для працівників Нацкомфінпослуг щодо ефективного нагляду за страховим ринком та його розвитку в Україні;

✓ по-друге, виникають численні корупційні ризики, виходячи з існуючого рівня оплати праці;

✓ по-третє, існуючий рівень фінансування не дає можливості використовувати сучасні технологічні можливості для здійснення функцій регулятора.

Виходячи з наведених аргументів, потенційна схема «платежів з ринку», за рахунок яких можна суттєво наростити обсяги фінансування уповноваженого органу і, відповідно, якісно покращити регуляторні можливості виглядала наступним чином:

1. В частині платників внесків - страховики, що мають право здійснювати страхову діяльність в Україні

2. Джерело сплати. Об'єктивно джерелом сплати міг бути виключно обсяг страхових премій. Проте в цьому випадку залишається питання про ті види страхування, дохід від яких оподатковується за ставкою 0 %.

3. Модель нарахування та сплати. Формалізовано розглядалося два можливих варіанти вирішення проблеми – або ввести додатковий платіж, який посилить фіскальний тиск на страховий ринок, або «розщепити» існуючий платіж, і частину коштів спрямувати до спеціального фонду Державного бюджету України.

На наш погляд (хоча визнаємо, що авторська позиція в цьому питанні була кардинально змінена), такі пропозиції щодо регулювання страхової діяльності в Україні вже втратили свою актуальність, і не тільки через передачу повноважень Національному банкові України. Такий підхід фактично нівелює значення суспільних інтересів, як пріоритету в діяльності регулятора страхової діяльності. Можна погодитися, що особи, які представляють інтереси держави в

уповноважених органах мають отримувати відповідний рівень заробітної плати, проте формувати ресурси для функціонування регулятора необхідно тільки за рахунок платежів до державного бюджету.

Необхідні кардинальні зміни і щодо іншого рівня інформаційної взаємодії «страхові компанії – споживачі страхових послуг». Так, сучасні вчені часто підкреслюють роль Інтернету у функціонуванні сучасного страхового ринку, і вважають сайт важливою складовою іміджу страхової компанії.

З цією метою рекомендовано реалізувати наступний пакет змін нормативно-правового характеру шляхом внесення змін до відповідних статей Закону України «Про страхування» :

- дозволити уповноваженому органу встановлювати додаткові вимоги до всіх договорів страхування, а не тільки договорів страхування життя та договорів страхування майна фізичних осіб. Треба зважати на той факт, що мінливість економічного середовища формує особливі вимоги до змісту договору ризикового страхування, тому внести відповідні зміни на рівні Національного банку України значно простіше порівняно з необхідністю змін у спеціалізованому законі ;

- розширити перелік інформації щодо страхової послуги, яка в обов'язковому порядку наводиться в договорі (в частині умов здійснення та причин відмови від страхової виплати);

- посилити вимоги щодо технічного оформлення договорів страхування, особливо, в частині представлення інформації щодо умов здійснення страхових виплат.

Вказані кроки мають поєднуватися з посиленням вимог до транспарентності страхових компаній у частині:

- а) структури та інформаційного наповнення веб-сайту. Зокрема, в частині періодичності оновлення інформації на веб-сторінці, а також внесення до неї змін, виходячи із подій, що відбулися в діяльності страховика;

б) розширення переліку інформації, що оприлюднюється в обов'язковому порядку за рахунок включення до неї інформації щодо застосування заходів впливу до страхової компанії з боку уповноваженого органу.

В той же час, варто зрозуміти, що будь-які спроби розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні будуть наштовхуватися на проблеми пов'язані з:

1. Низьким рівнем фінансової грамотності населення і, відповідно, споживачів фінансових послуг.

2. Загальним рівнем інформаційної асиметрії у вітчизняній економіці, яка обумовлює своєрідні інформаційні стратегії українського бізнесу.

Зазначимо, що чи не в усіх із прийнятих в Україні програм розвитку фінансового сектору та страхового бізнесу акцентувалося на проблематиці фінансової грамотності населення. Як свідчать дані Національного банку України [153], за цим показником суттєво відстає не тільки від провідних, економічно розвинених держав світу, але в інших країн колишнього соціалістичного табору.

З точки зору перспектив розвитку страхової діяльності в Україні зазначена ситуація має кілька важливих наслідків:

1. Процес споживання страхових послуг фізичними особами може бути ірраціональним.

2. Недоброчесні страхові компанії можуть використати таку ситуацію для отримання додаткових вигід.

3. Знижується рівень довіри з боку учасників страхового ринку до держави, як регулятора страхової діяльності. Можна в цьому контексті оперувати даними щодо поверненого страхового відшкодування, що досить часто наводиться в якості ефективної роботи уповноваженого органу. Проте роль держави має полягати в іншому – у формуванні такого інституційного

середовища здійснення страхової діяльності, в якому б унеможливлувалися випадки необґрунтованої відмови від здійснення страхових виплат..

В підсумку, все зазначене стримує як розвиток самої страхової діяльності в Україні, так і результативність її державного регулювання. Відповідно, на часі розробка та імплементація дієвих заходів, що спрямовані на підвищення рівня фінансової грамотності споживачів страхових послуг. Як правило, в цьому питанні українська держава пропонує досить обмежений спектр заходів у вигляді різноманітних круглих столів, симпозіумів, нарад тощо. Основними учасниками таких заходів є представники експертного середовища, а ніяк не прості споживачі фінансових послуг. Саме тому їх ефективність та результативність є невисокою і такий підхід вимагає перегляду, в першу чергу, з врахуванням можливостей мережі Internet.

Висновки до розділу 3

Аналіз стратегічних пріоритетів розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні дає можливість зробити наступні висновки:

1. Сучасна регуляторна модель страхового ринку в Україні має суттєві відсутні та неповноцінні компоненти, що стримують його розвиток. Втім, проблема розбудови ефективних регуляторних підходів об'єктивно є надзвичайно складною, особливо, зважаючи на умови в яких будуть впроваджуватися такі реформи. Рекомендовано створити державну страхову компанію з врахуванням наступних засад її функціонування: на часовому проміжку у 2 роки реалізувати проект створення державної страхової компанії, що функціонувала б у сегменті ризикового страхування; формування такої фінансової інституції передбачити за «нульовим» циклом, а не шляхом придбання існуючого страховика; розробити та імплементувати модель

управління державною страховою компанією, яка б унеможливила вплив політичних ризиків на її діяльність; корпоративна стратегія державної страхової компанії має бути спрямована на ті сегменти страхового ринку, в активізації та підтримці яких зацікавлена держава (агροстрахування тощо); встановити чіткі критерії та стандарти діяльності державної страхової компанії, які використовувати в процесі прийняття відповідних рішень щодо призначення осіб до органів управління;

2. З метою унормування податкового регулювання страхової діяльності в Україні доцільно внести зміни до чинного законодавства для зниження можливостей маніпулювання резервами та витратами страхових компаній. Зокрема, чітко регламентувати на рівні законодавства перелік доходів та витрат страховика, а також нівелювати вплив суб'єктивних чинників на процес формування страхових резервів; трансформувати підходи до регулювання перестраховування в Україні; після реалізації цих заходів, оголосити мораторій на зміни в оподаткуванні страхової діяльності. За ключовими кількісними показниками вітчизняний страховий ринок є аутсайдером, що відповідно погіршує стартові позиції українських страховиків. Окрім того, треба зважати на посилення залежності вітчизняного страхового ринку від зовнішніх «шоків» у випадку реалізації стрімкого інтеграційного сценарію, а також на зниження в цьому випадку регуляторних можливостей держави.

3. З метою нівелювання деструктивного впливу інтеграційних ризиків на страхову діяльність в Україні пропонується: а) внесення змін до критеріїв і нормативів достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика в частині – посилення вимог до акцій та облігацій підприємств українських емітентів; банківські вклади (депозити) – не більше 50 відсотків страхових премій; розширення антикризового інструментарію в розпорядженні Національного банку України, як регулятора страхового ринку, за рахунок запровадження проактивного ризик-орієнтованого пруденційного нагляду за страховими компаніями.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [175-176; 178; 180-182; 186].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення актуального наукового та практичного завдання, яке полягає в поглибленні теоретичних підходів і розробленні практичних рекомендацій щодо державного регулювання страхової діяльності в Україні. У результаті дослідження зроблено наступні висновки:

1. Державному регулюванню страхової діяльності як складникові державного регулювання страхового ринку притаманні суттєві особливості з точки зору об'єкта регуляторного впливу – тільки страхова діяльність чи весь спектр відносин, що притаманні страховому ринку. Державне регулювання страхової діяльності реалізується за рахунок відповідного механізму, який складається з форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава впливає на страхову діяльність та страховий ринок. Об'єктом впливу є: у вузькому сенсі – страхова діяльність, що здійснюється страховиками; у широкому сенсі – діяльність усіх без винятку учасників страхових відносин. Державне регулювання страхової діяльності представляє собою цілеспрямовані дії держави з використанням правових, економічних, організаційних, технологічних та інших інструментів, спрямовані на подолання об'єктивних та суб'єктивних екстерналій страхового ринку, які знижують ефективність функціонування страховиків у їх взаємовідносинах з іншими учасниками ринку. Насамперед, за рахунок державного регулювання страхової діяльності держава впливає на страховиків, проте це не виключає супутнього впливу на функціонування інших учасників страхових відносин.

2. Страхування як економічна категорія має свої специфічні риси, тому і страхова діяльність суттєво відрізняється від інших видів підприємницької діяльності. Регулювання страхової діяльності може бути імплементоване в загальну універсальну модель регулювання фінансового сектору, або мати вузькоспеціалізований характер. Модель регулювання може мати функціональну спрямованість з точки зору розподілу повноважень

регуляторних органів. Ключові завдання полягають у формуванні сприятливого середовища, в якому фінансові інституції можуть забезпечити задоволення попиту на власні послуги та свій ефективний розвиток. З урахуванням тенденцій сучасної інформаційної економіки доцільно доповнити принципи державного регулювання страхової діяльності принципом транспарентності, який відображатиме особливості процесу регулювання в умовах перетворення інформації на важливий ресурс діяльності будь-якої організації.

3. Генеза державного регулювання вітчизняного страхового ринку охоплює кілька етапів. За період 1993-2020 рр. функції уповноваженого органу здійснювалися Державним комітетом «Укрстрахнагляд», Міністерством фінансів України, Державною (Національною) комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, насамкінець – Національним банком України. Зовнішній характер змін у загальному підмінював їх внутрішній зміст, адже відбулося закріплення централізованої, континентальної моделі з усіма її перевагами та недоліками. Політика щодо страхового ринку в Україні була у значній мірі фрагментарною, з великим впливом політичної кон'юнктури, лобізму та ігноруванням державних інтересів. Сьогодні регуляторна модель страхового ринку не є остаточно сформованою, перебуває в стані постійних трансформацій, що деструктивно впливає на функціонування учасників ринку. Сформована сьогодні модель державного регулювання страхової діяльності в Україні ідентифікована як «модель регулювання постфактум», коли ключові рішення приймаються уповноваженими органами виходячи з перебігу подій на страховому ринку. У підсумку це призводить до використання звуженої множини форм та методів державного регулювання страхової діяльності та не дозволяє запобігати виникненню періодичних криз на вітчизняному фінансовому ринку.

4. Результативність державного регулювання страхової діяльності в Україні протягом тривалого періоду залишається низькою, як з позиції критеріїв, що характеризують розвиток страхових відносин, так і з погляду прагматичної діяльності уповноваженого органу. Зокрема, трансформація

системи регулювання у період 1993-2019 рр. лише помірно позитивно впливала на кількісні критерії страхової діяльності. Сформована висока залежність показників розвитку страхової діяльності від макрофінансового середовища на сучасному етапі не може бути подолана за рахунок запровадження проактивних регуляторних заходів. Безпосередньо управлінські рішення регулятора мають недостатню ефективність, що виражається – у суттєвому скороченні кількості страховиків, стабільності їх активів, незначному прирості кількості страхових договорів. Обсяги податкових платежів страхових компаній до бюджету, плати за ліцензії, надання адміністративних послуг також засвідчують слабку ефективність регулівних заходів.

5. В умовах посилення інтеграції вітчизняного страхового ринку у глобальне фінансове середовище формується принципово новий порядок денний для регулювання у цій площині. Стартова позиція аутсайдера вітчизняного страхового ринку, його інституційна слабкість формує численні ризики сценарію швидкої інтеграції. Подолання можливих дисбалансів можливе за рахунок реалізації стратегічного підходу в питанні функціонування іноземного страхового капіталу в Україні, розширення антикризового інструментарію в розпорядженні уповноваженого органу. Ключовим завданням, поряд з удосконаленням конкурентних механізмів, має бути: а) посилення рівня фінансової стійкості та платоспроможності вітчизняних страховиків (в тому числі за рахунок поетапного збільшення вимог до статутного капіталу); б) формування нових вимог до якості активів страховиків з врахуванням тенденцій, що притаманні фінансовому ринку України (в частині включення акцій та облігацій підприємств); в) зменшення потенційного негативного впливу зовнішніх «шоків» на вітчизняний страховий ринок. При цьому важливо забезпечити дифузії кращих стандартів страхової діяльності від страховиків з іноземним капіталом на весь ринок. Виконання цього завдання може бути також реалізоване за рахунок створення державної страхової компанії, як складової вітчизняної інституційної фінансової інфраструктури.

6. Комплексного вирішення з точки зору державного регулювання страхової діяльності потребують і проблеми, що сконцентровані в площині порушення прав споживачів страхових послуг. Протягом багатьох років страховий сегмент є лідером за кількістю скарг та численних порушень, насамперед, в частині виплати страхового відшкодування. Подолання цих проблем має ґрунтуватися на використанні різноманітних запобіжників, які б унеможливлювали таку політику страховиків і/або тягнули за собою важкі наслідки. З цією метою доцільно: по-перше, розширити перелік вимог до договорів страхування; по-друге, розробити та запровадити нові вимоги до веб-сайтів страхових компаній; по-третє, посилити відповідальність за порушення страховими компаніями умов договорів страхування; по-четверте, створити передумови для посилення ролі репутаційних ризиків в страховій діяльності.

7. Важливим кроком у розвитку вітчизняної моделі державного регулювання страхової діяльності має стати врахування вимог інформаційної економіки через реалізацію принципу транспарентності. З цією метою доведена необхідність імплементації системи моніторингу державного регулювання страхової діяльності. Зазначена система в Україні має базуватися на наступних принципах: періодичність розрахунку (не менше 2 разів на рік); встановлення чітких критеріїв щодо кількісних оцінок рівня розвитку страхового ринку; ідентифікація критеріїв, що характеризують безпосередньо страхову діяльність; порівняння на умовах «витрати/ефект», прийняття та оприлюднення відповідних рішень. Вказані кроки мають поєднуватися з посиленням вимог до транспарентності страхових компаній у частині: а) структури та інформаційного наповнення веб-сайту; б) розширення переліку інформації, що оприлюднюється в обов'язковому порядку; в) інформаційної взаємодії зі споживачами страхових послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова М. М. Страхування: навч.-метод. посіб. Київ: ЦУЛ, 2002. 280 с.
2. Андрєєва О. І. Обґрунтування теоретичних підходів до визначення механізму державного регулювання розвитку ринку страхових послуг. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2010. № 3. С. 138–142.
3. Базилевич В. Нова парадигма страхування в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. С. 186–195.
4. Базилевич В. Д. Страхова справа. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, КОО, 2002. 203 с.
5. Базилевич В. Д., Базилевич К.С. Страхова справа. 5-те вид., стереотип. Київ: Знання, 2006. 351 с.
6. Базилевич К. Об'єктивна необхідність і межі державного регулювання страхової діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2006. № 81–82. С. 9–11.
7. Барановський О. І., Левченко В. П. Трансформація державного регулювання в контексті інтеграції ринку небанківських фінансових послуг України у світовий фінансовий простір. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 12/3. С. 4–10.
8. Біла Д. В. Принципи державного регулювання діяльності страхових компаній. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4550> (дата звернення: 10.06.2020).
9. Білик М., Павловська О., Притуляк Н. [та ін.]. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 592 с.
10. Білоус С. І. Класифікаційні характеристики дефініцій «страховий ринок» та «страхова діяльність». *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1(2). С. 286–290.

11. Богріновцева Л. М. Види інновацій та ключові тенденції інноваційного розвитку страхового ринку. *Інноватика на фінансових ринках: монографія. Сер. Податкова та митна справа в Україні / за наук. ред. С.В. Онишко*. Ірпінь: Університет ДФС України, 2018. Т. 110. С. 357–367.
12. Богріновцева Л. М., Вергелюк Ю. Ю. Аналіз показників фінансової безпеки страхового ринку України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. № 31. С. 174–179.
13. Богріновцева Л. М., Вергуненко Т. Г. Особливості адміністрування податків у страхових компаніях. *Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України: монографія / К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко та ін.; за наук. ред. П. В. Пашка, С. В. Онишко*. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 366–378.
14. Бойко А. О. Перестрахування як механізм забезпечення фінансової стійкості страхової компанії: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Суми: Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України», 2011. 278 с.
15. Бойко І. А. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку в Україні. URL: http://nauka.zinet.info/3/boiko_i1.php (дата звернення: 12.06.2020).
16. Бурлаков П. М. Функції держави в управлінні соціально-економічними процесами. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2010. Вип. 2. С. 211–222.
17. Василенко А. В. Генезис державного регулювання страхового ринку України в контексті зарубіжного досвіду. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 82 (62). С. 14–22.
18. Василенко А.В. Особливості використання аутсорсінгу в управлінні активами страхових компаній в Україні. *Ефективна економіка*. 2012. №8. URL: www.economy.nauka.com.ua (дата звернення 12.06.2020).
19. Вергелюк Ю. Ю., Ганцяк М. О. Варіативність «ефекту витіснення» на ринку Державного боргу України. *Gesellschaftsrechtliche transformationen von wirtschaftlichen systemen in den zeiten der neo-industrialisierung: collective*

monograph; herausgegeben vom Pasichnyk Yu. Nuremberg, Germany Verlag SWG imex GmbH, 2020. S. 46–54.

20. Вовчак О. Д. Страхова справа: підручник. Київ: Знання, 2011. 391 с.
21. Волкова В. В. Методичні аспекти державного регулювання страхового ринку України. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4 (24). С. 136–142.
22. Волкова М. В., Исаченко В. Ю. Развитие рынка страхования в Китае. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 4–6. С. 1144–1146.
23. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій. Київ: Видавництво УАДУ, 2002. 392 с.
24. Гавриляк Т. С. Влияние мирового финансового кризиса на страховой рынок Украины. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2014. № 2. С. 1034–1037.
25. Головачова А. С. Поняття та ознаки страхової посередницької діяльності: науково-теоретичні проблеми визначення. *Форум права*. 2014. № 4. С. 76–83.
26. Головка А. Т., Денисенко М. П., Ковтун І. О., Кабанов В. Г. Основи довгострокового страхування: навч. посіб. Алеута, 2007. 444 с.
27. Горбач Л. М. Страхова справа: навч. посіб. 2-ге вид., випр. Київ: Кондор, 2003. 252 с.
28. Горовець Н., Страшенко Г. Етапи та перспективи розвитку страхового ринку України. 2012. URL: http://ecrimea.crimea.edu/arhiv/2012/econ_2_2012/037_goro.pdf (дата звернення: 10.02.2020).
29. Господарське право: підруч. / Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін.; за заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Пашкова. Харків: Право, 2012. 696 с.
30. Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 10.01.2020).

31. Государственное регулирование экономики: учеб. / В.И. Кушлин
Москва: Экономика, 2013. 495 с.
32. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / С. М. Чистов,
А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко [та ін.]. Київ: КНЕУ, 2005. 440 с.
33. Дегтяр А., Соболев Р. Державне регулювання страхової діяльності у
країнах ЄС. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2014. Вип. 1. С. 12–18.
34. Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» № 47-93 від
10 травня 1993 року. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 10.06.2020).
35. Денисенко Б. Банківська послуга як цивільно-правова категорія.
Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Юридичні науки. 2008. Вип. 79. С. 55–58.
36. Державне регулювання економіки: навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ,
2006. 262 с.
37. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб.
/ Г. С. Третяк, К. М. Бліщук. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 128 с.
38. Деркач О. Фактори впливу на стан фінансової безпеки страхового
ринку. *Бізнес Інформ*. 2012. № 6. С. 187–109.
39. Директива 2002/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради від
9 грудня 2002 р. про посередництво у страхуванні. *Офіційний вісник Європейських Співтовариств*. 2003. 15 січня. URL:
https://nfp.gov.ua/files/docs/EU/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%202002_92.pdf (дата звернення:
12.06.2020).
40. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки:
навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання-Прес, 2002. 214с.
41. Додаткові вимоги до договорів страхування життя: Розпорядження
№ 2172 від 1 червня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-17#Text> (дата звернення: 10.06.2020).

42. Доторова Н. Державна політика розвитку страхового ринку України. *Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами*. Донецьк, 2003. Т. IV, вип. 24. С. 282–289.
43. Доторова Н. П. Механізми державного регулювання страхової діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 25.00.02 «Державний університет управління». Донецьк, 2008. 19 с.
44. Дяконова І. І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України: монографія. Суми: Університет. книга, 2007. 400 с.
45. Економічна теорія: підруч. Київ: Академія, 2004. 856 с. (Альма-матер).
46. Ефимов С. Л. Деловая практика страхового агента и брокера. Москва: Страховой полис, ЮНИТИ, 1996. С. 273.
47. Жабинець О.Й. Державне регулювання страхової діяльності у контексті глобалізації світового страхового простору. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2008. Вип. 18.1. С. 187–194.
48. Жила А.С. Основні поняття страхової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 31. С. 169–175.
49. Журавка О. Вплив іноземного капіталу на розвиток страхового ринку України. *Наука й економіка*. 2008. № 1 (9). С. 277–286.
50. Забурмеха Є.М. Страхова діяльність як об'єкт дослідження маркетингу. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2010. № 6. Т. 4. С. 173–177.
51. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877-V від 1 січня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 05.01.2021).
52. Закон України «Про страхування» № 85/96-ВР від 7 березня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.06.2020).

53. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» № 79-IX від 12 вересня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#Text> (дата звернення: 10.06.2020).
54. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12 липня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 10.01.2020).
55. Закон України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 1728-VIII від 3 листопада 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1728-19#Text> (дата звернення: 10.01.2020).
56. Залетов О. М. Державне регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 3. С. 25–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2016_3_6 (дата звернення: 10.06.2020).
57. Залетов О.М. Вплив світової кризи на сучасний страховий ринок України. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 3. С. 95–100.
58. Залетов О.М. Макропруденційний нагляд та регулювання страхового ринку. *Фінансовий простір*. 2014. №1. С. 68–71.
59. Зимовець В., Зубик С. Фінансове посередництво. Київ: КНЕУ, 2004. 288 с.
60. Зискінд І. О. Сутність державного регулювання та нагляду за страховиками. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Ч. 2 (15). С. 37–41.
61. Зискінд І. О. Господарсько-правовий аспект регулювання та нагляду (контролю) у сфері страхування: досвід України та зарубіжних країн: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2011. 20 с.
62. Идельсон В. Р. Страхование право. Москва: Анки, 1993. 96 с.

63. Іванцова Ю. В. Оподаткування страхової діяльності. *Науковий огляд*. URL: <http://intkonf.org/ivantsova-yuv-opodatkuivannya-strahovoyi-diyalnosti/> (дата звернення 01.02.20).
64. Калетнік Г. М., Мазур А. Г., Кубай О. Г. Державне регулювання економіки. Київ: Хай-Тек Прес, 2011. 427 с.
65. Квасовський О., Стецько М. Сучасні трансформації та проблемні аспекти оподаткування фінансових результатів діяльності страховиків України. *Світ фінансів*. 2017. № 3 (52). С. 19–33.
66. Кісельов А. П. Підручник. Київ: Вища школа, 1997. 191 с.
67. Клапків М. С. З історії зародження національного страхового ринку. *Фінанси України*. 1998. № 1. С. 81–93.
68. Кнейслер О. Державне регулювання ринку перестрахування. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2012. № 4. С. 46–54.
69. Козюк В. «Ефект витіснення» як наслідок державного боргу в перехідній економіці України. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. 2000. Вип. 9. С. 132–137.
70. Козьменко О. В., Козьменко С. М., Васильєва Т. А. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації: монографія. Суми, 2011. 388 с.
71. Коломoeць О. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 41–44.
72. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Постанова Правління Національного банку України № 391 від 18 червня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15#Text> (дата звернення: 12.06.2020).
73. Комяков О. М. Державне регулювання перехідної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спеціальність 08.01.01 «Економічна теорія». Київ, 2000. 20 с.

74. Корнєєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку. Київ: Основа, 2007. 192 с.
75. Кремена М. Розвиток страхової діяльності в Україні. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15), грудень. С. 262–265.
76. Крисанов Д., Стешенко Л. Результативність й ефективність діяльності підприємств: оцінювання та максимізація. *Економіст*. 2012. № 7. С. 21–25.
77. Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері ринків фінансових послуг та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Нацкомфінпослуг: Постанова Кабінету Міністрів України № 976 від 21 листопада 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2020).
78. Крпельницька С. О., Плєць І. І. Страхові послуги: навч. посіб. для студентів напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит». Івано-Франківськ: ДВНЗ Прикарпатський національний ун-т ім. В. Стефаника, 2013. 390 с.
79. Крутик А. Б., Никитина Т. В. Страхование: учеб. пособие. Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В.А., 2001. 256 с.
80. Кублікова Т. Б. Національні моделі державного регулювання страхової діяльності. Одеса: Одес. нац. екон. ун-т, 2013. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/406> (дата звернення: 12.06.2020).
81. Кузнецова Е. Государственное регулирование страховой деятельности в Российской Федерации. *Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал*. 2010. Вып. 1. С. 174–176. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennoe-regulirovanie-strahovoy-deyatelnosti-v-rossiyskoy-federatsii/viewer> (дата звернення: 10.01.2020).
82. Кузьмін О. Є., Ноджак Л. С., Мельник О. Г. Менеджмент: навч. посіб. для студентів галузей знань «Економіка і підприємництво» та «Менеджмент та адміністрування». Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. 152 с.

83. Лаврова О. О. Особливості страхової діяльності та їх вплив на систему обліку. *Фінансовий простір*. 2015. № 2 (18). С. 197–202.
84. Ларцев В. Приватизація-2012: крок до розграбування країни. *Економічна правда*. 2013. 19 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/01/19/357165/> (дата звернення: 10.06.2020).
85. Левченко В. П. Ринок небанківських фінансових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. 430 с.
86. Левченко В. П. Стратегічні напрями поліпшення інструментарію державного регулювання і нагляду за ринком небанківських фінансових послуг України. *Вісник університету банківської справи*. 2017. № 3 (30). С. 14–22.
87. Лекції з навчальної дисципліни «Страховий менеджмент» / уклад. О. С. Маковоз. Харків: ХНУВС (кафедра економіки та фінансів факультету № 6), 2018. 37 с.
88. ЛСОУ звернулась до Міністерства фінансів України щодо необхідності внесення змін до Податкового кодексу України в частині оподаткування страховиків. *Ліга страхових організацій України*: офіційний сайт. URL: <http://uainsur.com/our-news/51465> (дата звернення: 12.06.2020).
89. Магомадов А. Н. Государственное финансовое регулирование страхового рынка: современное состояние и приоритеты развития. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2010. № 1 (30). С. 121–125.
90. Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні. Біла книга. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Київ: Національний банк України, 2020 (квітень). 27 с.
91. Малиновський В. Л. Словник термінів і понять з державного управління. Київ: Атіка, 2005. 240 с.

92. Мельник А. С. Управління регіональною економікою: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2000. 124 с.
93. Мельник Л., Ильяшенко С., Касьяненко В. Экономика информации и информационные системы предприятия. Сумы: Университет. книга, 2004. 400 с.
94. Менеджмент: навч. посіб. / А. В. Шегда. Київ: Знання, 2002. 583 с.
95. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / пер. с англ. Москва: Дело, 1992. 702 с.
96. Метеленко Н. Складові концепції підприємництва та принципи сучасної ринкової системи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 9. С. 21–24.
97. Методика формування страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя № 1638 від 18 вересня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-18#Text> (дата звернення: 12.06.2020).
98. Методика визначення нормативу витрат на виплати страховим посередникам № 1530 від 13 серпня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1167-19#Text> (дата звернення: 12.06.2020).
99. Митрофанов С. Маркетинговые коммуникации в страховании: от управления коммуникациями – к управлению качеством. *Маркетинговые коммуникации*. 2003. № 4. С. 40–41.
100. Мишина А. В. Механизм государственного регулирования экономики и направления повышения его эффективности в России: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: 08.00.01. Воронеж, 2009. 20 с.
101. Міщенко С. В. Формування ефективної структури фінансового сектору України: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.08. Київ, 2009. 246 с.
102. Моїсеєнко І. В. Державне фінансове регулювання страхового ринку: теоретичний аспект. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. Київ, 2014. № 3 (74). С. 145–155.

103. Мордвінов О. Г. Управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації: монографія. Київ: УАДУ, 2000. 344 с.
104. Надель С. Вероятность и перспективы будущей индустриальной революции. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 9. С. 26–37.
105. Насырова Г. А. Модели государственного регулирования страховой деятельности. *Вестник Финансовой академии*. 2003. № 4. С. 38–49.
106. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 532 с.
107. Національна економіка: навч. посіб. / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович; за ред. А. Ф. Мельник. Київ: Знання, 2011. 463 с.
108. Національна економіка: навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Носової. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 512 с.
109. Некрасова О. Л. Механізм правового регулювання діяльності фінансових посередників ринку фінансових послуг. *Теоретичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. праць: у 2 вип.* Маріуполь: ПДТУ, 2012. Вип. 1, т. 2. С. 157–162.
110. Огляд ринків. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://www.nfp.gov.ua> (дата звернення 12.06.2020 р.).
111. Олійник В., Боженко А. Аналіз ринку перестрахування в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. № 9.
112. Онищенко В. П., Клімчук О. В. Рівень страхових виплат як показник розвитку страхового ринку України. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2010. № 43. С. 156–163.
113. Осадець С. С. Страхування. Київ: КНЕУ, 2002.
114. Основи економічних знань. 2-ге вид., уточ. Київ: Академія, 2001. 312 с.
115. Осовська Г. В., Осовський О. А. Основи менеджменту: навч. посіб.. Київ: Кондор, 2006. 664 с.

116. Отрошко О. До питання про економічні функції держави в сучасній ринковій економіці. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2013. Вип. 28, т. 1. С. 53–59.
117. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2020).
118. Пацурія Н. Господарська страхова діяльність: види, ознаки, поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2010. Вип. 83. С. 18–22.
119. Пацурія Н. Страхування як соціально-економічний феномен. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2011. № 86. С. 16–20.
120. Пилипенко А. А., Пилипенко С. М., Отенко І. П. Менеджмент: підруч. Харків: Інжек, 2005. 457 с.
121. Пікус Р. Розвиток страхового ринку в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економічні науки*. 2011. № 126. С. 15–18.
122. Пінчук А. Наукові підходи до трактування сутності категорії «банківська послуга». *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4. С. 47–51.
123. Підприємництво та його організаційно-правові засади. *E-pidruchniki.com: бібліотека електронних підручників*. URL: http://e-pidruchniki.com/content/530_24_Derjavne_regyluvannya_pidpriemnictva_v_Ukraini.html (дата звернення: 12.06.2020).
124. Піхняк Т. А. Проблеми механізму державного регулювання економічного зростання. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_1/statti/pixnyak/pixnyak.htm (дата звернення: 10.06.2020).
125. Податковий кодекс України № 2755-VI від 2 грудня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.06.2020).

126. Подкатилова Е.В. Рынок финансовых услуг и его место в структуре финансового рынка. *Нефтегазовое дело*. 2006. URL: <http://www.ogbus.ru/authors/Podkatilova/Podkatilova> (дата звернення: 10.06.2020).
127. Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України: Указ Президента України № 292/2003 від 4 квітня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292/2003#Text> (дата звернення: 10.06.2020).
128. Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 1070/2011 від 23 листопада 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011#Text> (дата звернення: 10.06.2020).
129. Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика № 850 від 7 червня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18#Text> (дата звернення: 10.01.2020).
130. Положення про розкриття фінансовими установами інформації в загальнодоступній інформаційній базі даних про фінансові установи та на веб-сайтах (веб-сторінках) фінансових установ та про внесення змін до Положення про Державний реєстр фінансових установ № 825 від 19 квітня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0722-16#Text> (дата звернення: 10.01.2019).
131. Положення про навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації та складання екзаменів особами, які провадять діяльність на ринках фінансових послуг. Розпорядження Держкомфінпослуг № 183 від 25 грудня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0722-16#Text> (дата звернення: 12.06.2020).
132. Порядок складання звітних даних страховиків щодо надання актуарного звіту № 3701 від 7 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1230-17#Text> (дата звернення: 10.06.2020).
133. Порядок організації та координації роботи з перепідготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів з питань фінансового моніторингу:

Постанова Кабінету Міністрів України № 610 від 19 серпня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/610-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2020).

134. Порядок погодження набуття або збільшення істотної участі у фінансовій установі: Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 2531 від 4 грудня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2190-12#Text> (дата звернення: 12.06. 2020).

135. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів: Закон України № 2628-VIII від 23 листопада 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2628-VIII> (дата звернення: 12.06.2020).

136. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів): Постанова Кабінету Міністрів України № 913 від 7 грудня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/913-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2020).

137. Проекти. Інтернет Асоціація України: офіційний сайт. URL: <http://www.inau.ua/proekty> (дата звернення 12.06.2020 р.).

138. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 847-р від 17 вересня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.06.2020).

139. Публічні звіти про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. *Gov.ua: Державні сайти України.* URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposluh.html> (дата звернення: 12.06.2020).

140. Реверчук С. К., Сива Т. В. Історія страхування: підруч. Київ: Знання, 2005. 213 с.
141. Результати загальнонаціонального опитування про фінансову грамотність населення. *Експертна платформа: сайт експертних оцінок співробітників Національного банку України*. URL: https://expla.bank.gov.ua/expla/news_0048.html (дата звернення 12.06.2020 р.).
142. Ринок фінансових послуг: навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / уклад. В. Л. Пластун. Суми: УАБС НБУ, 2007. 166 с.
143. Ринок фінансових послуг: погляд у майбутнє: кол. монографія. Київ: ФОП Ямчинський О. В., 2019. 416 с.
144. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 41 28 серпня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03#Text> (дата звернення: 12.06.2019).
145. Ротова Т. А., Руденко Л. С. Страхування: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 400 с.
146. Рульєв В. А., Гуткевич С. О. Менеджмент: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 312 с.
147. Самойловський А. Державне регулювання страхової діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.03. Київ: Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки, 2000. 17 с.
148. Сербиновський Б. Ю., Гарькуша В. Н. Страховое дело: курс лекцій. Ростов-на-Дону: ЮФУ. 2010. 387 с.
149. Соболев Р. Г. Сутність державного регулювання страхової діяльності в Україні. *Державне будівництво*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_15 (дата звернення: 10.06.2020).
150. Сподарева О. Розвиток системи державного регулювання страхового ринку України. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. 2010. С. 76–80.

151. Сплетухов Ю. Государственное регулирование страховой деятельности. URL: <https://www.insur-info.ru/press/41563/> (дата звернення: 10.06.2020).
152. Статистика. *Державна служба статистики України*. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 12.06.2020 р.).
153. Статистика. *Національний банк України*: офіційний сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення 12.06.2020 р.).
154. Стельмахук А. М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Тернопіль: ТАНГ, 2000. 315 с.
155. Стеценко Б. Інституційна фінансова інфраструктура: глобальні імперативи та українські реалії. Київ: КНЕУ, 2019. 247 с.
156. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2006. 262 с.
157. Стратегія розвитку страхового ринку України на 2012–2021 рр. *Українська Федерація Убезпечення*. URL: http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/5257 (дата звернення: 12.06.2020).
158. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy> (дата звернення: 12.06.2020).
159. Стратегія комунікацій Національного банку України. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86613616> (дата звернення 12.06.2020 р.).
160. Страхова компанія «Оранта»: офіційний сайт. URL: <https://oranta.ua/emitent/> (дата звернення: 10.06.2020).
161. Страхові послуги: підручник / С. С. Осадець, Т. М. Артюх, О. О. Гаманкова та ін.; кер. авт. кол. і наук. ред. С. С. Осадець і Т. М. Артюх. Київ: КНЕУ, 2007. 464 с.
162. Страхування: підруч. / кер. авт. кол. і наук. ред. С. С. Осадець. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2002. 599 с.

163. Страхування: теорія та практика: навч.-метод. посіб. / Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко [та ін.]. Харків: Бурун Книга, 2004. 376 с.
164. Сухов В. А. Государственное регулирование финансовой устойчивости страховщиков: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10. Москва, 1995. 21 с.
165. Сухонос В. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2005. 536 с.
166. Сухонос С. Л. Страхова послуга як економічна категорія. *Національного університету державної податкової служби України*: зб. наук. пр. 2011. № 1. С. 568–576.
167. Тимошук М. Р., Кузьмін О. Є., Фещур Р. В., Шуляр Р. В., Подольчак Н. Ю., Олексів І. Б. Планування соціально-економічного розвитку підприємств: монографія. Київ: УБС НБУ, 2007. 449 с.
168. Тирпак І. В., Тирпак В. І., Жуков С. А. Основи економіки та організації підприємництва: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Кондор, 2011. 284 с.
169. Тенденції тіньової економіки. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: офіційний сайт*. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення 12.06.2020 р.).
170. Тищенко Д. О. Міжнародний досвід державного регулювання діяльності страхових організацій. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 10–12 жовтня 2012 р. Київ: КНЕУ, 2012. С. 220–223.
171. Тищенко Д. О. Організація державного регулювання ринку страхових послуг України. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 травня 2012 р. Умань: Видавець «Сочінський», 2012. С. 118–119.
172. Тищенко Д. О. Регуляторна модель страхового ринку України: в пошуках компромісу. *Інноваційні напрями розвитку страхового ринку України*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 квітня 2016 р. Київ:

Кт. «Забєліна-Дільковська Т. С. і компанія Київська нотна фабрика», 2016. С. 356–358.

173. Тищенко Д. О. Страховий ринок України: уроки кризи. *Створення сильної економіки країни: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. Тернопіль: ФОП Шпак Б. В., 2016. С. 89–91.

174. Тищенко Д. О., Залєтов О. М. Сучасний стан державного нагляду за страховою діяльністю. *Економічна теорія в умовах глобалізації економіки*: тези доп. і виступів IV Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молодих вчених, 14–15 березня 2012 р. Донецьк: Юго-Восток, 2012. С. 88–90.

175. Тищенко Д. О. Державне регулювання ринку страхових послуг в Україні та шляхи його удосконалення. *Стан та перспективи розвитку фінансової системи України: кол. монографія / за ред. О.О. Непочатенко*. Умань: Видавець «Сочінський», 2012. С. 236–242.

176. Тищенко Д. О. Державне регулювання страхового ринку України: проблеми комунікації зі споживачами фінансових послуг. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка (Index Copernicus)*. 2017. Вип. 3 (56), т. 22. С. 166–169.

177. Тищенко Д. О. Державне регулювання страхової діяльності в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 22. С. 74–76.

178. Тищенко Д. О. Іноземний капітал на вітчизняному страховому ринку: компроміс між розвитком та національною безпекою? *Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку*: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 12 жовтня 2018 р. Київ, 2018. С. 426–428.

179. Тищенко Д. О. Необхідність вдосконалення системи державного регулювання страхування в Україні. *Ринок цінних паперів України*. 2012. № 9. С. 95–100.

180. Тищенко Д. О. Новий формат регулювання страхового ринку в Україні. *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 23 грудня 2019 р. Полтава: ЦФЕНД, 2019. С. 37–38.

181. Тищенко Д. О. Оподаткування страхового бізнесу в Україні: в очікуванні змін. *Трансформація фіскальної політики України в умовах євроінтеграції*: VIII наук.-практ. Інтернет-конф., м. Ірпінь, 1–15 грудня 2016 р. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2518/1/2352_IR.pdf (дата звернення: 12.10.2019).
182. Тищенко Д. О. Оцінка результативності антикризових заходів на вітчизняному ринку страхування. *Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами*: I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених; 22 листопада 2017 р. Київ, 2017. С. 417–419.
183. Тищенко Д. О. Питання аналізу сутності страхових послуг в контексті державного регулювання. *Ринок цінних паперів України* (Google Scholar). 2015. № 9–10. С. 119–124.
184. Тищенко Д. О. Сучасна регуляторна модель вітчизняного страхового ринку та перспективи її розвитку. *Економіст* (RePec). 2016. № 11. С. 33–37.
185. Тищенко Д. О. Теоретичні підходи до цілей державного регулювання страхового ринку. *Економіка та держава* (Google Scholar). 2016. № 12. С. 94–96.
186. Тищенко Д. О. Трансформація регуляторних підходів на страховому ринку України: фінансові аспекти. *Страховий ринок України на шляху євроінтеграції*: IV Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 квітня 2018 року. Київ: КНЕУ. 2018. С. 127–130.
187. Тищенко Д. О., Франчук Т. М. Інституційні інвестори в інноваційній економіці: координати сучасного етапу. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2020. Вип. 52-1. С. 100–104.
188. Ткаченко Н. В. Державне регулювання страхової діяльності. *Вісник Севастопольського національного технічного університету. Серія: Економіка і фінанси*: зб. наук. пр. Севастополь, 2010. Вип. 109. С. 157–162 .
189. Топорнін Б. М. Європейське право. Київ: Вид-во МАУП, 1998. С. 54–104.

190. Трещевский Ю. И. Механизм государственного регулирования российской экономики: методология исследования, особенности формирования и повышение эффективности: автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора экон. наук: спец. 08.00.01. Воронеж, 1999. 20 с.
191. Тринчук В. В. Формування та розвиток маркетингу страхових компаній: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук: спец. 08.06.01. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. 21 с.
192. Умови конкурсу з продажу пакета акцій ВАТ Національна акціонерна страхова компанія «Оранта»: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 510-р 11 липня 2007 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/85832442> (дата звернення: 12.06.2020).
193. Федорова Н. О. Державне регулювання напрямків страхової діяльності в Україні. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2019. № 1. URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-1-4856> (дата звернення: 12.06.2020).
194. Філонюк О. Ф. Державне регулювання страхової справи в контексті концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2006. Вип. 81–82. С. 47–51.
195. Фінансове регулювання страхового ринку: проблеми теорії та практики: монографія / Л. Шірінян. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 458 с.
196. Фогельсон Ю. Б. Введение в страховое право. Москва, 1999. С. 1.
197. Фурман В. М. Державне регулювання страхового ринку як чинник його стратегічного розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 2. С. 114–126.
198. Фурман В. М. Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора экон. наук: спец. 08.04.01. Київ, 2006. 36 с.
199. Ходаківська В. П., Беляєв В. В. Ринок фінансових послуг: теорія і практика: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2002.

200. Царенко О. В. Сутність страхування у сучасній економіці. *Держава та регіони. Серія: економіка та підприємництво*. 2002. № 3. С. 243–247.
201. Чистов С. М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: КНЕУ, 2002. 336 с.
202. Чкан І. Страховий ринок України в умовах інтеграції у світовий фінансовий простір. *Глобальні проблеми економіки та фінансів*: зб. тез наук. робіт VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ–Прага–Відень, 28 лютого 2017 р. Київ: Фінансова рада України, 2017. URL: <http://www.inter-nauka.com/> (дата звернення: 12.06.2020).
203. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання. *Економіка України*. 2010. № 2. С. 4–13.
204. Шахов В. В. Страхование. Москва: Юнити, 1997. 311 с.
205. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 435 с.
206. Шевченко Л. С. Основи економічної теорії: підруч. / за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2008. 448 с.
207. Шевчук О. Проблемні аспекти класифікації фінансових послуг в законодавстві України. *Національна правова система в умовах формування європейського правового простору*: матеріали наук.-практ. інтернет-конференції, 2012. URL: <https://orcid.org/0000-0001-6453-355X> (дата звернення: 12.06.2020).
208. Шірінян Л. В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 458 с.
209. Щербакова В. І. Від страхового продукту до страхової послуги: визначення об'єкта страхового ринку. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 3. С. 50–58.
210. Щербина В. С. Господарське право: підруч. 5-те вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 600 с.

211. Яворська Т. В. Страхові послуги: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 350 с.
212. Яворська Т. В. Адміністративні інструменти державного регулювання страхового підприємництва України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2011. Вип. 27 (1). С. 33–37.
213. European Insurance in Figures. URL: <https://www.insuranceeurope.eu/insurancedata> (дата звернення: 12.06.2020).
214. Glossary of Key Terms. URL: www.oecd.org (дата звернення: 10.01.2019).
215. Kelly K. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for a Connected World. New York, 1998. P. 5.
216. Levine R. Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*. 1997. No. 35, 2, June. P. 688–726.
217. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. New Jersey: Princeton, 1962. 283 p.
218. Statista. *Statista Inc.*: official site. URL: <http://www.statista.com/statistics> (дата звернення: 10.06.2020).
219. The Group of Thirty. The structure of Financial Supervision Approaches and Challenges in a Global Marketplace. URL: <https://www.group30.org/> (дата звернення: 12.06.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Наукові підходи до сутності ринку фінансових послуг

Визначення	Автор
Сукупність відносин продавець-покупець, що реалізуються через фінансову послугу як сферу господарської діяльності, де фінансові послуги визначально надаються для обміну або купівлі-продажу	Подкатілова О.В.
Особлива, притаманна тільки ринковій економіці сфера економічних взаємовідносин, де здійснюється купівля-продаж, розподіл і перерозподіл фінансових активів країни між сферами економіки	Ходаківська В.П., Беляєв В.В.
Сфера діяльності його учасників, де фінансові посередники в рамках кругообігу капіталу реалізують контрактні відносини з клієнтами щодо їх обслуговування з використанням фінансових інструментів	Корнєєв В.В.

Джерело: систематизовано автором за [74; 126; 199].

Додаток Б

Таблиця Б.1

Методи, форми та інструменти державного регулювання страхової діяльності

Методи		Форми	Інструменти
Пряме регулювання	Державне господарське управління (економічне адміністрування)	Державне підприємництво	Державна страхова організація, тендер, акредитація, контракт
		Державна контракція	
		Державне фінансування	Субсидія, дотація,
		Антимонопольне регулювання	Тариф, квота, обмеження
	Адміністративно-правове регулювання (інституційне)	Страховий нагляд (крім фінансового регулювання)	Ліцензія, реєстрація, умови страхування, нормативи, тарифи, ліміти, квоти, страхова сума, штраф
		Ліцензування	
		Обов'язкове страхування	
	Тактичне та стратегічне програмування та планування	Програмування	Програми, перспективні та поточні індикативні плани
		Планування та прогнозування	
	Регулювання фінансової діяльності	Контроль за платоспроможністю	Нормативи, ліміти, тарифи, податки, ставки, оподаткований дохід, штрафи, санкції, заборони і т.д.
		Контроль за інвестиційною діяльністю	
		Контроль за ціноутворенням	
		Оподаткування	
Непряме регулювання	Грошово-кредитне регулювання	Регулювання ставки рефінансування	Ставка відсотка
		Валютне регулювання	Курс, котирування, паритет, аукціон, номінал, вилучення

Джерело: [43]

Особливості моделей державного регулювання страхового ринку

МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ			
Континентальна	Ліберальна		Змішана
	Централізована	Децентралізована	
Німеччина, Швеція Японія	Велика Британія	США	Франція
Заснована на жорсткій законодавчій регламентації і деталізації діяльності суб'єктів страхового ринку. Основні джерела права-закони та кодекси	Єдина система регулювання, страхові компанії дотримуються загальних правил і нормативів	Створює різні умови, в яких працюють страховики	Нормативна регламентація діяльності страховиків поєднана з гнучкими підходами, які дають можливість забезпечити достатній рівень конкуренції

Джерело: систематизовано за [17; 47; 149]

Додаток В

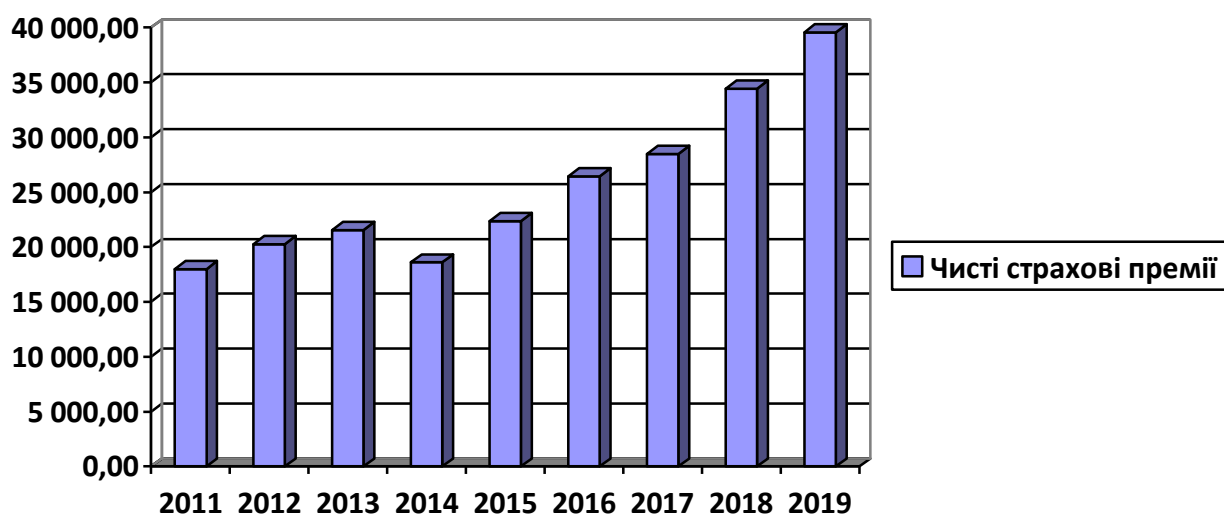

Рис. В.1. Чисті страхові премії в Україні у 2011-2019 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

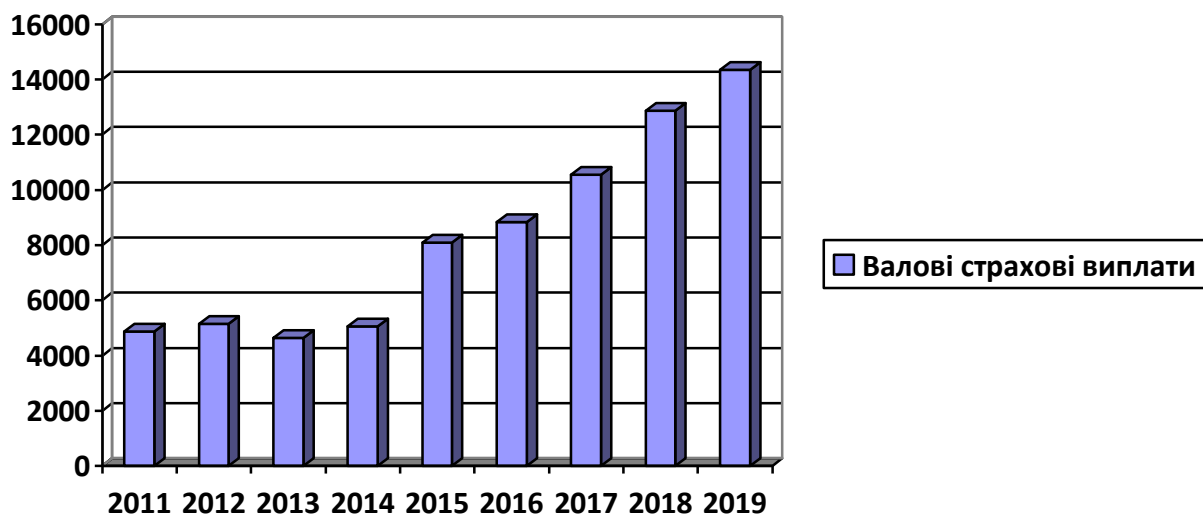

Рис. В.2. Валові страхові виплати в Україні у 2011-2019 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

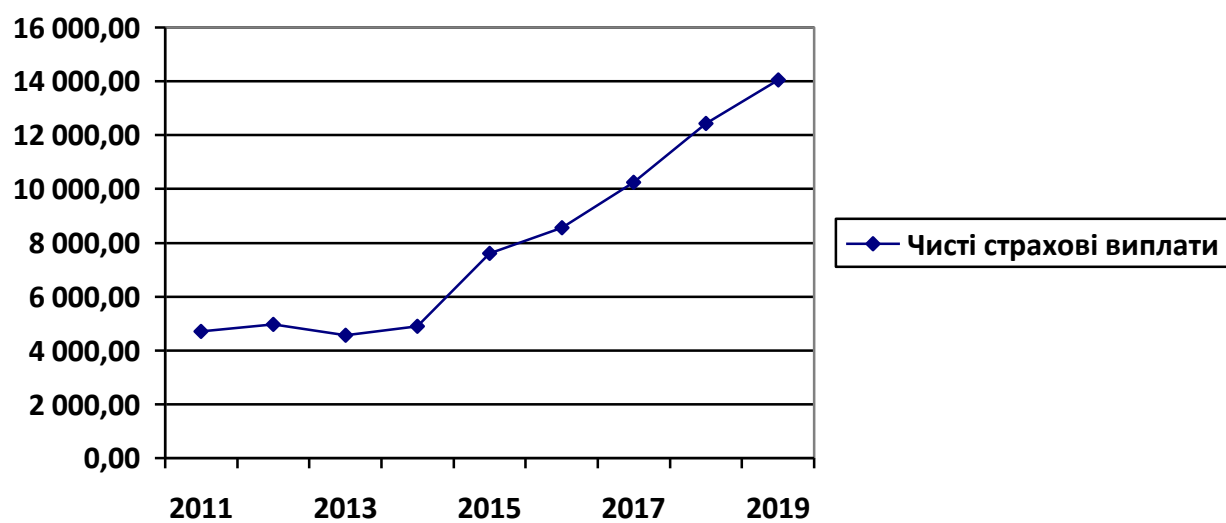

Рис. В.3. Чисті страхові виплати в Україні у 2011-2019 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

Додаток Г

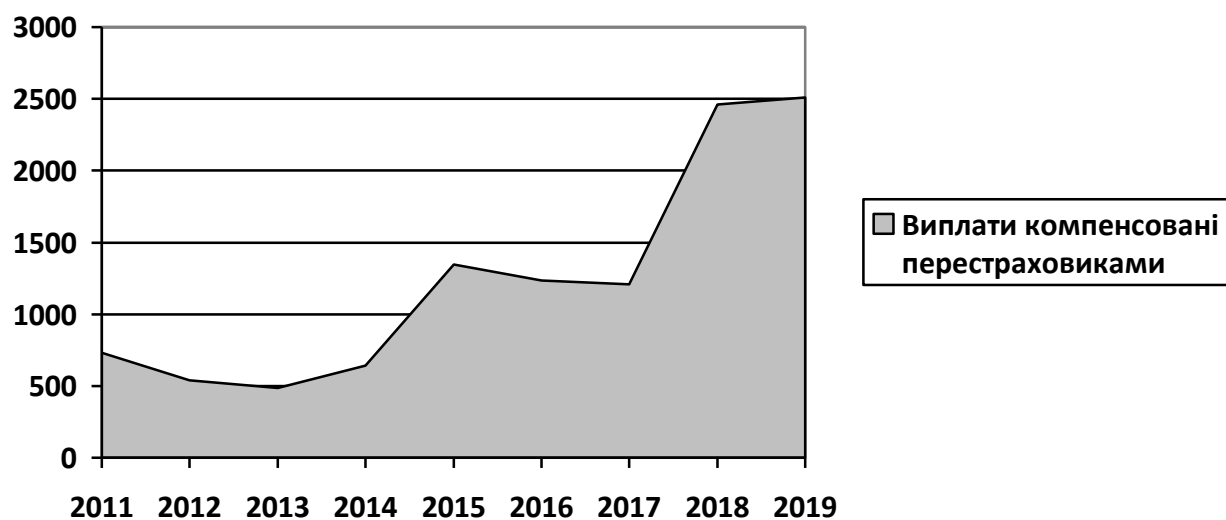

Рис. Г.1. Виплати компенсовані перестраховиками в Україні у 2011-2019 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

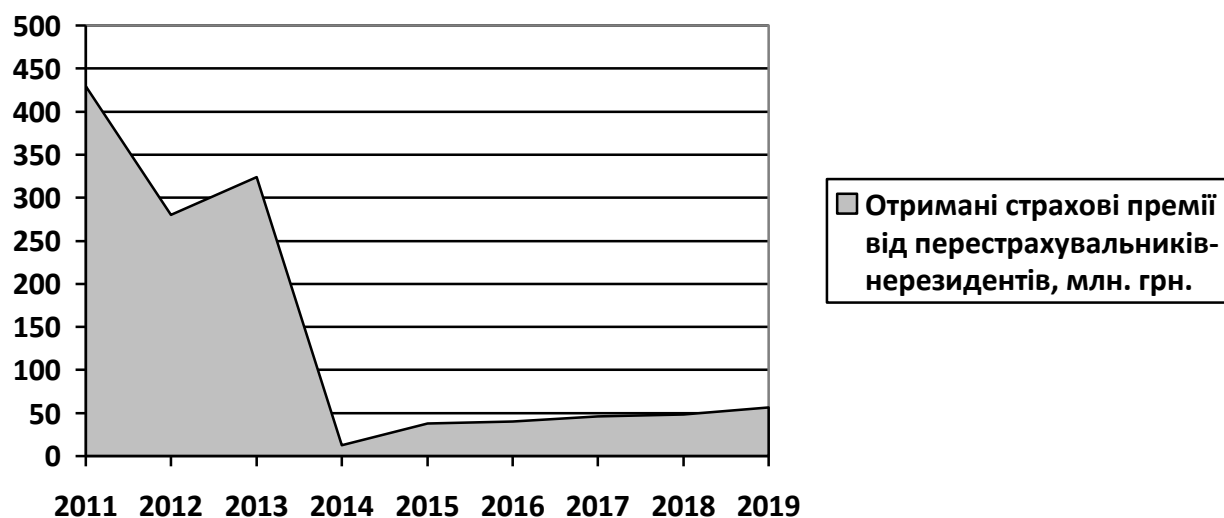

Рис. Г.2. Отримані страхові премії від перестраховувальників-нерезидентів у 2011-2019 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

Додаток Д

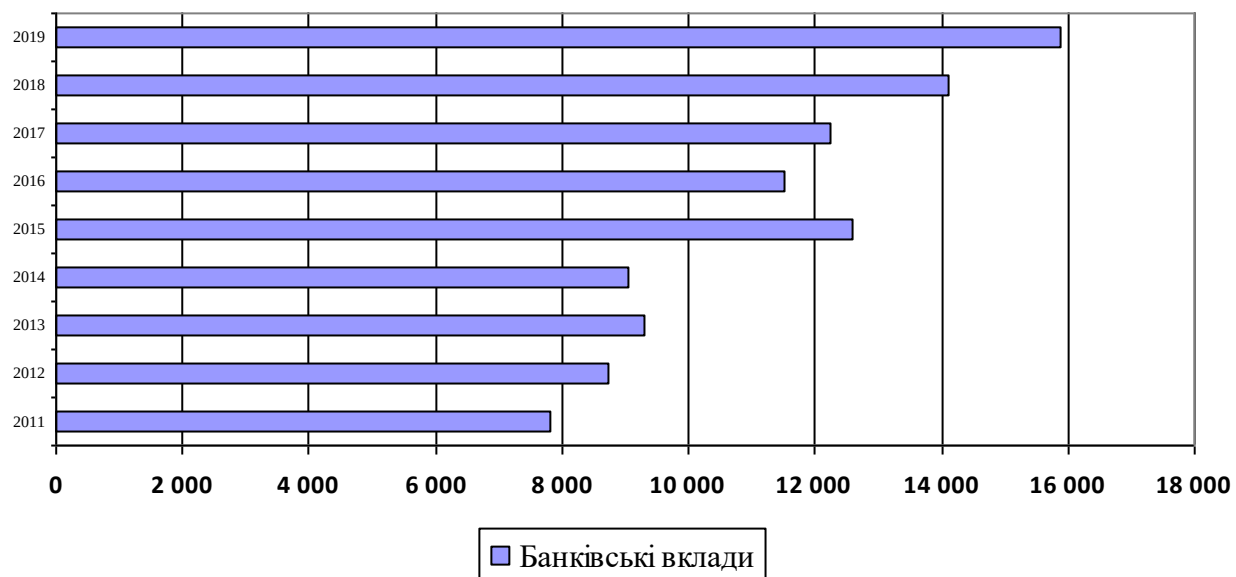

Рис. Д.1. Активи вітчизняних страховиків, розміщені у банківських вкладах у 2011-2019 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними Нацкомфінпослуг [110].

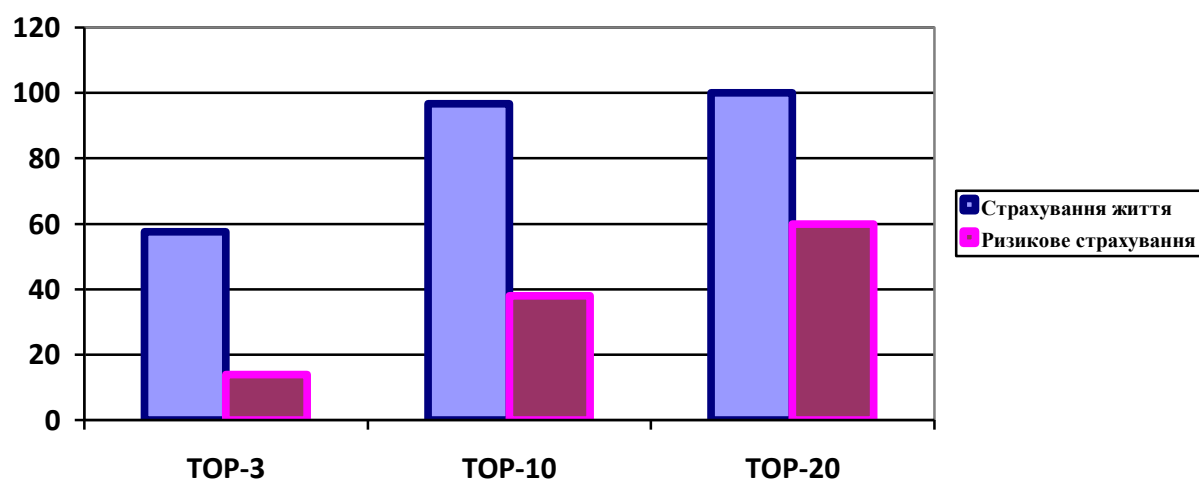

Рис. Д.2. Показники концентрації страхового ринку України станом на початок 2020 року, % від обсягу валових страхових премій

Джерело: розрахунки автора на основі даних Нацкомфінпослуг [110]

Додаток Е

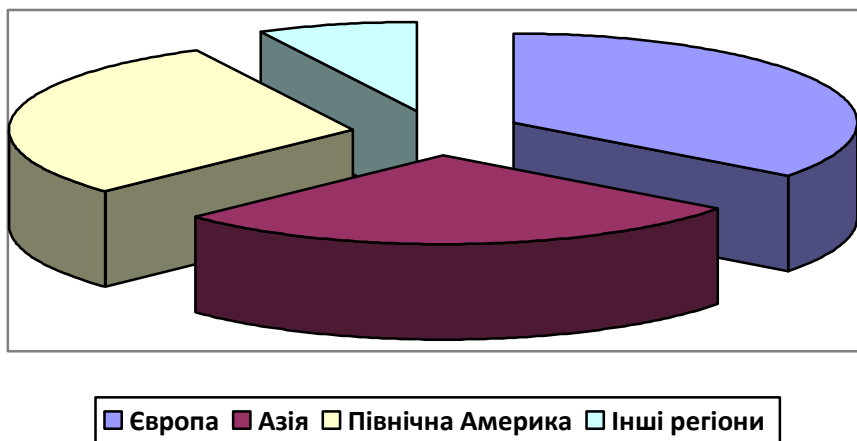

Рис. Е.1. Регіональна структура глобального страхового ринку, за обсягом валових страхових премій, станом на початок 2020 р.

Джерело: складено автором за даними [213].

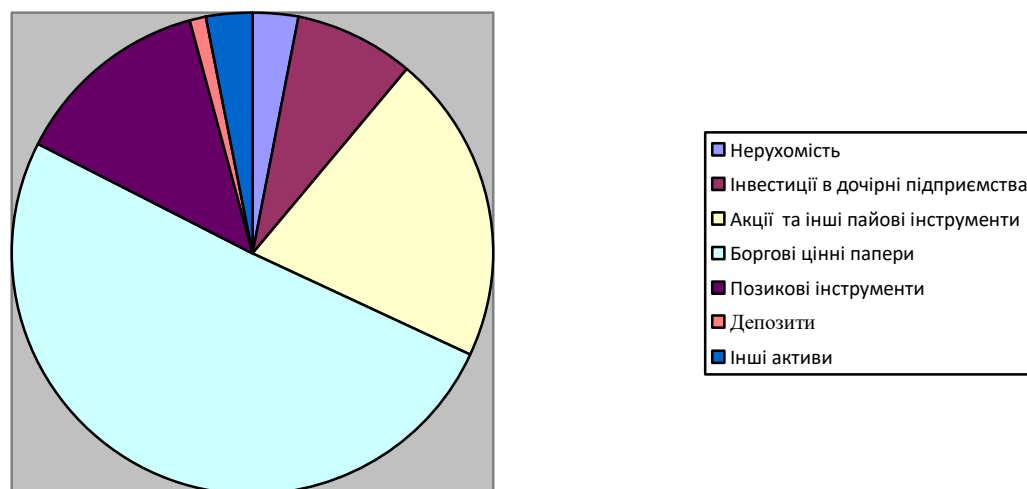

Рис. Е.2. Структура інвестиційного портфеля страхових компаній Європи

Джерело: складено автором за даними [213].

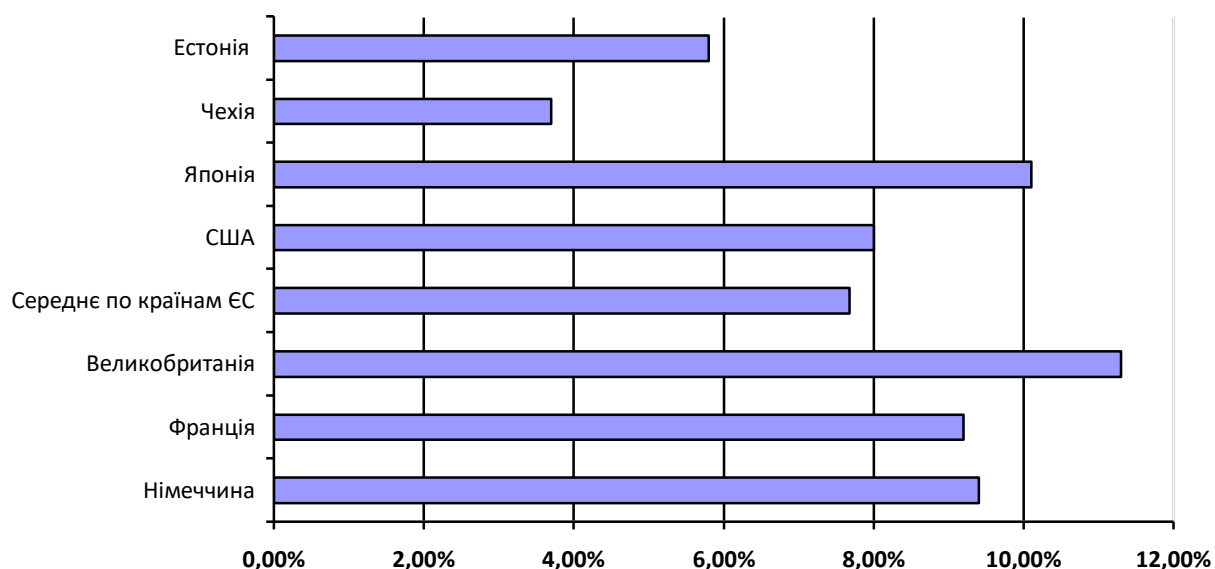

Рис. Е.3. Показник Валові страхові премії/ВВП в окремих країнах світу, %, середнє за 2006-2019 рр.

Джерело: складено автором за [213].

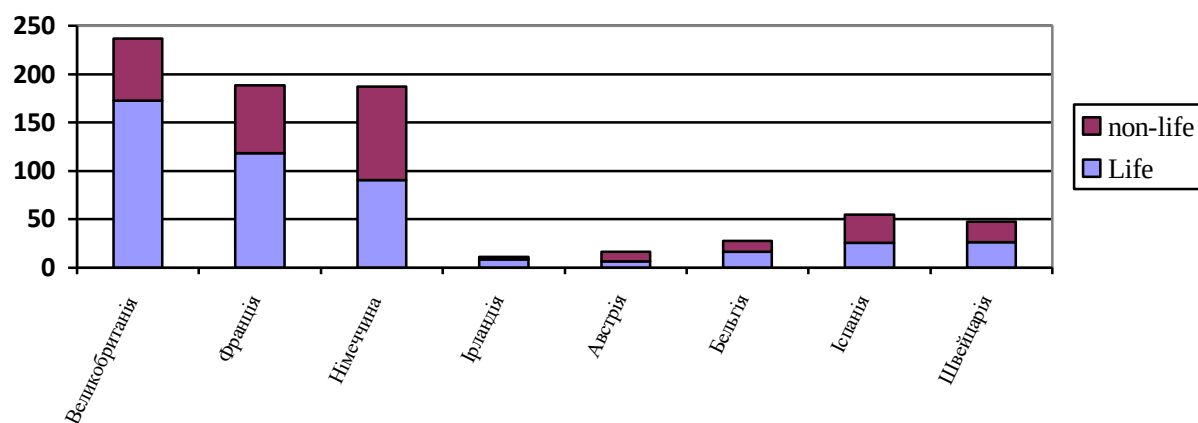

Рис. Е.4. Співвідношення страхових премій зі страхування життя та ризикового страхування в окремих країнах «старої» Європи

Джерело: складено автором за даними [213]

Додаток Ж

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У колективній монографії:

1. Тищенко Д.О. Державне регулювання ринку страхових послуг в Україні та шляхи його удосконалення. *Стан та перспективи розвитку фінансової системи України*: колективна монографія / за ред. д.е.н., професора О.О. Непочатенко. Умань: Видавець «Сочінський», 2012. С. 236-242. (18,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: розглянуто шляхи удосконалення державного регулювання ринку страхових послуг в Україні).

У наукових фахових виданнях України:

2. Тищенко Д.О. Державне регулювання страхової діяльності в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. №22. С.74-76. (0,5 д.а.).

3. Тищенко Д.О. Необхідність вдосконалення системи державного регулювання страхування в Україні. *Ринок цінних паперів України*. 2012. №9. С. 95-100. (0,4 д.а.).

У наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз:

4. Тищенко Д.О. Державне регулювання страхового ринку України: проблеми комунікації зі споживачами фінансових послуг. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Економіка* (Index Copernicus). 2017. Вип. 3 (56). Т. 22. С. 166-169. (0,5 д.а.).

5. Тищенко Д.О., Франчук Т.М. Інституційні інвестори в інноваційній економіці: координати сучасного етапу. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2020. Вип. 52-1. С. 100-104. (0,6 д.а., особисто автору – 0,3 д.а.: проведено аналіз сучасного стану ринку послуг недержавних пенсійних фондів, ринку страхових послуг та ринку спільного інвестування).

6. Тищенко Д.О. Теоретичні підходи до цілей державного регулювання страхового ринку. *Економіка та держава* (Google Scholar). 2016. №12. С. 94-96. (0,5 д.а.).

7. Тищенко Д.О. Питання аналізу сутності страхових послуг в контексті державного регулювання. *Ринок цінних паперів України* (Google Scholar). 2015. №9-10. С. 119-124. (0,4 д.а.).

У науковому виданні України, що входить до міжнародних наукометричних баз:

8. Тищенко Д.О. Сучасна регуляторна модель вітчизняного страхового ринку та перспективи її розвитку. *Економіст* (RePec). 2016. №11. С. 33-37. (0,4 д.а.).

В інших виданнях:

9. Тищенко Д.О. Організація державного регулювання ринку страхових послуг України. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 17-18 травня 2012 р. Умань: Видавець «Сочінський», 2012. С. 118-119. (0,1 д.а.). (форма участі – заочна).

10. Тищенко Д.О., Залетов О.М. Сучасний стан державного нагляду за страховою діяльністю. *Економічна теорія в умовах глобалізації економіки*: тези доп. і вист. IV Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і мол. вчених, 14-15 березня 2012 р. Донецьк: Юго-Восток, 2012. С. 88-90. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: ідентифіковано мету та завдання державного нагляду за страховою діяльністю). (форма участі – заочна).

11. Тищенко Д.О. Міжнародний досвід державного регулювання діяльності страхових організацій. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 10-12 жовтня 2012 р. Київ: КНЕУ, 2012. С. 220-223. (0,2 д.а.). (форма участі – очна).

12. Тищенко Д.О. Страховий ринок України: уроки кризи. *Створення сильної економіки країни: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали наук.-практ. Інтернет-конф. Тернопіль: ФОП Шпак Б.В., 2016. С. 89-91. (0,2 д.а.). (форма участі – заочна).

13. Тищенко Д.О. Оподаткування страхового бізнесу в Україні: в очікуванні змін. *Трансформація фіскальної політики України в умовах євроінтеграції*: VIII наук.-практ. Інтернет-конф., м. Ірпінь, 01-15 грудня 2016 р. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2518/1/2352_IR.pdf. (0,1 д.а.). (дата звернення: 12.10.2019). (форма участі – заочна).

14. Тищенко Д.О. Регуляторна модель страхового ринку України: в пошуках компромісу. *Інноваційні напрями розвитку страхового ринку України*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 квітня 2016 р. Київ: Кт. «Забєліна – Дільковська Т.С. і компанія Київська нотна фабрика», 2016. С. 356-358. (0,2 д.а.). (форма участі – заочна).

15. Тищенко Д.О. Оцінка результативності антикризових заходів на вітчизняному ринку страхування. *Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами*: I Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. 22 листопада 2017 р. Київ, 2017. С. 417-419. (0,2 д.а.). (форма участі – заочна).

16. Тищенко Д.О. Трансформація регуляторних підходів на страховому ринку України: фінансові аспекти. *Страховий ринок України на шляху євроінтеграції*: IV Міжнар. наук.-практ. конф., 17-18 квітня 2018 року. Київ: КНЕУ. 2018. С. 127-130. (0,2 д.а.). (форма участі – очна).

17. Тищенко Д.О. Іноземний капітал на вітчизняному страховому ринку: компроміс між розвитком та національною безпекою? *Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку*: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 12 жовтня 2018 р. Київ. 2018. С. 426-428. (0,2 д.а.). (форма участі – заочна).

18. Тищенко Д.О. Новий формат регулювання страхового ринку в Україні. *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 23 грудня 2019 р. Полтава: ЦФЕНД, 2019. С. 37-38. (0,2 д.а.). (форма участі – заочна).

НАЦІОНАЛЬНА КОМІСІЯ,
ЩО ЗДІЙСНЮЄ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ
РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ
(НАЦКОМФІНПОСЛУГ)

вул. Б. Грінченка, 3, м. Київ, 01001, тел. 234-39-46, 234-02-24, факс 235-77-51, Код ЄДРПОУ 38062828

№ _____ На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді Д 26.006.04

*ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Тищенко Дмитра Олександровича
на тему: «Державне регулювання страхової діяльності в Україні»**

Необхідність дотримання належного рівня платоспроможності страховика та забезпечення виконання страхових зобов'язань запровадження прогресивних підходів до оцінки обсягу його зобов'язань має бути поєднано із заходами щодо покращення якості їх активів.

Для подальшого розвитку страхового ринку заслуговують на увагу пропозиції Тищенко Дмитра Олександровича, викладені в дисертаційному дослідженні на тему: «Державне регулювання страхової діяльності в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у частині імплементації системи моніторингу результативності державного регулювання страхової діяльності в Україні та необхідності встановлення нормативів достатності капіталу якості активів та ризиковості операцій страховика.

ДОКУМЕНТ СЕД НАЦКОМФІНПОСЛУГ АСКОД

Сертифікат 20B4E4ED0D30998C0400000055101800C3367300

Підписувач Максимчук Ольга Василівна

Дійсний з 26.03.2019 12:26:17 по 26.03.2021 12:26:17

Нацкомфінпослуг

21043/09-12 від 24.09.2019

Дана пропозиція була розглянута Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг у процесі підготовки проекту Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради без фінансових зобов'язань перед автором.

Член Нацкомфінпослуг

О.Максимчук

Медина О.С.

235-62-41

УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ
ІНВЕСТИЦІЙНОГО БІЗНЕСУ
Саморегулювальна організація

THE UKRAINIAN ASSOCIATION
OF INVESTMENT BUSINESS
Self-regulation organization

вул. Предславінська, 28
03680, м. Київ, Україна
Телефон/факс: (044) 528-72-66, 528-72-70
E-mail: office@uaib.com.ua

28 Predslavinska Str.
03680 Kyiv, Ukraine
Phone/fax: 528-72 -66, 528-72-70
E-mail: office@uaib.com.ua

*Вих. № 84-р
Вір 12.08.2019*

*До Спеціалізованої вченої ради
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження Тищенка
Дмитра Олександровича на тему: «Державне регулювання страхової
діяльності в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних
наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит**

Рівень розвитку сучасного страхового ринку України жодним чином не відповідає вимогам часу та стримує економічний розвиток нашої держави. Одним із ключових пріоритетів його реформування є зміна прагматичних підходів до регулювання страхової діяльності в Україні. Важливість цих завдань підкреслює особливу практичну значимість результатів, отриманих в дисертаційному дослідженні Д.О. Тищенка.

Зокрема, спеціалістами Української асоціації інвестиційного бізнесу під час розробки проектів нормативно-правових актів, а також запровадження стандартів професійної діяльності з управління активами використовуються окремі пропозиції, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні Д.О. Тищенка. Зокрема, мова йде про: по-перше, заходи спрямовані на підвищення рівня прозорості вітчизняних страхових компаній, як потенційних споживачів послуг з управління активами; по-друге, заходи в частині забезпечення зростання конкуренції на ринку послуг з управління активами страхових компаній.

Генеральний директор

Рибальченко А.А.

ПрАТ «Перестраховальне товариство «Європоліс»

Ідентифікаційний код 21510644, н/р 26500053000337

у АТ КБ «Приватбанк», МФО 321842

01032, м. Київ, вул. Старовокзальна, буд. 13,

+380 (44) 236-95-59

www.europol.net.ua

15.04.2020 № 73

На № _____ від _____

ДОВІДКА

щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження Тищенка Дмитра Олександровича на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук на тему:
«Державне регулювання страхової діяльності в Україні»

Євроінтеграційний вектор розвитку України детермінував численні завдання щодо зміни принципів та підходів у державному регулюванні фінансового сектору. Значна частина таких трансформацій повинна стосуватися і державного регулювання страхової діяльності, рівень якого на сучасному етапі не може задовольняти ні державу, ні учасників ринку. Все зазначене і визначає важливість та практичну значимість результатів, що отримані в дисертації Д.О. Тищенка.

Зокрема, фахівцями ПрАТ «ПТ «Європоліс» в процесі розробки та реалізації корпоративної стратегії на українському страховому ринку використовуються окремі пропозиції, обґрунтовані в дисертації Д.О. Тищенка щодо зміни формату та принципів взаємодії між Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, як регулятором, та страховими компаніями в умовах віртуалізації економічних відносин.

Довідка видана для подання до Спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Голова правління
ПрАТ «ПТ «Європоліс»

А.А.Зінковська

“ЗАТВЕРДЖУЮ” Проректор з наукової роботи ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» д.е.н., проф. <u>Л.Л. Антонюк</u> “ <u>10</u> ” <u>12</u> ” 2019 р.	“ЗАТВЕРДЖУЮ” Проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» д.е.н., проф. <u>А.М. Колот</u> “ <u>12</u> ” <u>12</u> ” 2019 р.
--	--

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Тищенко Дмитра Олександровича
на тему: *«Державне регулювання страхової діяльності в Україні»*
у навчальний процес

Теоретичні та науково-практичні рекомендації дисертаційної роботи Тищенко Дмитра Олександровича **«Державне регулювання страхової діяльності в Україні»** на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук використовуються кафедрою страхування ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні навчальних дисциплін «Страхування», «Ризик-менеджмент у страхуванні» та «Страховий менеджмент» для підготовки бакалаврів та магістрів відповідного фахового спрямування.

Декан
факультету фінансів,
к.е.н., проф.

 Хлівний В.К.